

**Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta**

Demografie

Bc. Jitka Mazalová

Neúplné rodiny v České republice z dat sčítání a výběrových šetření
Single-parent families in the Czech Republic from census data and sample surveys

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Olga Kurtinová, Ph.D.

Praha, 2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 24. 4. 2017

.....

Poděkování:

Ráda bych poděkovala RNDr. Olze Kurtinové, Ph.D. za odborné vedení této diplomové práce, její cenné komentáře a rady, které mi ochotně poskytovala po celou dobu této práce. Děkuji také své rodině a přátelům za všeobecnou podporu a trpělivost.

Neúplné rodiny v České republice z dat sčítání a výběrových šetření

Abstrakt

Hlavním cílem diplomové práce je komplexně zmapovat, co vše se můžeme o neúplných rodinách v České republice dozvědět z veřejně dostupných zdrojů dat, jako jsou výběrová šetření a sčítání. Pohled na neúplné rodiny je jak z historického hlediska, tak současného a nechybí ani očekávaný vývoj jejich počtu a struktury do budoucnosti. Fenomén neúplných rodin je velice aktuální, neboť se jejich počet se závislými dětmi za posledních patnáct let zvýšil v České republice téměř o polovinu. Práce podává informace o jednotlivých zdrojích dat, hodnotí jejich využití a srovnatelnost. Obsažena je analýza vývoje počtu a struktur rodin na základě populačního vývoje a dat sčítání. Detailně je zkoumána finanční situace neúplných rodin, tedy jejich struktura příjmů a vydání. Pozornost je věnována také vybavenosti jejich bytů. Na základě výsledku vytvořené prognózy počtu nukleárních rodin v České republice pro období 2015–2050, která vychází z dat sčítání lidu, domů a bytů 2011, World Population prospects: revize 2015 a Demografické ročenky OSN, je pak zobrazen očekávaný vývoj počtu jak nukleárních rodin, tak i neúplných rodin do roku 2050. Tento očekávaný vývoj je komparován s některými již dříve uskutečněnými prognózami rodin a domácností.

Klíčová slova: rodina; domácnost; neúplná rodina; populační vývoj; výběrová šetření; Sčítání lidu, domů a bytů; prognóza; Česká republika

Single-parent families in the Czech Republic from census and sample surveys

Abstract

The main objective of this thesis is to comprehensively chart as much as possible what we can learn about single-parent families in the Czech Republic from all publicly available data sources, such as surveys and censuses. Incomplete families are viewed from a historical and the contemporary perspective and the expected development of a structure for the future is also shown. Single-parent families are a contemporary phenomenon because the number of dependent children in the incomplete families in the Czech Republic has increased by almost a half in the last fifteen years. The thesis provides information about various data sources regarding single-parent families and it evaluates their use and comparability for the research. It also contains an analysis of the structure of families and households based on the population development and census data in the Czech Republic. The financial situation of single-parent families is examined in detail – their income expenditure, individual groups of cash expenditures. The thesis also focuses on the description of their apartment's facilities. Based on the results of the generated forecasts of the number of nuclear families in the Czech Republic for the period 2015–2050, which comes from the census data of the year 2011, World Population Prospects: revision 2015 and Demographic Yearbook of the United Nations, the expected development of the nuclear families and single-parent families is displayed. This possible development is compared with some previously undertaken forecasts of families and households.

Key words: family; household; single-parent family; population development; sample surveys; Population and housing census; forecast; Czech Republic

OBSAH

Přehled použitých zkratk	3
Seznam tabulek	5
Seznam obrázků	6
1. Úvod	8
2. Rodiny	9
2.1 Definice rodiny a její vztahová síť	9
2.2 Rodina versus domácnost	10
2.2.1 Základní typy rodin	10
2.2.2 Typy domácností a jejich vývoj v podmínkách České republiky	10
2.3 Základní funkce rodiny	13
2.4 Typy rodin dle vývoje v čase	15
2.4.1 Tradiční rodina	15
2.4.2 Moderní rodina	18
2.4.3 Postmoderní rodina	19
2.5 Vybrané formy rodin	19
2.5.1 Manželské páry	19
2.5.2 Nesezdaná soužití	19
2.5.3 Neúplné rodiny	22
3. Zdroje informací a dat o neúplných rodinách	25
3.1 Sčítání lidu, domů, bytů (SLDB)	25
3.2 Životní podmínky (EU-SILC)	25
3.3 Statistika rodinných účtů (SRÚ)	27
3.4 Ostatní zdroje	27
3.5 Metodika výpočtu prognózy počtu nukleárních rodin	31
3.5.1 Demographic Yearbook	32
3.5.2 World population prospects: revize 2015	33
3.5.3 Metoda koeficientů hlav domácností	36
4. Populační vývoj od 70. let 20. století do současnosti na území ČR	37
4.1 Změny věkové struktury	37
4.2 Sňatečnost	40
4.3 Rozvodovost	41
4.4 Plodnost	43
4.5 Úmrtnost	48
4.6 Migrace	52
5. Vývoj počtu a struktury rodin a domácností v ČR 1991–2011	57

5.1 Vývoj počtu a struktury domácností.....	57
5.1.1 Cenzové a hospodařící domácnosti.....	58
5.1.2 Bytové domácnosti.....	60
5.2 Vývoj počtu a struktury neúplných rodinných domácností.....	61
5.2.1 Neúplné rodiny se závislými a nezávislými dětmi.....	62
5.2.2 Neúplné rodiny podle rodinného stavu a věku osoby stojící v čele domácnosti.....	63
5.2.3 Charakteristiky osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí ze sčítání 2001 a 2011.....	69
5.2.4 Bydlení neúplných rodin, SLDB 2011.....	73
5.2.5 Regionální diference neúplných rodin, SLDB 2011.....	77
6. Finanční situace.....	81
6.1 Vyživovací práva a povinnosti neprovdané a rozvedené matky.....	81
6.1.1 Neprovdaná matka.....	81
6.1.2 Rozvedená matka.....	82
6.2 Finanční situace rodin podle databáze Statistiky rodinných účtů.....	83
6.2.1 Přehled příjmů a vydání.....	83
6.2.2 Skupiny peněžních vydání.....	84
6.2.3 Vybrané údaje o bytě a jeho vybavenosti předměty dlouhodobého užívání.....	88
6.3 Analýza neúplných rodin z dat výběrového šetření životních podmínek EU-SILC.....	89
6.3.1 Obecné charakteristiky domácností.....	90
6.3.2 Složení domácností a ročních příjmů.....	92
7. Výhled do budoucnosti – prognóza rodin a domácností v ČR.....	94
7.1 Vymezení pojmu prognóza.....	94
7.2 Historie prognóz rodin a domácností na území ČR.....	95
7.2.1 Prognóza cenzových domácností v ČR na období 2011–2030.....	96
7.2.2 Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodařících domácností v České republice pro období 2013–2040.....	98
7.3 Výsledky prognózy počtu nukleárních rodin v ČR pro období 2015–2050 se zaměřením na neúplné rodiny.....	101
8. Závěr.....	106
Seznam použité literatury.....	110
Seznam datových zdrojů.....	115
Seznam příloh.....	116
Přílohy.....	118

Přehled použitých zkratk

BD	bytová domácnost
CD	cenzová domácnost
CZ-COICOP	Klasifikace individuální spotřeby
ČR	Česká republika
DJ	domácnosti jednotlivců
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development
ECS	European Company Survey
EQLS	European Quality of Life Survey
ESS	European Social Survey
EU	Evropská unie
EU-LFS	European Union Labour Force Survey
EU-SILC	European Statistics on Income and Living Conditions
EVS	European Values Study
EWCS	European Working Conditions Survey
GGG	Generations and Gender Survey
HD	hospodařící domácnost
hmú	hrubá míra úmrtnosti
ILO	International Labour Organization
ISCED	International Standard Classification of Education
Kč	koruna česká
ks	kusy
kú	kojenecká úmrtnost
LITS	Life in Transition Survey
mil.	milion
m ²	metr čtvereční
NRD	neúplná rodinná domácnost
NR/NUR	neúplná rodina
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OSN	Organizace spojených národů
OVD	ostatní vícečlenné nerodinné domácnosti
SHARE	Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
SOU AV	Sociologický ústav Akademie věd ČR
SRÚ	Statistika rodinných účtů
tis.	tisíc
tj.	to je
tzn.	to znamená
ÚRD	úplná rodinná domácnost

ÚR/UR	úplná rodina
VŠPS	Výběrové šetření pracovních sil
VÚPSV	Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

Seznam tabulek

Tab. 1 – Počet a struktura nukleárních rodin v České republice v roce 2011	32
Tab. 2 – Varianty projekcí podle předpokladů plodnosti, úmrtnosti a mezinárodní migrace	35
Tab. 3 – Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin v České republice v letech 1991, 2001, 2011	40
Tab. 4 – Míry úmrtnosti podle pohlaví a věku v ‰ v České republice v letech 1970–2015	51
Tab. 5 – Počty zemřelých podle příčin úmrtí v České republice v letech 1995, 2015	51
Tab. 6 – Zahraníční stěhování podle věku v České republice ve vybraných letech	54
Tab. 7 – Nejvýznamnější imigrační proudy do České republiky ve vybraných letech	54
Tab. 8 – Živě narození podle nejvýznamnějšího státního občanství dítěte, pohlaví a legitimacy v České republice ve vybraných letech	56
Tab. 9 – Cenzové domácnosti v České republice v letech 1991 a 2001	58
Tab. 10 – Hospodařící domácnosti v České republice v letech 1991, 2001, 2011	59
Tab. 11 – Vývoj počtu a podílu bytových domácností podle typu v České republice v letech 1991, 2001, 2011	60
Tab. 12 – Složení bytových domácností podle počtu členů v České republice v letech 1991, 2001, 2011	61
Tab. 13 – Neúplné rodinné domácnosti podle osoby stojící v čele v České republice v letech 1991, 2001, 2011	63
Tab. 14 – Neúplné rodinné domácnosti podle rodinného stavu osoby v čele domácnosti v České republice v letech 1991, 2001, 2011	64
Tab. 15 – Neúplné rodiny podle počtu členů ekonomicky aktivních a podle způsobu bydlení v České republice v letech 2001, 2011	70
Tab. 16 – Náboženské vyznání žen v čele neúplných rodin v České republice v letech 2001, 2011	72
Tab. 17 – Způsob bydlení vybraných typů domácností v České republice v roce 2011	73
Tab. 18 – Právní důvod užívání bytu vybraných typů domácností v České republice v roce 2011	74
Tab. 19 – Typ bytu vybraných typů domácností v České republice v roce 2011	75
Tab. 20 – Hospodařící domácnosti podle počtu členů v České republice v roce 2011, v tis.	76
Tab. 21 – Hospodařící domácnosti dle typu a varianty populační projekce v České republice ve vybraných letech	99
Tab. 22 – Nukleární rodiny podle typu varianty populační projekce v České republice ve vybraných letech	102

Seznam obrázků

Obr. 1 – Hajnalova linie.....	16
Obr. 2 – Projekce vývoje populace podle hlavních variant a hlavních věkových skupin v České republice v letech 1950–2100.....	34
Obr. 3 – Věkové struktury České republiky v letech 1950–2100.....	35
Obr. 4 – Věková pyramida podle rodinného stavu v České republice k 31.12.1970.....	38
Obr. 5 – Věková pyramida podle rodinného stavu v České republice k 31.12. 2015.....	39
Obr. 6 – Index stáří v České republice v letech 1970–2015.....	39
Obr. 7 – Počet sňatků a hrubá míra sňatečnosti v České republice v letech 1970–2015.....	40
Obr. 8 – Úhrnná rozvodovost v České republice v letech 1970–2015.....	42
Obr. 9 – Úhrnná plodnost v České republice v letech 1970–2015.....	44
Obr. 10 – Průměrný věk matek při narození dítěte v České republice v letech 1970–2014.....	45
Obr. 11 – Vývoj měr plodnosti podle věku matek v České republice, srovnání let 1970, 1995 a 2015.....	46
Obr. 12 – Počty živě narozených dětí mimo manželství v České republice v letech 1970–2015.....	47
Obr. 13 – Hrubá míra úmrtnosti a kvocient kojenecké úmrtnosti v České republice v letech....	48
Obr. 14 – Počty přistěhovalých, vystěhovalých a migrační saldo v České republice v letech 1970–2015.....	53
Obr. 15 – Podíl úplných a neúplných rodin z celkového počtu rodinných domácností tvořených 1 rodinou v České republice v roce 2011.....	62
Obr. 16 – Podíl svobodných žen a mužů v neúplných rodinách ze 100 svobodných v České republice dle věku v letech 1991, 2001, 2011.....	66
Obr. 17 – Podíl vdaných žen a ženatých mužů v neúplných rodinách ze 100 vdaných/ženatých v České republice dle věku v letech 1991, 2001, 2011.....	67
Obr. 18 – Podíl rozvedených žen a mužů v neúplných rodinách ze 100 rozvedených v České republice v letech 1991, 2001, 2011.....	68
Obr. 19 – Podíl ovdovělých žen a mužů v neúplných rodinách ze 100 ovdovělých v České republice dle věku v letech 1991, 2001, 2011.....	68
Obr. 20 – Počet obytných místností v bytě vybraných typů domácností v České republice v roce 2011.....	75
Obr. 21 – Období výstavby domu vybraných typů domácností v České republice v roce 2011	77
Obr. 22 – Hospodařící domácnosti podle velikostní skupiny obce v České republice v roce 2011.....	78
Obr. 23 – Celkový počet neúplných rodin podle krajů v České republice v roce 2011.....	79
Obr. 24 – Neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi podle krajů v České republice v roce 2011.....	80
Obr. 25 – Čisté peněžní příjmy neúplných čistých rodin v České republice v roce 2014.....	84

Obr. 26 – Podíly spotřebního vydání neúplných rodin za jednotlivé vybrané položky (CZ-COICOP) v České republice v roce 2014.....	85
Obr. 27 – Vybrané údaje o vybavenosti neúplných čistých rodin v počtu kusů na 100 domácností v České republice v roce 2014	89
Obr. 28 – Neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi podle věku osob v jejich čele za obě pohlaví (základní varianta) v České republice v letech 2001–2030	98
Obr. 29 – Hospodařící domácnosti dle typu a velikosti (střední varianta) v České republice v letech 2011–2040	100
Obr. 30 – Očekávaný vývoj celkového počtu nukleárních rodin dle variant v České republice v letech 2015–2050.....	101
Obr. 31 – Očekávaný vývoj počtu neúplných rodin dle variant v České republice v letech 2015–2050.....	103
Obr. 32 – Úplné rodiny celkem podle věku osob v jejich čele, obě pohlaví (základní varianta) v České republice v letech 2015–2050.....	104
Obr. 33 – Neúplné rodiny celkem podle věku osob v jejich čele, obě pohlaví (základní varianta) v České republice v letech 2015–2050.....	104

Kapitola 1

Úvod

Rodina je považována za nejstarší společenskou instituci už po staletí. Vznikají a utvářejí se v ní mezilidské vztahy. V posledních desetiletích však můžeme nejen v české společnosti sledovat výrazné změny v demografickém chování. Mezi tyto změny se řadí klesající počet sňatků a rostoucí počet rozvodů. V důsledku těchto, ale i dalších faktorů čelí Česká republika za posledních patnáct let nárůstu počtu neúplných rodin se závislými dětmi téměř o polovinu.

Tato diplomová práce si klade za cíl zmapovat, co se dá zjistit o počtu, struktuře a finanční situaci neúplných rodin v České republice z veřejně dostupných zdrojů dat, jako jsou výběrová šetření a sčítání.

V české odborné literatuře téma neúplných rodin není zcela neznámé. Jak je v této studii uvedeno, existuje mnoho výzkumů, šetření, či literatury a odborných prací, které se právě tímto tématem zabývají. Pohled na neúplné rodiny v této práci se zaměřuje jak na historické hledisko, tak i současné a nechybí ani očekávaný vývoj jejich počtu a struktury do budoucnosti. Celý text je rozčleněn do osmi kapitol. Po úvodním představení práce následuje kapitola vymezující základní pojmy týkající se rodin a domácností v České republice, jejími nepostradatelnými funkcemi pro každého jedince, a také zachycující změny a vývoj této instituce v historii. Následuje kapitola o dostupných zdrojích dat o neúplných rodinách a vymezení použitých metod v této práci. Náplní čtvrté kapitoly je základní deskripce populačního vývoje od 70. let 20. století do současnosti na území České republiky, protože právě populační vývoj je jedním z důležitých determinantů formování neúplných rodin. Na jejich počátku byla přijata série propopulačních opatření, která ovlivňovala rodinné chování populace. Pátá kapitola se věnuje formování struktury a vývoje nejprve rodin a domácností celkově, poté se zaměřením na neúplné rodiny ve světle měnících se podmínek a změn metodiky Sčítání lidu, domů a bytů. Kapitola se taktéž zaměřuje na podrobnou deskripci věku a rodinného stavu osoby v čele neúplných rodin. Následující část se zabývá neúplnými rodinami z hlediska jejich jak ekonomického, tak i sociálního, ale i finančního zabezpečení a možností a parciálně i v kontextu pracovního života, za účelem zjistit jejich celkové postavení ve společnosti. Smyslem sedmé kapitoly je vytvoření prognózy počtu nukleárních rodin v České republice pro období 2015–2050. Celá prognóza vychází z konstantních koeficientů hlav domácností z roku 2011 pro Českou republiku. Vypočtená prognóza je porovnávána s jinými, již zveřejněnými prognózami domácností.

Kapitola 2

Rodiny

„Přítel vás může mít rád pro vaši inteligenci, milenka pro váš půvab, ale rodina vás miluje bez důvodu... A přece vás může rozhněvat jako žádná jiná lidská skupina.“

André Maurois

2.1 Definice rodiny a její vztahová síť

Rodina hraje velice důležitou roli v životě každého člověka, ať už si to uvědomuje nebo ne. Souvisí to s působením všech rodinných příslušníků. Rodina by měla být každému svému členu oporou, poskytovat mu lásku, pocit jistoty, bezpečí, vzájemný respekt, toleranci a péči, kterou potřebuje každý k uspokojení svých potřeb. Přestože je každému pojem rodina velice dobře znám, jeho jednoznačná definice je problematická a odborníci z různých vědních disciplín jako je demografie, sociologie, právo či psychologie se v jednoznačném vymezení neshodují. Ve své práci se budu věnovat rodině z pohledu demografů, ale aby byl pohled na rodiny celistvý, v následující části bude uvedena i definice z ostatních vědních oborů.

Rodina v nejširším pojetí podle sociologa Lüschera (1988) je brána jako celek rozmanitých okolností takové formy života, která zahrnuje minimálně dvougenerační soužití rodičů a dětí, má trvalý charakter a vyznačuje se pevnými vazbami vnitrogenerační a mezigenerační solidarity. Rodina v pojetí sociálního celku spojeného na základě příbuzenské mezigenerační vazby je morfostatickým sociálním zřízením, které jako takové existuje v každém kulturním prostředí a je v něm sociálně uznáváno (Lüscher, 1988).

Právní řád České republiky rodinu či její členy neurčuje. I když se v něm občas pojem rodina vyskytuje, její definici však neobsahuje. Obecně použitelné vymezení rodiny podává například Všeobecná encyklopedie Diderot, kde je rodina charakterizována jako „*původní a nejdůležitější sociální skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou*“ (Diderot, 1997; v Veselá, 2003, s. 12).

Psychologické vymezení rodiny formuluje například Výrost a Slaměník (1998) takto: „Rodina je jakýmsi nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje jedinci identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí jedince reagovat žádoucím způsobem v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Uplatňuje se jako regulátor chování jedince a poskytuje mu společensky žádoucí normy. Pod vlivem rodinného působení se vytváří postoj k personálnímu okolí, k sobě samému i společnosti obecně“ (Výrost, Slaměník, 1998, s. 304).

Demografickou definici rodiny uvádí například Mnohojazyčný demografický slovník, podle kterého rodina vzniká ze vztahů v průběhu demografické reprodukce obzvláště, když jsou tyto vztahy vytvořeny sociálně zákonem nebo obyčejem, kterým je sňatek, adopce a podobně. V evropských společenstvích vzniká primární rodinný vztah na jedné straně sňatkem mezi manžely a rodičovstvím na straně druhé. Ve statistice pro Českou republiku pak za rodinu

považujeme i pouze manželský pár, neboli bezdětnou rodinu, která buďto ještě nemá dítě nebo ho už nemá z důvodu jeho odstěhování nebo úmrtí, nebo tato rodina děti nikdy mít nebude. V demografické koncepci se za rodinu považuje i nesezdané soužití, neboli faktické manželství – vztah druha a družky. Rodina musí být znatelně odlišena od domácnosti (Pavlík, 1965).

2.2 Rodina versus domácnost

Rodina není totéž co domácnost a pro téma této diplomové práce je nezbytné rozlišit tyto pojmy, které jsou úzce spjaty. Rodina není každá skupina, která má k sobě nějaké citové vazby. Při vymezení tohoto pojmu nejde o hodnoty, ale o termíny. Skupiny a citové vazby v nich hrají roli, ale ne každá z nich má rodinný (reprodukční) charakter. U rodiny je vždy přítomen reprodukční charakter, tedy plození a vychovávání potomstva. Obecně je za rodinu považován manželský pár s dětmi (Pavlík, 1965). Domácnost oproti tomu tvoří lidé, kteří spolu bydlí a hospodaří na určitém vymezeném prostoru. V jedné domácnosti může tedy bydlet i více rodin, nebo to nemusí být rodina (domácnost jednotlivce).

2.2.1 Základní typy rodin

Rozlišujeme dva základní typy rodin:

- orientační (výchozí) rodina: v této rodině se jedinec narodil, vyrůstá a od brzkého dětství je vychováván a formován
- prokreační rodina: tímto pojmem rozumíme nově založenou rodinu, od níž se očekává potomstvo; tím, že se zde učí děti tomu, čemu se rodiče naučili ve své rodině, dochází k udržování rodinných tradic

Klasifikace rodin je možná také podle toho, kdo je vytváří:

- základní (nukleární, jádrová, biologická) rodina je základní typ rodiny a tvoří ji rodiče a jejich děti (nesmí být ekonomicky aktivní); vždy se jedná o dvougenerační rodinu a je obvykle nejpevnějším článkem společnosti
- rozšířená (vícegenerační) rodina, která se skládá z hlavní rodiny a jedné nebo několika vedlejších rodin, čili ta, která mezi sebe včleňuje ještě další příbuzné, především prarodiče, někdy i tety, strýce, a podobně
- doplněná rodina je ta, v níž je jeden z biologických rodičů dítěte/dětí zastoupen náhradním rodičem buď z důvodu rozvodu rodičů, nebo úmrtí jednoho z nich
- náhradní rodina, která si dítě vzala do pěstounské péče nebo si je osvojila (Matoušek, 1997)

2.2.2 Typy domácností a jejich vývoj v podmínkách České republiky

Do konce roku 2013 podle občanského zákoníku platilo, že domácnost tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby (Švestka, 2014). Od 1. 1. 2014 byl však tento zákoník zrušen a s ním i právoplatná definice domácnosti. Stejně jako rodinu, tak ani domácnost už Nový občanský zákoník výslovně nedefinuje. Je však možné

opřít se o statistické definice, které vycházejí z dlouhodobé praxe. Statistická praxe definuje domácnost jako sociální respektive ekonomickou jednotku sestávající z osob, které žijí v jednom bytě a zpravidla také společně hospodaří. Tyto domácnosti se dále dělí na soukromé domácnosti neústavní (většinou cenzová nebo hospodařící domácnost, které jsou definovány v následujícím textu) a domácnosti ústavní, ve kterých se nachází osoby žijící společně v určitém zařízení nebo ústavu. Jednotlivé osoby v soukromé domácnosti se označují jako členové domácnosti a osoba zapsaná na prvním místě je označována jako osoba v čele domácnosti, dříve přednosta domácnosti (Pavlík, 1965). „*V úplné rodině je to vždy manžel (druh) bez ohledu na to, kdo je uživatelem bytu, v neúplných dvougeneračních rodinách je to vždy rodič, v třígenerační člen prostřední generace a ve vícečlenných nerodinných domácnostech osoba, která bývá vyznačena jako osoba v čele hospodařící domácnosti*“ (ČSÚ, 2016)

Ve sčítáních se dále zjišťuje i vztah jednotlivých členů domácnosti k osobě v čele domácnosti, což pomáhá rozlišit jednotlivé části složené domácnosti, kde její členové nepatří do jedné biologické rodiny (Pavlík, 1965).

Ze statistického hlediska byly na území České republiky poprvé podrobněji zpracovány údaje za rodiny a domácnosti v roce 1930 ve Sčítání lidu, domů a bytů. V té době šlo o tzv. soukromé domácnosti, neboli skupiny osob, které spolu bydlí a hospodaří. Bytové domácnosti byly zpracovány jen za přítomné obyvatelstvo. (ČSÚ, 2014)

Sčítání v roce 1961 přineslo několik změn ve zpracování dat o domácnostech. Poprvé bylo provedeno za bydlící obyvatelstvo (dříve za přítomné obyvatelstvo) a podle koncepce tzv. cenzových domácností. Zpracování údajů za bydlící obyvatelstvo umožnilo podrobně zpracovat údaje o domech a bytech, jejich vybavení a velikosti, stáří a druhu domu, současně i ve vztahu k druhům domácností neboli počtům osob bydlících ve specifických souborech bytů. Domácnosti se v průběhu sčítání zjišťovaly zápisem jednotlivých sčítaných osob trvale bydlících v bytě podle jejich vztahu k uživateli bytu, osobě v čele hospodařící domácnosti a k osobě v čele cenzové domácnosti (ČSÚ, 2014).

Od roku 1970 bylo zpracování dat konstruováno také na základě prohlášení o společném či odděleném hospodaření a byly tak konstruovány tři typy domácností (bytové, hospodařící a cenzové). Tato metoda nastolila problém zachycení tzv. faktických manželství, o nichž byly údaje zjišťovány pouze na základě osobního prohlášení ve sčítacím archu. Nešlo zachytit nesezdané soužití osob, které nebyly hlášeny k trvalému pobytu v jednom bytě, proto byly zjištěné počty nejspíše poněkud podhodnocené (ČSÚ, 2014).

Od roku 1970, jak již bylo zmíněno, byla v českých sčítáních používána tři základní měřítka vymezení domácností a rodin, a sice společné bydlení, společné hospodaření a příbuzenské vztahy. Na základě těchto tří hledisek se ve sčítáních rozlišovaly tři typy domácností:

1. *„Bytová domácnost (BD) - domácnost, tvořená souborem osob, které trvale bydlí v jednom bytě. Tvoří ji buď jedna, nebo více hospodařících osob.*
2. *Hospodařící domácnost (HD) - domácnost definována společným bydlením a hospodařením osob. Členové společně hradí náklady na bydlení, provoz domácnosti, vytápění, vybavení bytu, stravování a podobně. Hospodařící domácnost je tvořena jednou nebo více cenzovými domácnostmi.*

3. *Cenzová domácnost (CD) - reprezentuje společně bydlící osoby v příbuzenském či jiném vztahu. V souvislosti s těmito vztahy jsou definovány domácnosti rodinné a domácnosti nerodinné.*

Rodinné domácnosti:

a) úplné rodinné - manželský pár či vztah druha a družky s dětmi nebo bez dětí, kdy děti jsou buď závislé, nebo nezávislé na rodičích; k úplným rodinným domácnostem se řadí i faktická manželství neboli nesezdaná soužití

b) neúplné rodinné - jeden z rodičů s dítětem nebo dětmi, děti jsou buď závislé, nebo nezávislé (Hamplová, Šalamounová a Šamanová, 2006, s. 191)

Nerodinné domácnosti:

a) vícečlenné nerodinné - dvě nebo více osob příbuzných i nepříbuzných a společně hospodařících

b) domácnosti jednotlivců - osoby žijící samostatně nebo bydlící společně, ale samostatně hospodařící, patří sem i podnájemník“ (Pavlík, 1965, s. 16-17)

V roce 2011 došlo ke změně, která vzhledem k odlišnému způsobu organizace, sběru a automatickému zpracování dat, umožnila rozlišovat a kvantifikovat pouze dva druhy domácností, a sice bytové a hospodařící. „Cenzovou domácnost nebylo možné pro všechny typy domácností bez zbytku zkonstruovat. Informační ztráta je však celkově nevýznamná, jelikož z důvodu dlouhodobého sblížení počtu hospodařících a cenzových domácností bylo již v roce 2001 téměř 99 % hospodařících domácností tvořeno pouze jedinou cenzovou domácností“ (ČSÚ, 2014).

Údaje ve sčítání roku 2011 byly zpracovány dle zápisů na druhé straně bytového listu, kde jednotlivci zapisovali příbuzenské a jiné vztahy v rámci jedné hospodařící domácnosti. Stěžejním rozdílem v metodice odvozování domácností, pramenící z mezinárodních nařízení a doporučení, je zařazování osob do jedné domácnosti na základě společného místa obvyklého pobytu. Za místo obvyklého pobytu je považováno místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu návštěv, rekreace, pracovních cest nebo pobytu ve zdravotnickém zařízení a podobně a kde je členem určité domácnosti (Šigutová, 2009). V delší časové řadě tento nový přístup sice může do určité míry komplikovat srovnatelnost výsledků, ale důležitou výhodou je zachycení spolehlivějšího počtu a struktury domácností, jež v minulých sčítáních, jak již bylo zmíněno od roku 1970, mohly být částečně zkresleny. Jedná se například o domácnosti jednotlivců či soužití nesezdaných osob, které spolu fakticky žijí v jedné domácnosti, přestože mají každý jiné trvalé bydliště (ČSÚ, 2014).

Jak již bylo uvedeno, v roce 2011 se klasifikovaly pouze dva druhy domácností. Prvním typem je bytová domácnost tvořená osobami žijícími společně v jednom bytě a druhým typem je hospodařící domácnost, kterou tvoří osoby společně hospodařící, což znamená, že mají společnou úhradu výdajů na domácnost, jako je strava, náklady na bydlení aj. Toto společné hospodaření se týká i dětí, které se do příslušné domácnosti také řadí, a to i v případě, že samy se na výdajích domácnosti nepodílejí. Hospodařící domácnost se pak dělí na:

- „*Domácnost rodinná – tvořená jednou úplnou rodinou (manželský pár, neformální soužití druha a družky – tzv. faktické manželství, registrované partnerství, případně*

neformální soužití osob stejného pohlaví – tzv. faktické partnerství, a to ve všech případech s dětmi nebo bez dětí)

- *Domácnost rodinná – tvořená jednou neúplnou rodinou (jeden z rodičů s alespoň jedním dítětem)*
- *Domácnost rodinná – tvořená dvěma a více rodinami*
- *Domácnost nerodinná vícečlenná (dvě nebo více osob příbuzných i nepříbuzných, které společně hospodaří; do této kategorie se řadí také domácnost prarodičů s vnoučaty)*
- *Domácnost jednotlivce“ (ČSÚ, 2014).*
- Za domácnost jednotlivce je považována jednotlivá minimálně 15letá osoba, která samostatně hospodaří a žije v bytě sama nebo s další hospodařící domácností. Stejně tak ve sčítání v roce 2001, kdy byla ještě základní jednotkou domácnost cenzová, bylo při vyhodnocování domácností jednotlivců klíčové samostatné hospodaření a z toho důvodu v případě jednotlivců byla cenzová domácnost shodná s hospodařící domácností. Ve sčítáních 1980 a 1991 se však některé cenzové domácnosti jednotlivců s hospodařícími neshodovaly (ČSÚ, 2014).

2.3 Základní funkce rodiny

Úkolem této kapitoly je zachycení rozmanitých rodinných funkcí, neboť hrají klíčovou roli při vymezení pojmu rodina. Základní funkce rodiny se postupně vyvíjejí a zužují v souvislosti s proměnou kulturních faktorů a se společenskými změnami, které ovlivňují vztahy uvnitř rodiny, ale i postavení rodiny ve společnosti.

Pohled na oblasti, v nichž rodina poskytuje společnosti těžko a nákladně nahraditelné služby, jsou jedním z určujících elementů pro vymezení oblasti rodiny ve vztahu k jiným formám lidského soužití v malých sociálních skupinách. Moderní rodina pozbyla některé z dřívějších funkcí rodiny. Jiné funkce pouze ztratily nebo naopak získaly na důležitosti.

Jozef Výrost (1998) udává čtyři základní funkce rodiny:

- A) funkce reprodukční
- B) funkce materiální
- C) funkce výchovná
- D) funkce emocionální

A) Funkce reprodukční (biologická)

Jednou z hlavních a stále nenahraditelných rolí rodiny ve společnosti je její reprodukční funkce, která se dále promítá do všech ostatních funkcí. Souvisí s uspokojováním sexuálních potřeb manželů a rozmnožovacích procesů. Úkolem rodiny je vychovávat potomky a k tomu patří i zplození. Jako všechny funkce rodiny i reprodukční funkce prošla v historickém vývoji několika změnami. Pro rodinu mají děti velký citový význam a nezměrnou hodnotu. V našich podmínkách se rodí pouze tolik dětí, kolik je rodina vzhledem ke svým cílům, hodnotám a očekáváním schopna zajistit.

B) Funkce materiální (ekonomická)

Funkce ekonomická, jak už název napovídá, znamená, že rodina by měla být schopna zajistit takové příjmy, které by zajistily nejen základní potřeby, ale aby stačily také na vzdělávání, kulturu a podobně všech jejích členů. Tato funkce je brána jako výrazná součást rozvoje ekonomického celku, protože nejenže se rodinní příslušníci zapojují do výrobní i nevýrobní sféry vykonáváním určité profese, ale přitom se právě i rodina jako celek stává významným spotřebitelem, na kterém je trh značně závislý. Narušení této funkce bývá následkem nezaměstnanosti nebo vzrůstem výdajů a projevuje se v materiálním strádání rodin. Řada rozhodnutí v rodině týkajících se využití finančních a materiálních prostředků, investic a výdajů a jejich přerozdělování má významnou sociální povahu, kdy zdroje i výdaje mají odlišný charakter. Rodina si zde počíná jako autonomní systém s výraznými prvky solidarity (Kraus a Poláčková, 2001)

C) Funkce výchovná

Významnou funkcí je vychovávat pokračovatele rodu, tedy děti. Chápeme pod ní nejen normální tělesný, duševní a sociální vývin, ale také přípravu dětí pro život ve společnosti. Podle Úmluvy o právech dítěte (UNICEF, 2017), což je mezinárodní konvence určující občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí, by každé dítě mělo dostat co nejlepší start do života. Úmluva praví, že v zájmu plnohodnotného a harmonického rozvoje jedince musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí štěstí, lásky a porozumění. Rodina výchovou ovlivňuje nejen mentální, ale i fyzický růst a rozvoj dítěte, a to se v ní učí životu ve společnosti, osvojuje si základní návyky a vzorce chování. Hlavním úkolem výchovného procesu v rodině je tudíž příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Na dítě však nepůsobí pouze rodina, ale i další instituce, jako například škola, které ji doplňují.

D) Funkce emocionální

Primární význam rodiny je poskytování citového zázemí, podpory, akceptace, pomoci, bezpečí a jistoty. Zároveň jde o výrazný faktor soudržnosti v rodině a je pro ni zásadní a nezastupitelný. Rodina je místo, kde se objevuje a je prožívána celá škála pocitů a různorodostí emocionálního života. Nachází se zde emocionalita mezi manželským párem, mezi rodiči a dětmi i mezi sourozenci navzájem. Rodiče a domov mají pro dítě rozhodující význam, neboť je na nich existenčně i citově plně závislé. Rodiče svoje dítě chrání, rozumí mu, vytvářejí citové zázemí. Emocionální rovnováha posiluje harmonický rodinný život. Rodina, respektive domov, naplňuje důležitou roli kompenzačního prostředí proti světu profesních povinností, nároků a požadavků. Aby rodina mohla plnit všechny výše zmíněné funkce, je potřeba přítomnost všech jejích členů. V souvislosti s dítětem tedy hlavně obou rodičů. Je-li rozchod rodičů nevyhnutelný, je zapotřebí udržovat vztahy mezi oběma rodiči a dítětem, jak nejlépe je to možné, aby bylo udrženo co nejvíce ze zmiňovaných kladných funkcí.

Na druhou stranu může být rodina i zdrojem stresu. Pokud je rodina dysfunkční, je právě tato sféra nejvíce zraňující. Rodiče by měli být pro své děti stále k dispozici. Dospělý pár by se měl vzájemně adaptovat, neboť oba nesou stejnou měrou zodpovědnost za chod své

domácnosti a rodiny. Negativním zdrojem stresu je také strach z rozpadu rodiny, úzkost nebo úmrtí někoho blízkého.

Tyto čtyři základní funkce lze ještě doplnit dalšími funkcemi, a to ochrannou, regenerační a socializační.

Ochranná funkce znamená, že jsou v rámci rodiny zajištěny životní potřeby všech členů rodiny. Rodiče jsou ze zákona povinni ochraňovat dítě (Občanský zákoník, č. 89/2012 Sb., 2014). Dítě by se mělo v rodině cítit bezpečně. Tato funkce se ale neprojevuje jenom ve vztahu péče rodičů o děti, ale také následně, že děti pečují o rodiče, když jsou staří nebo nemocní.

Regenerační funkce neboli relaxační, oddychová funkce má jak už název napovídá velký význam pro odpočinek a regeneraci sil členů rodiny a poskytuje pocit bezpečí a imunity. Význam této funkce podtrhuje B. Kraus (2001) a poukazuje na to, že je velice důležité, jakým způsobem tráví rodina pohromadě svůj volný čas a jakým zájmovým činností se jednotliví členové věnují, či jakým způsobem tráví dovolené.

Socializační funkce rodiny tkví v tom, že rodina uvádí dítě do dané společnosti a kultury, učí ho základním způsobům společenského chování a předává mu návyky a dovednosti. Tyto charakteristiky pak budou určující pro jeho pozdější orientaci ve společnosti a pro vytváření vztahů s ostatními lidmi. Úspěšnost socializační funkce je závislá na osobních dispozicích rodičů dítěte, jejich vztahu k němu a jejich vzdělání.

Z definic rodinných funkcí je patrné, že se mezi sebou prolínají a vzájemně doplňují. Nemají stejnou váhu a ani vědci se neshodují v tom, která je nejdůležitější. V následujícím příkladu pracujících rodičů se prolínají hned tři funkce, a sice výchovná, materiální a emocionální. Pokud se rodiče snaží co nejlépe uživit a zabezpečit rodinu, tedy její materiální stránku, jsou často oba nuceni jít do zaměstnání co nejdříve po narození dítěte. Zaměstnanost rodičů v tu chvíli může mít na jednu stranu kladný účinek, kdy rodiče vydělají peníze a navíc děti zaměstnaných rodičů bývají samostatnější, pracovitější a více se starají o své sourozence a zajišťují domácí práce, neboť rodiče nemají tolik času se o ně starat a vychovávat je. Na druhou stranu jejich zaměstnanost má i účinek záporný, protože rodiče přicházejí o čas, který by mohli věnovat své rodině a dětem, a ještě k tomu se domů často vrací unavení a nervózní, což ovlivňuje emoční funkci rodiny. Navíc nedostatečná kontrola dítěte se může projevit nejen na školním prospěchu, ale i tím, že se těchto dětí často ujmou žáci s negativním vlivem, kteří jim poskytují emoční náhradu za rodiče (Kraus, 2001).

2.4 Typy rodin dle vývoje v čase

Z hlediska tématu diplomové práce je také vhodné podívat se na to, jak se utvářela a jak vypadala rodina v historii.

2.4.1 Tradiční rodina

Jak uvádí Ivo Možný (2008), uspořádání rodiny se v průběhu staletí proměňovalo. Nukleární rodina, zahrnující rodiče a jejich biologické dítě nebo děti, je v současné době jen jednou z mnoha existujících podob rodinného soužití. Do období před tzv. průmyslovou revolucí se hovoří o tradiční rodině neboli předindustriální nebo také stavovské rodině. Lidé se živil

především zemědělstvím. Role v rodině byly pevně vymezeny a byly hierarchicky uspořádané. Všichni členové domácnosti podléhali jedné bezprostřední autoritě, a sice hlavě rodiny. Ke stabilitě společnosti tradiční rodina přispívala i tím, že samotný výběr manželského partnera neležel zpravidla v rukou partnerské dvojice, ale v rukou jejích rodičů. Výběr byl důkladně zvažován z hlediska zachování společenského postavení rodiny, jejího majetku i kulturního habitu. Hodnota svobodné volby byla potlačena na úkor hodnoty odpovědnosti a poslušnosti ke své rodině. Dnes se s domluvenými sňatky v našem sociokulturním prostředí setkáváme jen výjimečně.

Tradiční rodina se liší podle oblastí. Demograf John Hajnal se stal autorem teorie, podle které lze rozdělit náš kontinent na dvě oblasti podle postoje aplikovaného ke sňatkům a ke staromládenectví a staropanenství. Po studiu způsobu formování a fungování manželského chování v Evropě došel k názoru, že se zde vyskytují dva typy chování, které je možno oddělit pomyslnou hranicí spojující ruský Petrohrad a italský Terst. Tato spojnice se dnes nazývá Hajnalovou linií (Obr. 1) a rozděluje Evropu na dva modely rodiny – Severozápadní a Jihovýchodní, které se podle něho stabilizovaly někdy počátkem 16. století. Hajnalova linie prochází Českem a dělí ho na dvě části (větší západní a menší východní). Táhne se od severu k jihu přibližně po trase Krnov-Olomouc-Mikulov. Tyto oblasti se odlišují rozdílnými demografickými jevy. Tyto dva typy tradičních rodin jsou podrobněji charakterizovány autory Horským a Seligovou (1997), z jejichž popisu bude vycházeno.

Obr. 1 – Hajnalova linie

Zdroj: Zpracováno podle Livi-Bacci, Massimo: *Populace v evropské historii*. Praha 2003.

Pro Severozápadní model, kam patřily i Čechy a větší část Moravy, byly typické následující znaky. Relativně vysoký věk při prvním sňatku (25–26 let), neboť zpravidla muselo dojít nejprve k osamostatnění jedince a až potom mohl založit rodinu. Pouze jeden syn dědil, podle dědického práva, statek a půdu, tudíž sňatek nebyl dostupný pro všechny. Ostatní (včetně

matky) byli finančně vyrovnáni, ale zpravidla museli odejít z domu. Podíl celoživotně neprovdaných žen a neženatých mužů byl mezi 10 % – 25 %, neboť k uzavření sňatku museli mít potencionální snoubenci půdu, na které by se mohli usadit, a která by jim zajistila obživu. Vytváření rodin bylo patrilinéární, což znamenalo, že dívka následovala svého muže, tudíž se k němu přestěhovala. Rodiny zahrnovaly menší počet členů rodiny, a sice v průměru pouze 4 – 5 osob, ale měly i nižší počet dětí oproti druhému modelu, a sice v průměru 5,3 dítěte na rodinu. Potomci odcházeli z domova zpravidla dříve do služby než uzavřeli sňatek. Rodina fungovala na principu pokrevnosti, ale nebylo zvykem, aby pod jednou střechou žily dva manželské páry a celkově byla míra pokrevního příbuzenství v rodině nižší.

Jihovýchodní model byl naopak charakteristický odlišnými znaky. Jednak zde byla vyšší úroveň sňatečnosti, ale i nižší sňatkový věk (20–21 let). Dále pak větší princip pokrevnosti, kdy pod jednou střechou žilo více manželských párů a princip tvoření rodiny byl jedine patrilinéární. Rodilo se více dětí a to v průměru 6,5 dítěte na jednu rodinu. Z dědického práva se přesně neví, kdo co dědil, ale velkým rozdílem od Severozápadního modelu bylo to, že děti neodcházely do služby, ale zůstávaly doma, kde byly vychovávány a také tvořily pracovní sílu rodiny. Bratři i poté zůstávali na statku, pouze sestry se vdávaly jinam. Fungovala tedy velkorodina.

Přesto, že území naší republiky zapadalo převážně do modelu Severozápadního, vyskytovaly se zde jisté odlišnosti. Jednalo se například o věk při prvním sňatku, který se pohyboval průměrně okolo 24 let, byl tedy nižší než v Severozápadním typu, ale vyšší než na jihovýchodě Evropy. Existovaly zde i velkorodiny, ve kterých žili jako podruzi nejen sourozenci s manželkou, ale také samotný dědic se svou ženou a to až do smrti rodičů nebo jejich odchodu na výmínek.

Hajnalova teorie dvou modelů rodin byla odbornou veřejností i přes některé připomínky přijata. Stejně jako na území naší republiky, ani v ostatních oblastech ne všechny znaky přesně souhlasily. Později byl tento model ještě upřesněn a z linie byly vyčleněny výjimky. Politolog a ředitel Občanského institutu Roman Joch pokládá Hajnalovu linii za „zajímavou hypotézu“, která prý mnohé vysvětluje, ale určitě ne vše. „Možná kdysi byla podstatnou dělicí čarou, ale postupně bude ztrácet na významu a důležitější bude dělení na velká města versus venkov,“ dodává (Týdeník Dotyk, 2015).

Vývojem tradiční rodiny až po moderní se zabýval i anglický historik Lawrence Stone, který ve své knize *Sex and Marriage in England 1500–1800* z roku 1977 popsal dějiny institutu manželství. Vymezil tři stěžejní fáze (Giddens, 1997).

1. První formou, v období od 16. století do první poloviny 17. století, byly relativně malé nukleární rodiny (tj. rodiče a děti). Vzniku trojgenerační rodiny obvykle bránila krátká střední délka života. Členové udržovali četné a intenzivní kontakty s celou komunitou a současně rodina svým členům neposkytovala větší citovou blízkost než síť širších příbuzenských a sousedských svazků. Rodina měla hlavně ekonomickou funkci, s hlavním cílem dosáhnout co nejvýhodnějšího sňatku a tím i lepšího pozdějšího života. Volba partnera byla závislá na zájmu rodičů a manželský pohlavní styk byl považován za nutnost sloužící ke zplození dětí. Rodina byla tvořena více domácnostmi, neboť byla ohraničená lokálně nikoli biologicky, proto kromě pokrevních členů zahrnovala i služebnictvo.

2. Druhou formou, vyskytující se na přelomu 17. a 18. století, byla přechodná fáze rodiny. Hlavní důraz začíná být kladen na mateřskou a rodičovskou lásku a zároveň se zvyšují autoritativní pravomoci otce. Nukleární rodina se zřetelněji vymezuje oproti ostatním příbuzným a sousedům. Tento typ rodiny existoval pouze ve vyšších vrstvách.

3. Poslední formou, trvající od 18. století prakticky do současnosti, je navazující forma rodiny. Je těsně spjatá s citovým individualismem, pevnými citovými vazbami, svobodnou volbou partnera na základě lásky a důrazem na své soukromí. Dochází k oddělení pracoviště a bydliště, čímž rodina přestává být místem výroby hmotných statků a stává se více místem jejich spotřeby. Tato forma rodiny bývá označována jako moderní.

2.4.2 Moderní rodina

Období, které se datuje od 2. světové války do začátku 60. let minulého století, bývá ve vyspělých zemích nazýváno jako „zlatý věk rodiny“. Dochází k důležitým demografickým, sociálním, ekonomickým a politickým změnám. Jak uvádí Ivo Možný (1990), postupně se začal měnit celý systém uspořádání společnosti. Díky sekularizaci, industrializaci a urbanizaci docházelo ke změnám ve způsobu práce a osídlení. Dochází k oddělení pracoviště od domova a tím i ke snížení rozsahu příbuzenských vztahů. V moderní rodině se vyvíjí citový individualismus, důraz na osobní volbu a výběr partnera a vytváření manželství na základě představy romantické lásky. Vznik rodiny určoval legální sňatek a poměrně sporadicky zanikala rozvodem. Rodina fungovala jako ekonomická jednotka a hlavním úkolem rodinného života bylo rození a výchova dětí. Ne jinak tomu bylo s rodinami na území dnešní České republiky. Odlišovaly se pouze vyšší rozvodovostí, částečně nižší plodností a vysokou ekonomickou aktivitou žen. Rozpad jednotného rodinného modelu v zemích severní a západní Evropy se objevuje od počátku 70. let minulého století. Nová manželství se uzavírala méně často, stávající se rozpadala s větší důrazností a nesezdaná soužití začala nabývat na významu. Na území dnešní České republiky naopak v první polovině 70. let přetrvávaly tradiční rodinné formy (Rychtaříková, 1994).

Až do konce 80. let se rodinné a sňatkové chování stále projevovalo stabilním a téměř univerzálně platným modelem, který charakterizoval úroveň porodnosti zajišťující prostou reprodukci, relativně nízký věk v době prvního sňatku a porodu prvního dítěte, růst předmanželských koncepcí, nízký podíl dětí rozených mimo manželství, vysoká míra potratovosti a rozvodovosti a také převažující dvoudětný model rodiny uskutečněný brzy po sňatku. Od počátku 90. let se vývoj ukazatelů demografického chování mění - výrazně se snižuje sňatečnost a porodnost a narůstá počet dětí rozených mimo manželství. Manželství tak pro populaci ztrácí význam (Tuček, 2001).

Podle Giddense (2000) manželství vyjadřuje stabilní vztah páru, který je možno posílit, protože závazek deklaruje veřejně, přičemž manželství není určujícím základem v páru. Stejně tak je tomu už i v České republice. Zatímco v tradiční rodině děti znamenaly ekonomický přínos, v západních zemích dnes pro rodiče znamenají velkou finanční zátěž.

2.4.3 Postmoderní rodina

Podle Matouška (2003) úlohou postmoderní rodiny již není reprodukce populace nebo jiné prospívání velkému společenství lidí. Jsou zakládány z důvodu uspokojování citových potřeb partnerů a ne dětí. Stabilita těchto rodin se tedy měří a padá s citovou bilancí partnerského vztahu.

Možný (2008) dále uvádí, že pro další vývoj je charakteristické hledání eventualit jak sloučit mateřství a zaměstnání. V tomto typu rodiny se objevuje nový trend, kterým je rozhodnutí žen pro bezdětnost, neboť je pro ně povolání a budování kariéry přednější než vytváření rodiny (Horský a Pražáková Seligová, 1997). V dnešní době můžeme v České republice sledovat frekventovaný výskyt rodinných uspořádání, kdy má žena partnera, ale nežije s ním ve společné domácnosti.

2.5 Vybrané formy rodin

Dnešní společnost umožňuje velké možnosti rodinného soužití. Mezi nejfrekventovanější formy rodin patří manželské páry, nesezdaná soužití a neúplné rodiny, které patří také mezi základní pojmy této diplomové práce, proto se jimi podrobněji bude zabýváno v následující podkapitole.

2.5.1 Manželské páry

Institut manželství je známý v celé historii lidstva. Právní vymezení je zapsáno v občanském zákoníku v sekci práva rodinného a definuje ho jako „trvalé společenství muže a ženy, založené svobodně, dobrovolně zákonným způsobem“, přičemž „hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí“ (Občanský zákoník, č. 89/2012 Sb., 2014). Vzniká svobodným a úplným souhlasným prohlášením obou snoubenců, že spolu vstupují do manželství. Obřad je veřejný, slavnostní a v přítomnosti dvou svědků. Především v dnešní době jsou povinnosti muže a ženy doplněny množstvím práv a společenských i materiálních výhod. Stejně tak jako všechny evropské země, i Česká republika považuje manželství za stav monogamní a trvalý. Do manželství lze vstoupit pouze za předpokladu splnění zákonem daných podmínek. V určitých případech však může být prohlášeno za neplatné a také soudně rozvedeno.

Jak již bylo zmíněno v kapitole o funkcích rodin, hlavními funkcemi jsou hlavně reprodukce, výchova dětí a přenos kulturních vzorců. Význam instituce manželství, nikoli jen ve spojitosti s touto definicí, je dnes často diskutovaným a zkoumaným tématem. K těmto úvahám vedou nejenom názory na manželství považované za překonanou instituci, ale nahrávají jim i demografické statistiky, které ukazují na trend klesající úrovně sňatečnosti a celkové oslabování rodiny v základním slova smyslu - obecná nízká úroveň plodnosti, růst podílů dětí narozených mimo manželství a podobně (Dimitrová, 2007). Podrobněji bude vývoj sňatečnosti uveden v kapitole o populačním vývoji na území České republiky.

2.5.2 Nesezdaná soužití

Ve srovnání s manželstvím, jehož vznik a ukončení za života manželů jsou právně ukotveny zákonem a jejich existence a trvání jsou tedy zřetelně vymezeny, je definování nesezdaného

soužití relativně problematické. Pojem nesezdané soužití bývá užíváno v případě soužití dvou osob opačného pohlaví, které žijí ve svazku podobném manželství, udržují spolu intimní vztah, bydlí společně a obvykle i společně hospodaří, ale nejsou oficiálně oddáni (Rabušic, 2001). V odborné literatuře i obecně se nesezdané soužití muže a ženy označuje jako faktické soužití, faktické manželství, soužití druha a družky, partnerské soužití, manželství na zkoušku nebo konkubinát. Právní řád České republiky tento termín jednoznačně nevymezuje. Vzhledem k tomu, že takový neformální svazek nemá žádné právní ukotvení, neplynou osobám v tomto soužití žádná práva a povinnosti podobná těm manželským, nemluvě o případných alimentálních povinnostech druha a družky.

Mladí lidé tuto formu soužití berou spíše jako přechodný stav formy známosti před manželstvím. Toto období se také nazývá jako manželství na zkoušku nebo příprava na manželství, neboli soužití dvou lidí bez předchozího sňatku spojené většinou s výchovou dětí. Významné procento párů, mající stálého partnera, uvedlo, že mají v úmyslu se svým partnerem sňatek uzavřít a partnerství v nesezdaném soužití berou jako skutečnou přípravu na nadcházející manželství (Fialová, 2000).

Podle výzkumu ISSP (International Social Survey Programme) z roku 2002 vyplývá, že nesezdané soužití jako zkoušku před vstupem do právoplatného manželství schvalují skoro tři čtvrtiny dotazovaných. Tyto postoje k nesezdanému soužití snoubenců vykazují poměrně stabilní trend. Dlouhodobé nesezdané soužití bez úmyslu později uzavřít manželství už však takové podpory nedosahuje. Procentuálně tento typ soužití podporuje už pouze o něco více jak polovina dotazovaných. Z tohoto podílu je patrné, že nesezdaná soužití se v České republice vnímají spíše jako „předmanželská“, přičemž postoje žen a mužů se k nesezdanému soužití významně neliší. Rozdíl není ani mezi mladými lidmi a střední generací. Příslušníci starší generace jsou však nesezdanému soužití výrazně méně nakloněni. Nejméně jsou těmto formám alternativního soužití nakloněni lidé se základním vzděláním a ti, kteří pravidelněji navštěvují bohoslužby (Hamplová, 2007).

Vývoj početního růstu nesezdaných soužití je úzce spjat s vývojem sňatečnosti, který stojí právě za jejich rostoucím počtem. Z publikovaných dat sčítání lidu počet nesezdaných soužití tvořil v roce 1961 zhruba 40 tisíc. Od roku 1980 až do roku 2011 počet tohoto typu soužití stoupl až o 162 % na téměř 235 tisíc domácností v roce 2011 (ČSÚ, 2014).

Zlomovým obdobím pro růst počtu nesezdaných soužití byl počátek 90. let 20. století, (kdy začalo v České republice docházet k jejich zásadnímu nárůstu. K tomuto vzestupu nesezdaného soužití výrazně přispěl jednodušší přístup ke vzdělání, rostoucí účast žen na pracovním trhu, důraz na profesní kvality a seberealizaci ve veřejné sféře, všeobecně rostoucí životní úroveň a v neposlední řadě také jednodušší dostupnost účinné antikoncepce. Postupně se začala oddělovat sexualita od plodení dětí. Rodinné právo usilovalo o usnadnění vstupu do manželství, ale i jeho rozvodu a manželství se tak stalo institucí, která nemusí být do konce života. Rodina byla také oslabena kvůli prosazování individualismu v každodenním životě. K těmto změnám významnou měrou přispěl zřejmě i stát, který přebíral řadu funkcí rodiny do své kompetence ve větší míře než tomu bylo dříve v tradiční společnosti, např. začal zabezpečovat své občany v nemoci, ve stáří, v nezaměstnanosti, angažoval se i ve výchově dětí.

Z tohoto pohledu již tedy není hlavním ochráncem rodina, ale stát a rodina je v mnoha případech chápána spíše jako překážka rozvoje jednotlivce (Paloncyová a Šťastná, 2012).

V roce 1991 bylo na území České republiky zaznamenáno 85 tisíc nesezdaných soužití a v roce 2001 už jich bylo skoro o polovinu více. Dle uváděného rodinného stavu, v obou letech převažovali mezi osobami žijícími ve faktickém manželství rozvedení a ovdovělí. Z pohledu věkových skupin v těch nejmladších zřetelně převažovaly ženy, avšak se stoupajícím věkem jejich podíl klesal a od třicátého roku věku začali mírně dominovat muži. Do věkové skupiny s nejintenzivnějším zastoupením faktických manželství patří věková kategorie 40–49 let bez ohledu na pohlaví a patří do ní zhruba pětina všech osob (ČSÚ, 2014). Informace z tohoto zdroje demografických dat se však moc neztotožňují s realitou, protože se týká jen nesezdaných soužití, kde měli partneři v rozhodujícím okamžiku sčítání společné trvalé bydliště. Kvůli podhodnocení počtu nesezdaných soužití v předešlých sčítáních se stala důležitým zdrojem informací o tomto tématu výběrová šetření (Paloncyová a Šťastná, 2012).

Ve sčítání v roce 2011 problém podhodnocení dat o nesezdaných soužitích řešila změna metodiky a sice to, že poprvé byl respektován koncept obvyklého pobytu. Data o nesezdaných soužitích jsou tedy realističtější v pohledu na uspořádání rodinného života. V předchozích letech bylo totiž možné zaznamenat jenom ta faktická manželství, ve kterých měli oba partneři stejné trvalé bydliště. Díky tomuto faktu byl jejich počet s největší pravděpodobností podhodnocen a to především u mladých lidí, kteří často mívají trvalé bydliště stále u rodičů. Sčítání v roce 2011 přineslo také novinku zpracování samostatných údajů za faktická partnerství, neboli nesezdaná soužití osob stejného pohlaví. Do té doby se soužití nesezdaných osob stejného pohlaví zahrnovalo do vícečlenných nerodinných domácností. Celkově bylo 26. 3. 2011 sečteno 4 056 faktických partnerství. V roce 2011 bylo v České republice sečteno skoro 235 tisíc faktických manželství. Z úhrnu hospodařících domácností tvořených jednou rodinou jich bylo 8,8 %, z celkového počtu úplných rodin pak 11,2 %. Oproti údajům v roce 2001, kdy nesezdaná soužití tvořila 5,4 % by se mohlo zdát, že nastal jejich výrazný nárůst. Vzhledem k již zmíněné změně metodiky je však výše nárůstu spekulativní.

V podílu nesezdaných soužití k celkovému počtu úplných rodin se v roce 2011 projevil regionální odlišností a rozdíly podle velikosti místa bydliště. Takřka rovnoměrně se s velikostní skupinou obce navyšoval i podíl osob žijících ve faktických manželstvích. Většinu těchto manželství pak představovaly rodiny bez závislých dětí (56,3 %) a ve faktických manželstvích se závislými dětmi pak dominovaly rodiny s jedním závislým dítětem (61,6 %), a tím se lišily od manželských párů, kde lehce převládaly rodiny se dvěma dětmi. S narůstajícím počtem závislých dětí se už ale struktura nesezdaných a sezdaných soužití dle počtu závislých dětí lišila jen nepatrně. Podíl bezdětných žen ve faktickém manželství dosáhl čísla 27,7 %, což byl údaj vyšší než celkový podíl bezdětných žen v České republice, který byl 21,7 %. Nejvyšší procento nesezdaných soužití se skládalo z oboustranně svobodných partnerů, a sice 42,1 %. Při porovnání osob v nesezdaných soužitích s celkovým počtem obyvatel v daném věku byly výsledky podobné. Nejvyšší podíl žen v nesezdaném soužití udával věk 25–29 let (12,9 %) a u mužů ve věku 30–34 let (10,8 %). Po těchto věkových intervalech podíl osob ve faktických manželstvích kontinuálně klesal. Další diferenciací faktických manželství se týkala nejvyššího dosaženého vzdělání. Obecně v nesezdaném manželství žili hlavně lidé s vysokoškolským

titulem a to platilo u obou pohlaví. Nejméně pak lidé se základním vzděláním. Tyto údaje však neplatily stejně pro všechny věkové kategorie. Nejvyšší podíl vysokoškoláků v nesezdaném soužití v porovnání s lidmi se základním vzděláním byl ve věkové kategorii 25–29 let u žen a 25–34 let u mužů. V ostatních věkových kategoriích pak byl podíl žijících ve faktickém manželství menší než osob se vzděláním základním (ČSÚ, 2014).

2.5.3 Neúplné rodiny

V posledních desetiletích se v České republice projevují obrovské změny struktury rodiny a i samotné rodičovství se vyskytuje v rámci domácností v různých formách. Tyto změny probíhají i v dalších zemích, přičemž jedním z důsledků těchto změn je růst počtu neúplných rodin. Ekonomika pozdního kapitalismu a kulturní klima doby rodině příliš neprospívají. Mění se sama základní podstata postavení rodiny jako sociální instituce. V českém prostředí bylo určité zpoždění oproti vývoji evropskému, které bylo zapříčiněno čtyřicetiletou izolací české společnosti od západní civilizace, a flexibilně se vyrovnávalo od doby, kdy se Česko opět otevřelo světu, tedy v 90. letech (Horský a Pražáková Seligová, 1997).

Neúplné rodiny jsou takové, kde schází jeden z rodičů, ale jsou však přítomné děti, nebo alespoň jedno dítě. Pokud je rodina bezdětná, nelze ji označit za neúplnou, protože v případě, že chybí jeden z manželů v těchto rodinách, nejedná se již o rodinu, ale o domácnost jednotlivce. Primárně jsou hlavním zdrojem dat o rodinách sčítání lidu, která definují rodinu na základě příbuzenského (biologického) vztahu, ale také na základě trvalé přítomnosti v jednom bytě (Pavlík a Kalibová, 1992).

Přestože neúplné rodinné domácnosti tvořily i v minulosti významný podíl v rámci rodinných domácností, důvody jejich vzniku v minulosti a současnosti jsou odlišné. V minulosti vznikaly neúplné rodiny hlavně důsledkem vysoké intenzity úmrtnosti a menší pravděpodobnosti druhých a dalších sňatků ovdovělých. V tomto důsledku se také vyskytovalo více sirotek než dnes. Velkou část neúplných rodin tvořily také domácnosti svobodných matek, neboť děti jim narozené nebyly děti chtěné. V dnešní době mezi neúplné rodinné domácnosti spadají hlavně domácnosti rozvedených, odděleně žijících vdaných a ženatých a svobodných matek, které si své mateřství uvědoměle plánovaly. Společnost se s touto skutečností čím dál více vyrovnává, jak ve svých morálních tak právních normách, a tyto formy rodin jsou stále více přijímány. Růst počtu neúplných rodin bude pravděpodobně pokračovat i nadále v důsledku rostoucího počtu rozvodů, neformálních soužití a svobodných matek (Pavlík a Kalibová, 1992).

Početní stav rodin je pravidelně zjišťován ve sčítání lidu. Přitom se zjišťují i základní charakteristiky socioekonomického postavení domácností, jejich způsobu bydlení a vybavenosti.

V čele neúplných rodin je vysoká převaha žen. V případě, že se v čele nachází muži, jsou častěji bez závislých dětí než ženy. Většinu osob v čele neúplných rodin pak tvoří rozvedení, kdy nejvyšší podíl u rozvedených žen v čele neúplných rodin nalezneme ve věkové kategorii 35–39. U svobodných žen se pak jedná o věkovou kategorii o deset let mladší (oddíl 5.2.2 Neúplné rodiny podle rodinného stavu a věku osoby stojící v čele domácnosti).

Převážný výskyt neúplných rodin, v jejichž čele se nachází žena, je ale z části způsoben i rozhodnutím některých žen být svobodnou matkou bez stálého partnera, dále pak rozvodem či ovdověním.

Schéma typu rodin se mění rychleji, než jsme schopni na tyto změny přirozeně reagovat. Realita života většiny rodin se hodně změnila hlavně v posledních dvou generacích. Zaměstnanost žen narůstá vysokým tempem již od 60. let a jak ženy, tak i muži si pak začínají uvědomovat sníženou ekonomickou závislost žen na manželství. Muž přestává být jednak jediný, kdo ekonomicky podporuje rodinu, ale také není sám, kdo zajišťuje rodině propojení s okolím.

Za rozpady rodin je nezbytné vidět především velké množství dětí, které posléze vyrůstají v neúplných, rozvrácených a často nepřehledných rodinách. Jak říká Jana Marhounová (1988), děti rozvedených rodičů, pokud zažily alespoň několik let rodinného klidu, jsou na tom většinou sice o něco lépe než děti svobodných matek, ale ne o tolik. Prošly spolu se svými rodiči nepříjemným stavem rozvodu, obdobím nejistoty a úzkosti. Kvůli tomu všemu jim často zůstal obraz jednoho z rodičů hrubě zkeslen na léta, což komplikuje a zatěžuje jejich další vztahy. Často se u těchto lidí setkáváme s mnoha výhradami k osobnosti rodičů a občas také s neschopností navázat skutečně silné a nosné citové pouto.

Reakce na tak obrovsky psychicky náročnou situaci, jako je právě rozvod, samozřejmě závisí na celé řadě faktorů, jako je pohlaví, věk, kvalita ostatních citových vazeb i charakteristický profil osobních rysů. V procesu přizpůsobování se tomuto zatížení lze odlišit dvě fáze: první je vyrovnání se s koncem manželství a druhou je snaha vytvořit si nový životní styl. Podle Jany Marhounové (1988, s. 34-35), odkazující na pracovníky Výzkumného psychiatrického ústavu „*celkové prožívání spokojenosti či nespokojenosti nepramení jen z charakteristiky životních podmínek jednotlivých osob, ale má svůj podstatný zdroj v psychické struktuře osobnosti. Dále pak dodává, že svou vlastní osobnostní výbavu není třeba chápat fatálně a své případné hraniční stavy proto omlouvat poukazem na osudovost. Vnitřní dispozice, které si člověk přináší na svět, nejsou buď výrazně negativní, či zas výrazně pozitivní. Je věcí našeho sociálního učení, zralosti i odhodlání přetvářet svou osobnost tak, abychom z oněch vrozených darů matky přírody dokázali pro sebe i pro ostatní získat to dobré. Kdybychom přestali věřit v sílu sebevýchovy, popřeli bychom smysluplnost tisíciletých praktik vedoucích k sebe ovládnutí.*“

Výzkumných šetření týkajících se postojů populace k rodičovství mimo manželství není mnoho. Jedním z nich je již výše zmíněné šetření ISSP probíhající však již v roce 2002, dá se ale říci, že je stále relativně aktuální. Vzhledem k tomu, že většinou dítě vychovává sama žena a ne muž, není překvapením, že se názory mužů a žen neshodují v otázce, zda může jeden rodič vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče. Dle tohoto šetření na otázku, zdali jeden rodič může dítě vychovávat stejně dobře jako oba rodiče, kladně odpovědělo 47 % žen a jen 32 % mužů. Obecně tento názor od roku 1994 vzrostl o 14 %, což značí jistou liberalizaci postojů v této oblasti. Největší souhlas s tímto názorem projevovali lidé se základním vzděláním (49 %), oproti tomu nejméně (29 %) lidé s vysokoškolským diplomem (Hamplová, 2007).

Podle šetření Sociálních a ekonomických podmínek mateřství se zjistilo, že si ženy myslí, že stěžejní důvod k nárůstu mimomanželské plodnosti je ten, že je komplikované najít si

vhodného partnera. Dalším negativním důvodem je obecně rozšířené povědomí o nestabilitě manželství, a tedy úsilí vyvarovat se do budoucna komplikací s rozvodem. Mezi názory provdaných a neprovdaných matek ale existují rozdíly, do značné míry zapříčiněné osobní zkušeností. Zatímco neprovdané matky s dětmi uvádějí hlavně problémy s otcem dítěte, ekonomické důvody svobodného mateřství vyzdvihují v naprosté většině pouze matky, které samy byly při porodu vdané nebo žily v nesezdaném soužití (Hamplová, 2007).

Názory svobodných matek se neshodují s psychologem Jeronýmem Klimešem, že by pro matku mělo být výhodnější vztah udržovat. Tvrdí, že „ženy obecně mají raději buď vztah, nebo nevztah, zatímco muži mají tu hranici posunutou, jsou schopni mnohem déle snášet polorozpadlé vztahy. Když se ženám zdá, že je vztah o ničem, častěji ho rozbijí. Dříve jim dochází trpělivost. I když často mají pravdu, a ten muž opravdu dělá blbosti, přesto radikální řešení nebývá v jejich prospěch“ (Klimeš, 2010).

Jak shrnuje Dana Hamplová (2007) v průběhu 90. let roste přijímání mimomanželské plodnosti, neboli roste podíl lidí, kteří si myslí, že dítě nemusí vyrůstat s oběma rodiči a že jeden rodič může vychovávat dítě stejně tak dobře, jako oba rodiče (Hamplová, 2007). Liberálnější postoje většinou zastávají nejmladší respondenti, svobodní, bezdětní a lidé s maturitou nebo vyšším vzděláním. Tato tvrzení však neznamenají, že by manželství zcela ztrácelo svoji hodnotu. Většina populace totiž považuje za dobré, aby lidé, kteří chtějí mít děti, uzavřeli manželství a uzavření sňatku je tak i nadále chápáno jako podstatný krok související se založením rodiny a výchovou dítěte.

Dále Dana Hamplová (2007) podotýká, že podle výzkumných šetření v rámci mezinárodního projektu ISSP (International Social Survey Programme) z roku 2002, jsou Češi k neobvyklým formám rodinného soužití relativně tolerantní. Z evropského pojetí jsou Češi svým postojem mezi západními liberálními státy, kde jsou názory na netradiční formy uspořádání ještě více tolerantní, a státy východní Evropy, kde převládají spíše názory hájící tradiční rodinné hodnoty. Jak moc Češi podporují netradiční formy partnerského uspořádání se liší v závislosti na druhu soužití.

Kapitola 3

Zdroje informací a dat o neúplných rodinách

Při analýze situace neúplných rodin v České republice se nejčastěji využívá čtyř databází. Základním zdrojem je Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), opírající se o data shromážděná jednou za deset let Českým statistickým úřadem. Tento pramen dat je velice významný, neboť se jedná o jediný, jenž obsahuje data za celou populaci. Dalšími zdroji jsou výběrová šetření, která však zahrnují pouze určitý vzorek populace. Mezi ně patří výběrové šetření Životní podmínky EU-SILC a statistika rodinných účtů (SRÚ), které provádí taktéž Český statistický úřad. V neposlední řadě tvoří také kvalitní základnu dat organizace OSN, konkrétněji Demographic Yearbook. Každý z těchto zdrojů má svá specifika a je využit v této práci. Přřazeny jsou i ostatní zdroje, mezi které například patří významný evropský výzkumný projekt European social survey, porovnávací výběrová data a sloužící k mezinárodní komparaci, ale i k analýzám pro Českou republiku.

3.1 Sčítání lidu, domů, bytů (SLDB)

Sčítání lidu, domů a bytů se u nás koná jednou za deset let. Poslední sčítání se uskutečnilo v březnu 2011. Dosažené údaje jsou zpracovány až do úrovně základních sídelních jednotek. Zjišťovány jsou informace o obyvatelstvu nejenom z hlediska demografických, ale také sociálních a ekonomických charakteristik. Data poskytují informace o struktuře a vybavení rodin a domácností, o úrovni bydlení a o struktuře domovního a bytového fondu, které není možno zjistit jiným způsobem. Získávají a zpracovávají se údaje o domácnostech podle metodiky v daném roce. Údaje o bytových domácnostech slouží k hodnocení způsobu a úrovně bydlení, údaje o hospodařících domácnostech popisují životní úroveň. Z výsledků sčítání lze díky podobné obsahové stránce minulých sčítání sledovat vývoj naší společnosti z mnoha hledisek. Je důležitou statistickou činností na našem území, která přináší mnoho informací, jež není možno jiným způsobem účinně zjistit. Jedinečnost dat tkví také v jejich získání za nejpodrobnější územní členění (ČSÚ, 2011). Vymezení a zařazení neúplných rodin v metodice sčítání se v jednotlivých letech liší, jak jsem je již uvedeno v podkapitole 2. 2. rodina versus domácnost.

3.2 Životní podmínky (EU-SILC)

Výběrové šetření Životní podmínky provádí pravidelně od roku 2005 Český statistický úřad. Toto šetření je národní modifikací celoevropského šetření European Union – Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) a stalo se pro naši republiku závazné po vstupu do Evropské unie v roce 2004. Díky tomuto statistickému zjišťování jsou dostupná dlouhodobě srovnatelná data ekonomické a sociální situace domácností nejen v rámci České republiky, ale i v celé Evropské unii a také na Islandu, v Norsku, ve Švýcarsku a v Turecku (ČSÚ, 2014).

Cílem šetření je zjišťovat reprezentativní údaje o úrovni a rozdělení příjmů v jednotlivých typech domácností, informace o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, o vybavení domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnostech. Data získaná při šetření jsou využívána zejména v souvislosti se zkoumáním míry ohrožení chudobou a úrovní peněžní chudoby (ČSÚ, 2014).

Základní výběrovou jednotkou pro zjišťování je byt. Jejich volba je uskutečňována náhodným dvoustupňovým výběrem, neboli v prvním kole jsou vybrány sčítací obvody a v druhém kole je z nich vybráno deset bytů. Hlavní jednotkou zjišťování jsou tzv. hospodařící domácnosti, tedy rozhodující je to, jestli se daná osoba převážně zdržuje ve výběrovém bytě, aniž by tam musela mít trvalé bydliště. Šetření využívá tzv. rotačního panelu, neboli zvolené domácnosti jsou opětovně navštěvovány v ročním intervalu po dobu čtyř let, a zároveň se jich každoročně kolem čtvrtiny obmění. Tento styl dlouhodobějšího sledování umožňuje sledovat změny a vývoj sociální a ekonomické situace. Panelovou složku výzkumu tvoří osoby, se kterými tazatel provede rozhovor při první návštěvě bytu. Výběr zahrnuje všechny kraje z toho důvodu, aby bylo pokryto celé území ČR. Rozsah výběru závisí na počtu obyvatel kraje. Ve všech krocích zpracování je garantována přísná anonymita údajů. Zjišťované údaje jsou při rozhovoru s respondentem zaznamenávány tazatelem do připravených dotazníků, které mají od roku 2008 také elektronickou podobu. Dotazník se skládá ze tří tematicky se neměnicích částí a každoročně se měnícího tzv. modulu. Stálá část obsahuje otázky za byt, za domácnost a za osoby starší 16 let. Obměňovaný modul rozšiřuje některou z oblastí, na které je šetření zaměřeno, například materiální nebo sociální vyloučení, peněžní chudoba, bydlení nebo finanční situace (ČSÚ, 2012).

V dotazníku za byt jsou získávány demografické údaje o všech osobách obvykle bydlících v daném bytě a informace o jejich vzájemných vztazích a o společném hospodaření. Do dotazníku za domácnost se zapisují hlavně údaje týkající se bydlení, vybavenosti domácnosti, její finanční situace, spotřeby z vlastního hospodářství a pobíraných sociálních dávek. Poslední pravidelnou komponentou šetření jsou dotazníky za osoby, které se vyplňují s jednotlivými osobami v domácnosti staršími 16 let. Zjišťují se především jejich příjmy za předchozí kalendářní rok a informace o jejich ekonomické aktivitě a zdraví (ČSÚ, 2012).

Některé definice rodin jsou v tomto šetření vymezeny odlišně od ostatních zdrojů dat. Například se v něm objevuje pojem čistá rodina, který znamená, že v rodině ať už úplné či neúplné, žije pouze rodič nebo rodiče a jejich vyživované děti, nikoli žádná další osoba. Této definici se nejvíce podobá pojem nukleární rodina (podrobně v kapitole 2.2 Rodina versus domácnost). Dalším užívaným pojmem v tomto šetření, je smíšená rodina, ve které s rodičem nebo rodiči a jejich vyživovanými dětmi žije ještě nějaká další osoba. Touto osobou může být například dítě rodičů, které není vyživované, nebo další příbuzné i nepříbuzné osoby. Této definici by mohl odpovídat termín vícegenerační rodina ve sčítání v roce 2001 a pojem domácnost rodinná – tvořená 2 a více rodinami ve sčítání 2011 (ČSÚ, 2014).

3.3 Statistika rodinných účtů (SRÚ)

Statistika rodinných účtů zaznamenává hospodaření soukromých domácností a poskytuje informace o výši jejich vydání a struktuře spotřeby. Toto výběrové šetření je v podstatě jediným pramenem informací o vydání domácností ve vztahu k jejich příjmům. Výzkum je uskutečňován každoročně a domácnosti jsou vybírány záměrným kvótním výběrem. Domácnosti zůstávají ve zpravodajském souboru celý rok, pokud se nezmění některá jejich klíčová výběrová charakteristika (např. ekonomická aktivita osoby v čele) a po celou dobu vyplňují metodou pravidelného zápisu své příjmy a výdaje (výdaje za potraviny pouze dva měsíce). SRÚ je jediným zdrojem informací o vydání domácností v souvislosti s jejich příjmy (ČSÚ, 2015).

Šetření se provádí na základním zpravodajském souboru, který obsahuje 3000 domácností a do roku 2010 obsahovalo i tzv. doplňkový soubor 400 domácností, určený pro sledování příjmů a vydání rodin s dětmi s minimálními příjmy. Selekcí pro základní soubor jsou znaky sociální příslušnosti osoby v čele domácnosti, počet členů domácnosti, počet nezaopatřených dětí a čistý peněžní příjem na osobu (ČSÚ, 2015).

Jednotkou výběru a zpravodajskou jednotkou šetření je hospodařící domácnost, tzn. soubor osob společně bydlících, které se společně podílejí na úhradě základních výdajů (na výživu, provoz domácnosti, údržbu bytu a podobně). Jádrem těchto domácností je obvykle rodina, ale může to být i jednotlivec. Definice domácnosti se shoduje s definicí doporučenou Eurostatem a s praxí používanou v členských zemích EU (ČSÚ, 2015).

3.4 Ostatní zdroje

Do této kapitoly jsou zahrnuty zdroje, které sice v práci nebyly přímo použity, avšak patří k významným zdrojům informací o neúplných rodinách v ČR.

A) European Social Survey (ESS)

European Social Survey, patřící mezi přední projekty Evropského výzkumného prostoru, probíhá v evropských zemích od roku 2002 s dvouletou periodou. Jedná se o výzkumný projekt, který připravuje a realizuje mezinárodní kvantitativní šetření populace evropských zemí a jehož cílem je porozumět moderní evropské společnosti a změnám, které v ní probíhají. ESS porovnává postoje, představy a vzorce chování různých populací ve více než třiceti zemích. Poslední výzkumné šetření ESS Round 8, proběhlo na konci roku 2016 (ESS). Hlavní dotazník obsahuje jádrový modul otázek, opakujících se v každé vlně šetření. Tento modul mimo jiné obsahuje i otázky na osobní blahobyt, životní hodnoty a sociodemografické charakteristiky, ze kterých lze usuzovat na strukturu domácností v participujících zemích. Hlavní dotazník je dále doplněn níže uvedenými rotačními moduly otázek, věnovaných specializovaným tématům. Lze tak studovat odlišnost názorů respondentů dle typu rodinného soužití v rozmanitých podmínkách a v různých oblastech lidského života (ESS, 2017).

- „*Imigrace, Občanství, občanská angažovanost a demokracie* (1. vlna, 2002)
- *Ekonomická morálka, Vyhledávání zdravotní péče, Rodina, práce a blahobyt* (2. vlna, 2004)
- *Osobní a sociální blahobyt: vytváření indikátorů pro prosperující Evropu, Časování života: organizace životní dráhy v Evropě* (3. vlna, 2006)
- *Zkušenosti a vyjádření ageismu, Postoje k sociálnímu zabezpečení v měnící se Evropě* (4. vlna, 2008)
- *Práce, rodina, blahobyt: důsledky ekonomické recese, Důvěra v trestní spravedlnost: evropská komparativní analýza* (5. vlna, 2010)
- *Osobní a sociální blahobyt, Jak Evropané rozumí a hodnotí demokracii* (6. vlna, 2012)
- *Sociální nerovnosti v oblasti zdraví a jejich determinanty, Postoje k přistěhovalcům a jejich předkům* (7. vlna, 2014)“ (ESS, 2017)

B) Šetření Generations and Gender Programme (GGS)

Šetření GGS je mnohooborové a mezinárodně srovnatelné. Zabývá se hlavně mezigeneračními a partnerskými vztahy, od čehož se také odvíjí i název šetření Generations, které se zaměřuje na zkoumání vztahů rodičů a dětí, a to v jakémkoliv okamžiku jejich životní dráhy a Gender, které je orientováno na partnerské vztahy. Sbíraná data se zabývají dětstvím, formováním a vývojem partnerských vztahů, zapojením do pracovního procesu, založením rodiny, domácnostmi i postproduktivním věkem. Respondenti ve věku 18–79 sdělují informace nejen o sobě, ale i o svých partnerech, rodičích a dětech. Dotazník je rozčleněn do těchto tematických okruhů: domácnost, děti, partnerství, rodiče a domov rodičů, plodnost, zdraví a duševní pohoda, ekonomická aktivita a příjmy, majetek domácností a hodnotové orientace a postoje. První vlna šetření se na území České republiky uskutečnila v roce 2005, kdy byly shromážděny údaje od 10 006 respondentů české národnosti a druhá vlna proběhla v roce 2008, kdy se tohoto šetření zúčastnilo 10 071 respondentů, přičemž přes 3 tisíce respondentů bylo z první vlny a zbytek byli noví respondenti (GGS, 2011).

C) Evropský výzkum hodnot (EVS)

Evropský výzkum hodnot probíhá ve všech evropských zemích. Jedná se o rozsáhlý komparativní longitudinální výzkum, který se snaží zjistit, jak Evropané smýšlejí o životě, rodině, práci, náboženství, politice a společnosti. Každá vlna se řídí striktními metodologickými pravidly typickými pro současný mezinárodní komparativní výzkum. Počet respondentů v České republice se v jednotlivých vlnách pohyboval okolo 2 tisíc, přičemž se jednalo o opakované návštěvy. Tento největší evropský sociálně vědní projekt umožňuje přístup k datům, zahrnujícím tři časové body, a proto umožňují konstruovat vývojové časové řady, přičemž Česká republika se účastnila ve třech vlnách, a to v letech 1991, 1999 a 2008 (Rabušic a Petrová Kafková, 2010).

Pokračovatelem výzkumu evropského je Světový výzkum hodnot (WVS), který byl poprvé uskutečněn v roce 1981 (Čížek, 2009).

D) Šetření The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE)

Šetření SHARE je víceoborová a mezinárodní longitudinální databáze, tudíž jednotlivce sleduje v čase (každé dva roky). Zahřnuty jsou osoby starší 50ti let. V současné době se účastní všech 27 evropských zemí (plus Švýcarsko a Izrael), Česká republika se zapojuje od roku 2006. Koncem roku 2016 byla zahájena již šestá vlna sběru dat s více jak 4 500 respondenty, kteří se zúčastnili už předchozích ročníků. V březnu roku 2017 začala probíhat nejaktuálnější vlna (SHARE Česká republika, 2016).

Šetření poskytuje údaje týkající se neúplných rodin z hlediska vzdělání, zdraví, zaměstnání a důchodu, kognitivních funkcí, vzájemné pomoci a financí v rodině, bydlení, příjmů a spotřeby domácnosti, majetku, sociální podpory, kvality života, ale taktéž očekávání do budoucnosti atd. (SHARE Česká republika, 2016)

E) Šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV)

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí sleduje rodiny z hlediska analýz demografických změn, zejména sňatečnosti a porodnosti a jejich vlivu na proměny rodiny. Orientuje se na demografické chování a jeho souvislosti, zejména na formování rodiny a její stabilitu, alternativní formy rodinného soužití a vliv sociálně ekonomických podmínek. Speciální pozornost je cílena například k problémům bezdětnosti, k neúplným a vícedětným rodinám a k rodinám cizinců. V této podstatě jsou rodiny zkoumány jako objekt rodinné a sociální politiky s pozorností především na dávkový a daňový systém, opatření zákoníku práce a služby pro funkční i problémové rodiny. Významnou oblast výzkumu reprezentuje životní úroveň rodin a jejich materiální podmínky, především příjmová situace a bydlení. Dlouhodobě je zkoumáno sladování rodinného života a zaměstnání, obzvláště v různých typech rodin a v demografických a sociálních skupinách. Pozornost se soustřeďuje například na dělbu práce v rodině, na otce na rodičovské dovolené a služby pro rodiny (VÚPSV, 2017).

Mezi významnější výzkumy týkající se neúplných rodin patří šetření Mezigenerační solidarita z roku 2001, Harmonizace rodiny a zaměstnání prováděné v roce 2005 a Zaměstnání a péče o děti z roku 2006 (Český sociálněvědní datový archiv, 2017). Poslední zmíněné šetření obsahuje 2 kvantitativní a 1 kvalitativní výzkum, orientované hlavně na využívání rodičovské dovolené a volna na ošetřování člena rodiny. Mezi hlavní témata tohoto dílčího výzkumu se dále řadilo zaměstnání žen po mateřské a rodičovské dovolené, podpora od zaměstnavatelů, charakteristika zaměstnání, spoluúčasť otců na péči o dítě, výpomoc od prarodičů a názory na prosazení změn v systému státu v oblasti mladých rodin s dětmi (Český sociálněvědní datový archiv, 2006).

F) Mikrocensus

Výběrová šetření Mikrocensus se realizovala od roku 1958 Českým statistickým úřadem, přičemž poslední dva proběhly v roce 1996 a 2002 a v roce 2005 už byla nahrazena pravidelným zjišťováním Životní podmínky (SILC). Jednalo se o mikrodata zjišťovaná metodou náhodného výběru, jejichž smyslem bylo získat informace o výši příjmů a jejich struktuře a sociodemografické charakteristiky příslušníků domácnosti. V roce 1996 bylo dotazováno

28 148 hospodařících domácností a v roce 2002 se na šetření podílelo 7 678 domácností (Český sociálněvědní datový archiv, 2017).

G) Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS)

Šetření je uskutečňováno od roku 1992 a od roku 2002 je komplexně sladěné s výzkumem Labour Force Survey (EU-LFS) prováděným Eurostatem. Hlavním cílem šetření je podávat údaje o souboru zaměstnaných, nezaměstnaných a ekonomicky neaktivních osob ve spojení s pravidly mezinárodních definic a doporučení Mezinárodní organizace práce (ILO).

Zkoumány jsou domácnosti v náhodně vybraných bytech. Snahou je získat panelová i průřezová data, proto je šetření realizováno na rotačním panelu, ve kterém se data sbírají čtvrtletně. Jednotlivé domácnosti se zúčastňují pěti po sobě jdoucích sběrů dat a každé čtvrtletí je přibližně pětina domácností odebrána a obměněna novými jednotkami. Údaje jsou sbírány o všech členech bydlících ve vybraných bytech. U dětí do 15 let jsou zjišťovány jen primární demografické informace a vztah k osobám v domácnosti. V dotazníku se objevují otázky na ekonomickou aktivitu respondentů a neschází ani otázky na nejvyšší ukončené vzdělání, rok ukončení studia a obor studia. V porovnání s EU-SILC je odlišný tím, že nezjišťuje žádné příjmy (Český sociálněvědní datový archiv, 2017).

H) Průzkumy Eurobarometr

Eurobarometr je série celoevropských průzkumů veřejného mínění prováděných pro Evropský parlament, probíhající dvakrát ročně již od roku 1974 ve všech členských a v poslední době i v kandidátských zemích EU. V rámci těchto průzkumů jsou soustavně publikovány zprávy o veřejném mínění v rozmanitých oblastech týkajících se Evropské unie (Eurobarometr Evropského parlamentu, 2014).

I) Evropský průzkum kvality života (EQLS)

Průzkumy kvality života jsou prováděné nadací Eurofound, která se zaměřuje na přispívání k rozvoji lepších sociálních, zaměstnaneckých a pracovních politik. Kromě Průzkumu kvality života zajišťuje také Průzkum pracovních podmínek v Evropě (EWCS) a Evropský průzkum společností (ECS). Evropského průzkumu kvality života se Česká republika účastní ve čtyřletém cyklu od svého vstupu do Evropské unie, přičemž poslední se konal v roce 2016. Tento ojedinělý evropský průzkum zkoumá objektivní podmínky života evropských občanů, ale také to, co si myslí o těchto podmínkách a svých životech všeobecně tedy o míře jejich pocitu štěstí a jak vnímají kvalitu společnosti, ve které žijí. Specializuje se na různá témata, jako je zaměstnanost, vzdělávání, příjmy, zdraví, rodina, podmínky bydlení, ale také harmonie mezi pracovním a soukromým životem (Eurofound, 2016).

J) Šetření Life in Transition Survey (LITS)

Šetření prováděné Evropskou bankou pro rekonstrukci a rozvoj (EBRD) ve spolupráci se Světovou bankou proběhlo ve 3 letech, a sice v roce 2006, 2010 a poslední v roce 2016. Výzkum se zaměřuje na téma, jak tranzitivní přechod ovlivnil životy lidí v regionech a jaké jsou jejich postoje v otázkách jako je demokracie, role státu, dopady ekonomických a politických

změn a vyhlídky do budoucna. Posledního průzkumu se zúčastnilo na 51 tisíc domácností ve 34 zemích, se zaměřením především na transformující se země ve střední a východní Evropě, stejně tak Turecko a pro porovnání také země bohatší, především ze západních zemí Evropy. Mimo jiné se v něm ukazuje, že roste životní úroveň a spokojenost v rámci bývalého komunistického bloku (EBRD, 2017).

K) Panelové šetření: Proměny české společnosti

V současné době probíhá první a jediné panelové šetření zaměřené na rodiny a domácnosti v ČR v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR, nesoucí název Proměny české společnosti. Toto šetření zkoumá životní podmínky, hodnoty a postoje českých domácností ve 21. století. Výzkum obsahuje pět hlavních tematických oblastí: rodinný život, bydlení, práce a vzdělání, zdraví a trávení času, politická a občanská participace. Doba šetření se vymezuje na období let 2014–2018, tedy zatím proběhly jeho dva ročníky.

Toto mezioborové šetření domácností je pro jeho velký rozsah a široký tematický záběr jedno z nejvýznamnějších výzkumů české společnosti v historii. Ojedinelý je díky kombinaci několika svých znaků. Mezi ně patří velké množství šetřených domácností, kdy se v prvním roce do výzkumu zapojilo 5 212 domácností a v druhém roce svoji účast ve výzkumu zopakovalo 4 000 domácností, což pomáhá získat velice přesný obraz české společnosti a pozorovat životní situaci také málo početných skupin obyvatel. Dotazováni jsou všichni členové domácnosti, což napomáhá zjistit, jak se na životě jedince projevuje rodinné prostředí, ze kterého pochází, ale také jak se členové domácnosti navzájem ovlivňují. Na výjimečnosti tohoto výzkumu se taktéž podílí jeho dlouhodobý charakter a široký tematický záběr. Data budou navíc mezinárodně srovnatelná s jinými panelovými studii domácností díky využití standardních otázek (Proměny české společnosti, 2016).

3.5 Metodika výpočtu prognózy počtu nukleárních rodin

Prognózy počtu a složení domácností jsou nejčastěji založeny na odhadech podílů osob stojících v čele různých typů domácností. Tyto osoby v domácnosti jsou dále vymezeny podle věku, pohlaví a pokud je to možné i podle rodinného stavu. Jde o metodu vyvinutou Organizací spojených národů, neboli OSN, ve 40. letech 20. století. Význam předpovědi počtu a složení domácností tkví především ve vystižení trendů vývoje počtu a změn struktury domácností, ne v přesných odhadech počtů domácností dotýčných typů, protože důvěryhodnost odhadů budoucího počtu domácností je vždy o něco menší než u odhadů budoucích počtů osob v prognózách počtu a složení obyvatelstva (Bartoňová a Kučera, 2005).

Při výpočtech vlastní prognózy počtu nukleárních rodin je čerpáno z dat sčítání lidu v roce 2011 v ČR, Demografické ročenky OSN a World population prospects: revize 2015, přičemž jsou respektovány jejich předpoklady a metodiky zpracování údajů. Stejně jako ostatní prognózy domácností, tato prognóza obsahuje pouze domácnosti soukromé, nikoliv institucionální (osoby hlavně v domovech důchodců a ústavech sociální péče), neboť tvoří pouze malé procento (okolo 1 %) celkového počtu domácností v ČR.

Jak bylo uvedeno v kapitole o vývoji domácností, sčítání v roce 2011 v ČR přineslo jisté změny v rámci zjišťování a zpracování údajů o domácnostech. Jednou z těchto změn z důvodu mezinárodního nařízení bylo, že se primárně zjišťovaly osoby, jež měly v rozhodný okamžik sčítání místo obvyklého pobytu v ČR. V předchozích sčítáních byl rozhodující trvalý pobyt. Další modifikací oproti minulým sčítáním bylo, že sčítání v roce 2011 umožnilo kvantifikovat pouze dva typy domácností, a sice bytovou a hospodařící. V předchozích sčítáních byly jako základní jednotky domácností zpracovány domácnosti cenzové, v aktuálním sčítání to pak byly domácnosti hospodařící, odvozené na základě deklarace vztahů mezi společně bydlícími a hospodařícími osobami. Dále je nutné zmínit, že v datech pro ČR za osobu v čele domácnosti, podle terminologie sčítání lidu, domů a bytů, je v úplných rodinách (párech odlišného pohlaví) určen muž, v párech osob stejného pohlaví starší osoba a v neúplných rodinách byl osobou v čele rodič.

3.5.1 Demographic Yearbook

Demographic Yearbook neboli Demografická ročenka patří k publikacím, které jsou vydávány Organizací spojených národů. V rámci Demografické ročenky OSN jsou shromážděny, sestaveny a vydávány oficiální statistiky široké škály témat na mezinárodní úrovni. Údaje jsou shromažďovány z národních statistických úřadů od roku 1948 prostřednictvím řady dotazníků odeslaných ročně Statistickým oddělením OSN u více než 230 národních statistických úřadů.

Demografická ročenka šíří statistické údaje o počtu obyvatel a složení, narození, úmrtí, manželství a rozvodů na roční bázi. Tato ročenka se také zabývá speciálními tématy, které taktéž pokrývají široké spektrum, včetně hospodářské činnosti, vzdělání, charakteristiky pro domácnost, bydlení, etnicity a jazyka a mimo jiné také charakteristiky domácností a kvality bydlení. Ročenka je vydávána čtvrtletně a je zveřejňována i na internetu na stránkách OSN (United Nations Statistics Division, 2016).

Základ pro vytvoření odhadu počtu a struktury nukleárních rodin v ČR pro období 2015–2050 tvoří právě data této Demografické ročenky. Přesněji se jedná o data podle typu domácností, věku a pohlaví osoby v čele domácnosti a počtu celkové populace v nukleárních rodinách podle pětiletých věkových intervalů a pohlaví osoby v čele domácnosti pro ČR z dat sčítání 2011. Jako osoba v čele domácnosti je podle Demografické ročenky osoba v domácnosti, která je ostatními členy takto označena (United Nations Statistics Division, 2004). Rozdílnost v počtech rodin (Tab. 1) je způsobena také tím, že data Demografické ročenky nerozlišují, zda jde nebo nejde o závislé dítě, a na rozdíl od Českého statistického úřadu do nukleárních rodin zařazuje jen ty domácnosti, kde není žádná další osoba, ať už příbuzná nebo nepříbuzná.

Tab. 1 – Počet a struktura nukleárních rodin v České republice v roce 2011

Typy rodin	SLDB	Demographic Yearbook
Nukleární rodiny celkem	2 667 867	2 346 763
z toho:		
ÚR s/bez dětí	2 097 031	1 896 354
NR	570 836	450 409

Poznámky: ÚR s/bez dětí jsou rozuměny úplné rodiny s/bez dětí a NR jsou neúplné rodiny

Zdroj: SLDB 2011, Demographic Yearbook, 2013, vlastní zpracování

Ve vypočtené prognóze jsou použity tři základní typy domácností:

- *Úplná rodina s dítětem/děťmi (ÚR s dětmi)*
- *Úplná rodina bez dítěte/děti (ÚR bez dětí)*
- *Neúplná rodina (NR)*

3.5.2 World population prospects: revize 2015

Kromě jiných úřadů OSN zahrnuje i Populační odbor pro ekonomické a sociální otázky, kam patří projekt World population prospects, jehož cílem je pomoci členským zemím plnit své ekonomické, sociální a ekologické cíle. Snaží se o snižování chudoby a růst lidského pokroku. Mimo jiné projektuje demografické trendy, zajišťuje data včetně odhadů a statistik o obyvatelstvu, považované za velice spolehlivé i v globálním měřítku (United Nations, 2017).

Při přípravě každé nové Revize oficiálních odhadů populace a projekce OSN jsou zahrnovány dva odlišné postupy:

(A) začlenění nových informací o populačním vývoji každé země nebo oblasti světa, které se uskutečňovaly v některých případech přehodnocením minulosti; a

(B) formulování podrobných předpokladů o budoucích možnostech vývoje plodnosti, úmrtnosti a mezinárodní migrace, opět pro každou zemi nebo oblast světa.

Odhady počtu obyvatel a prognózy obsažené v této revizi kryjí 150letý časový horizont, který lze rozdělit do posledních odhadů (1950–2015) a budoucích projekcí (2015–2100). Poslední odhady byly vypočítány počínaje základním obyvatelstvem podle věku a pohlaví k 1. 7. 1950 a etapovitým postupováním po sobě jdoucích 5letých časových intervalů pomocí kohortně-komponentní metody, na základě odhadů věkově specifických složek změny populace (plodnosti, úmrtnosti a mezinárodní migrace). Počty populace podle věku a pohlaví z periodických sčítání lidu byly použity jako referenční hodnoty. Příslušné odhady demografických komponent pro 1950–2015 byly převzaty přímo z národních statistických zdrojů nebo byly odhadnuty zaměstnanci divize obyvatelstva, kdy byly k dispozici pouze částečná nebo méně kvalitní data. Nutné úpravy byly provedeny kvůli nedostatečnému podávání zpráv týkajících se věku, kvůli neúplnému vyčíslení a nedostatečným zprávám o životních událostech.

Rok 2015, oddělující minulé odhady od prognóz, se nazývá základní rok projekce. Projekční období této revize se vztahuje na 85 let a končí v roce 2100. Populační projekce připravené populační divizí OSN byly historicky sestaveny pro několik různých variant k vyzdvižení, například dopadu změn budoucích trajektorií plodnosti na budoucí velikost a strukturu obyvatelstva.

V poslední době byl přidán pravděpodobnostní přístup k projekci některých složek, jako je například celková plodnost a naděje dožití při narození podle pohlaví. Populační odhady a projekce byly provedeny v celkem 233 zemích nebo oblastech. Podrobné výsledky byly publikovány v roce 2015 pro 201 zemí či oblastí s 90 000 obyvateli nebo více. Pro zbývajících 32 zemí či oblastí, které spadaly pod tuto hranici, data, která byly dána k dispozici byla pouze celková míra obyvatelstva a jeho růst.

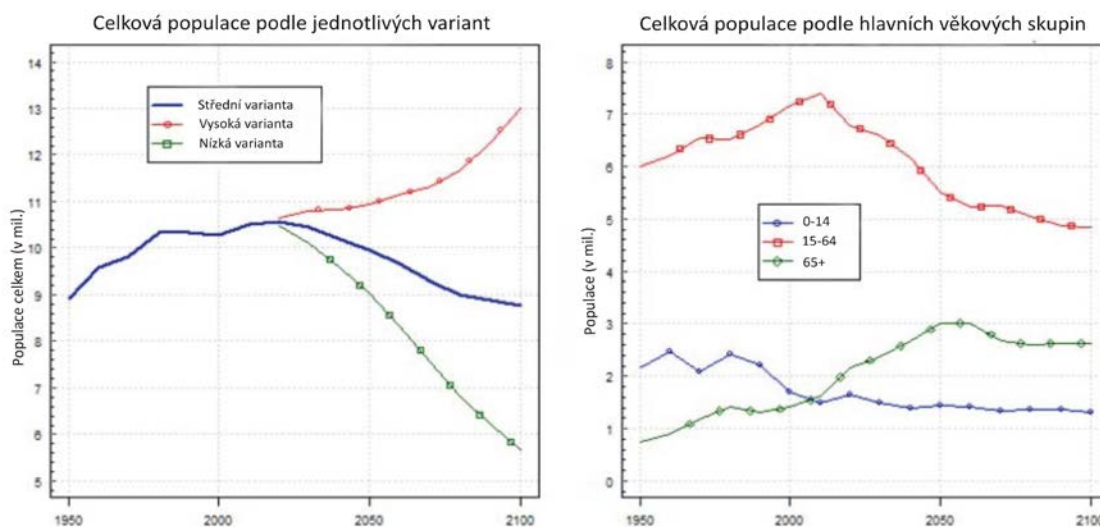
Za účelem zajištění konzistence a srovnatelnosti odhadů a projekcí v rámci jednotlivých zemí v průběhu času a v různých zemích byly učiněny určité kroky. Demografické informace,

kteřé byly nově k dispozici, byly podrobeny analýze a byly také hodnoceny na základě analýzy dopadu na nedávné trendy v porodnosti, úmrtnosti či migraci a porovnáním simulovaného výsledku s existujícími odhady struktury obyvatelstva podle věku a pohlaví v po sobě jdoucích časových intervalech. Pokud jde o projekční období, byly použity statistické metody a obecné předpoklady pro stanovení úrovní plodnosti, úmrtnosti a mezinárodní migrace, které jsou v budoucnu očekávané. V některých případech byly požadovány odchylky od těchto obecných zásad nebo výchozích mediánů pravděpodobnostních trajektorií (United Nations, 2015 revision).

Právě data z této revize, vytvořená stochastickou metodou, se stala druhou skupinou dat pro prognózu nukleárních rodin ČR do roku 2050. Stochastické projekce jsou založeny na hledání hlavních komponent, vysvětlující trend, který je vložen ve vývoji časových řad věkově specifických demografických měř. Významný vliv na výsledky má délka časových řad (Šimpach, 2014). Horizont prognózy je 35 let s prahem roku 2015 a 2050.

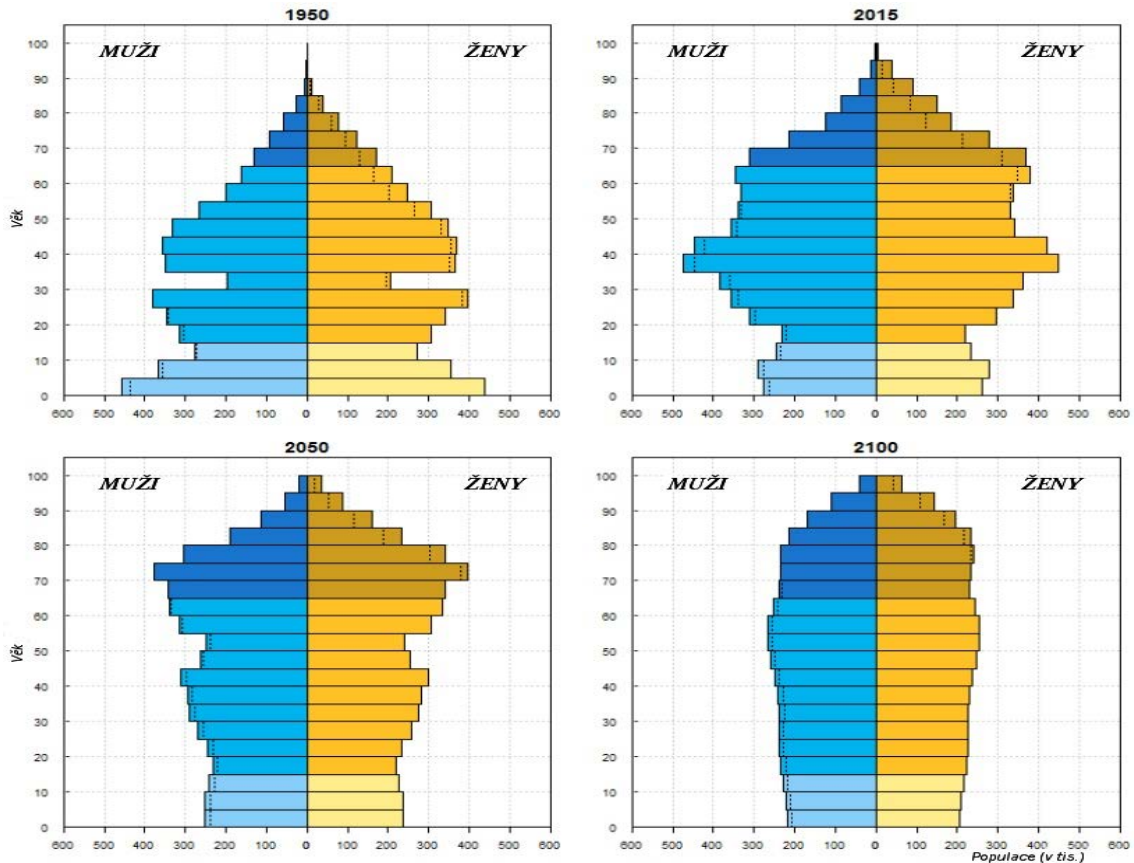
Na obrázku 2 a 3 lze vidět nejprve předpokládaný vývoj populace České republiky na základě tří hlavních variant projekce podle dat z World population prospects: revize 2015 a následně stávající a předpokládanou věkovou strukturu, kdy počet osob v produktivní věkové skupině bude klesat, počet osob v postproduktivní věkové kategorii stoupat a dětská složka téměř stagnovat, tedy předpokládá se demografické stárnutí populace.

Obr. 2 – Projekce vývoje populace podle hlavních variant a hlavních věkových skupin v České republice v letech 1950–2100

Zdroj: Population Division World Population prospects (graphs), 2015b

Obr. 3 – Věkové struktury České republiky v letech 1950–2100

Zdroj: Population Division World Population prospects (graphs), 2015b

Věrohodnost výsledků prognóz domácností závisí na stupni poznání předpokladů intenzity vytváření a struktur jednotlivých typů pro uvažované demografické chování, eventuálně i salda migrace. Z tohoto důvodu jsou vypočítávány alespoň ve třech variantách, aby byl stanoven spolehlivější rámec pravděpodobného budoucího vývoje (Bartoňová a Kučera, 2005). Vlastní analýza vychází z osmi variant popsaných v následující tabulce.

Tab. 2 – Varianty projekcí podle předpokladů plodnosti, úmrtnosti a mezinárodní migrace

Varianty projekcí	Předpoklady		
	Plodnost	Úmrtnost	Mezinárodní migrace
Nízká plodnost	Nízká	Normální	Normální
Střední plodnost	Střední	Normální	Normální
Vysoká plodnost	Vysoká	Normální	Normální
Konstantní plodnost	Konstantní stejně jako 2010–2015	Normální	Normální
Proměnlivá plodnost	Proměnlivá stejně jako 2015–2020	Normální	Normální
Konstantní úmrtnost	Střední	Konstantní stejně jako 2010–2015	Normální
Beze změny	Konstantní stejně jako 2010–2015	Konstantní stejně jako 2010–2015	Normální
Nulová migrace	Střední	Normální	Nulová stejně jako 2015–2020

Zdroj: United Nations, Methodology of the United Nations Population Estimates and Projections 2015, vlastní zpracování

Výsledky žádné předpovědi se bohužel neshodují s daty získanými pro stejný rok ze sčítání lidu, což je zapříčiněno různými výstupy dvou po sobě nadcházejících cenzech, nedokonalou evidencí migrace, či změnou metodiky sčítaného obyvatelstva, a v malém rozsahu chybami (při zpracování prognóz).

3.5.3 Metoda koeficientů hlav domácností

Očekávaný vývoj počtu vybraných typů rodin do roku 2050 je zjišťován podle metody koeficientů hlav domácností. Jedná se o nejčastěji využívanou metodu, která je zařazena svou povahou do skupiny tzv. statických makro-demografických modelů. Tato metoda obecně vychází z výpočtů intenzity vytváření jednotlivých typů domácností dle věku a pohlaví osoby v čele domácností (definice je uvedena v oddílu 3.5.1. Demographic Yearbook). Koeficient hlav domácností dává do vztahu počet osob stojících v čele domácností podle pohlaví a věku k počtu osob v populační struktuře podle věku a pohlaví zjištěných při sčítání za předpokladu, že všichni žijí v soukromých domácnostech.

Tento vztah lze vyjádřit algebraickou rovnicí, kde $P(i, j, t)$ je vektor populace podle pohlaví i a věku j v čase t a $H(i, j, t)$ je vektor počtu hlav domácností podle pohlaví i a věku j v čase t . Poté vektor koeficientů hlav domácností podle pohlaví i a věku j v čase t , $h(i, j, t)$ je vyjádřen následujícím vzorcem (United Nations, 1973):

$$h(i, j, t) = \frac{H(i, j, t)}{P(i, j, t)}.$$

(United Nations, 1973, s. 32)

Poté je možné koeficienty hlav domácností aplikovat na odhadnutou populační strukturu. Celkový počet takto odhadnutých typů domácností podle věkových skupin a pohlaví osob v jejich čele je pak součtem počtů domácností jednotlivých typů.

Celá prognóza očekávaného vývoje počtu nukleárních rodin do roku 2050 vychází z konstantních koeficientů hlav domácností z roku 2011 pro Českou republiku. Dále je vycházeno z předpokladu, že podíl obyvatel žijících v nukleárních rodinách z celé populace České republiky v roce 2011 je pro celé prognózované období konstantní a tímto podílem jsou upravovány odhadnuté počty obyvatel populační projekce z World Population Prospects: revize 2015. Cílem tohoto zvoleného postupu je zjištění, jak se mohou počty nukleárních rodin v České republice měnit následkem odlišných variant populační projekce.

Jelikož je vývoj počtu a struktury domácností ovlivňován rozsáhlým souborem měnících se faktorů, je vhodné počítat s pětiletými věkovými intervaly. Z těchto důvodů je také vhodné prognózy domácností počítat pouze na období nejvíce třiceti let dopředu, tedy jedné generace. V tomto časovém rámci totiž již známe počty budoucích potencionálních partnerů a dají se odhadnout i počty úplných či neúplných rodinných domácností.

Kapitola 4

Populační vývoj od 70. let 20. století do současnosti na území ČR

První úsek analytické části se věnuje populačnímu vývoji v České republice od 70. let 20. století až do současnosti. Ten by mohl lépe osvětlit vývoj počtu neúplných rodin a co tomu předcházelo. Od 70. let proto, že na jejich počátku byla přijata série propopulačních opatření, která ovlivňovala rodinné chování populace.

Nejen u nás, ale i v ostatních socialistických zemích vedly sociální, ekonomické a politické podmínky života lidí k vytváření modelů demografického chování, které se výrazně lišily od demografického chování, které převládalo v demokratických zemích s vyspělým tržním hospodářstvím.

4.1 Změny věkové struktury

Věková struktura kterékoli populace je výsledkem vývoje úrovně úmrtnosti, porodnosti a migrace přibližně minulých sta let. Na věkové struktuře České republiky¹ (Obr. 4 a 5) je velmi patrná její deformace, která odráží vliv událostí v průběhu celého 20. století, jako byly obě světové války a hospodářská krize ve 30. letech. Počty narozených v jednotlivých letech byly ovlivňovány i intenzitou úmrtnosti (viz podkapitola 4.6 úmrtnost) a migrací. Podle vzhledu věkové pyramidy je patrné, že se jedná o tzv. regresivní typ neboli populaci v úpadku. Tento typ se vyznačuje nízkým počtem osob v dětské složce a naopak vysokým počtem osob v post reprodukční složce, či s reprodukční složkou na podobné úrovni. V České republice, tak jako v jiných rozvinutých zemích, je dále typické, že se rodí více chlapců než holčiček, ale kvůli nadúmrtnosti mužů pak ve vyšších věkových skupinách převládají ženy. Nepravidelnosti věkové pyramidy jsou zapříčiněny hlavně odrazem kolísání úrovně porodnosti. Tyto nerovnoměrnosti v četnosti jednotlivých generací ovlivnily a i nadále budou ovlivňovat mimo jiné i pokračování populačního stárnutí, které je charakterizováno jako změna relativního zastoupení hlavních věkových skupin v populaci, tedy ve prospěch starších věkových skupin (níže v textu). Toto stárnutí je v dnešní době nejsledovanějším demografickým jevem. Změny ve složení obyvatelstva podle pohlaví, věku a rodinného stavu se stávají faktory podmiňujícími celkový sociálně ekonomický vývoj společnosti.

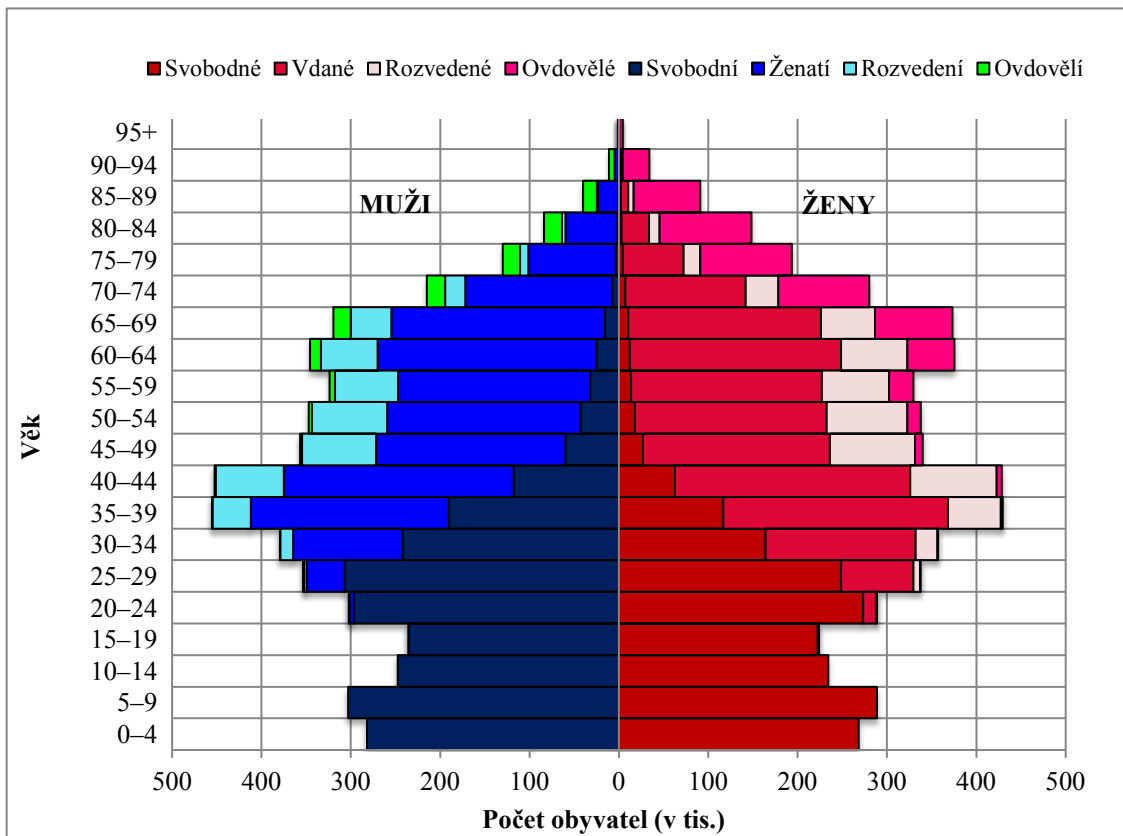
Jak uvádí Jitka Rychtaříková (2007), Česká republika prošla od svého vzniku velkými demografickými změnami a z nich mezi nejvýznamnější patří změny v úrovni plodnosti (viz podkapitola 4.4 Plodnost). Tyto změny mají vliv hlavně na budoucí vývoj celkového počtu obyvatel i na jeho strukturu. Pokles úrovně plodnosti v dnešní době pod zachovnou hranici prosté reprodukce formuje negativní populační moment, v jehož důsledku nastává rychlé

¹ Pro rok 1970 nejsou dostupná data za jednoleté věkové intervaly, proto jsou grafy konstruovány s pětiletými intervaly

demografické stárnutí a prohloubení tohoto negativního jevu, neboť méně početná generace rodí ještě méně dětí. Tím se vytváří posloupnost početně se zmenšujících generací.

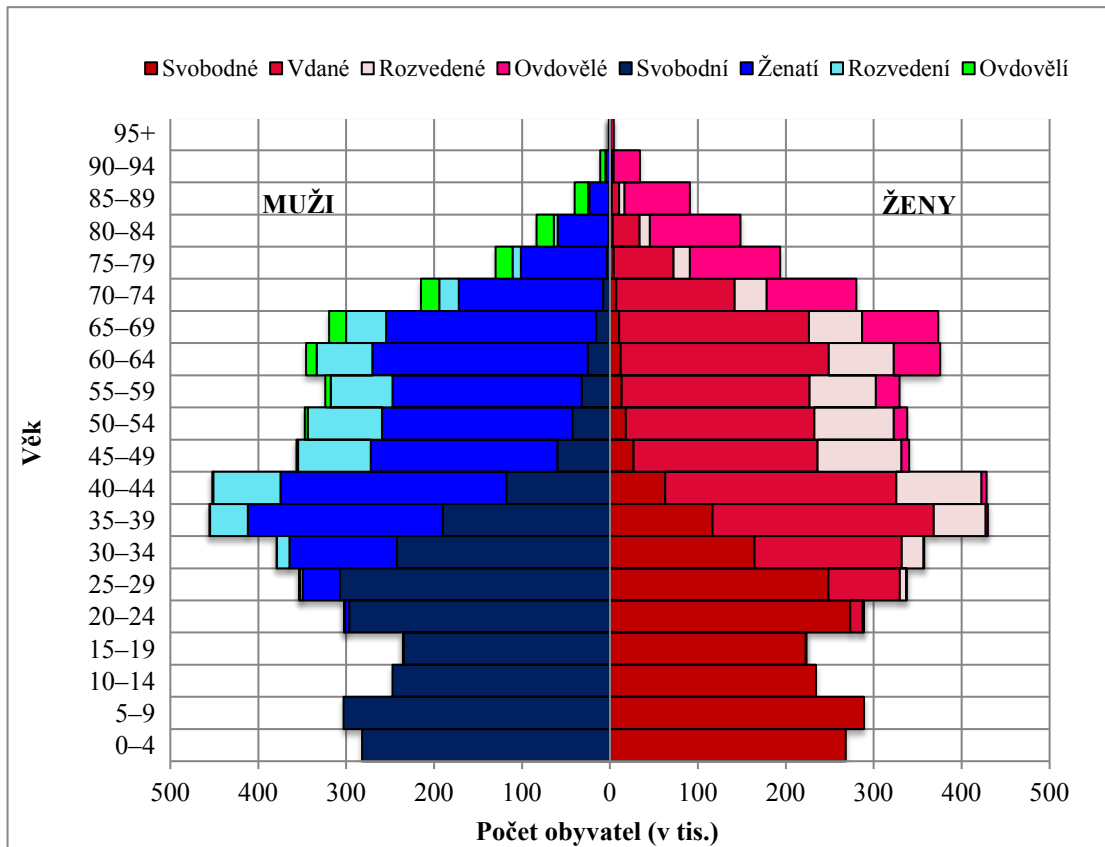
Jak je podrobněji uvedeno v podkapitole 4.4 o plodnosti, specifickou charakteristikou pro Českou republiku je prudký růst intenzity hrubé míry porodnosti, neboli počtu živě narozených dětí na 1000 obyvatel středního stavu v 70. letech v důsledku pronatalitních opatření (ČSÚ, 2012), jež je největším kladným výkyvem ve věkové pyramidě a její pokles související s ekonomickou krizí v 90. letech, kdy byla Česká republika uvrhnuta do tzv. transformační krize a poté od roku 2008 do post transformační recese. Vývoj počtu narozených dětí o generaci dříve, který ovlivňoval počet potenciálních matek v daném období, se taktéž sekundárně projevil ve většině případů do těchto výkyvů úrovně plodnosti. Vývoj věkové skladby České republiky předznamenává, že stárnutí populace bude dále pokračovat. Co se týče rodinného stavu, je patrné, že v nižších věkových skupinách převládají svobodní a s přibývajícím věkem manželské páry a osoby ovdovělé.

Obr. 4 – Věková pyramida podle rodinného stavu v České republice k 31.12.1970

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka, 2017a, vlastní zpracování

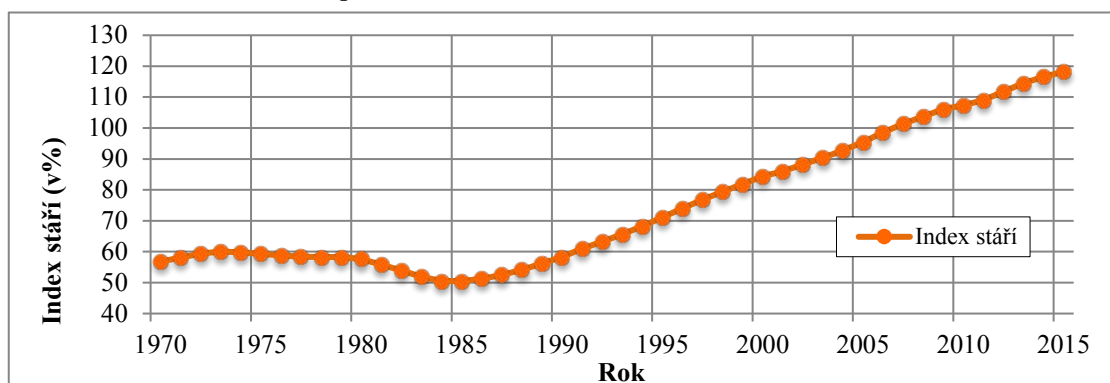
Obr. 5 – Věková pyramida podle rodinného stavu v České republice k 31.12. 2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka, 2017c, vlastní zpracování

Hodnota indexu stáří udává, kolik obyvatel ve věku 65 let a více připadá na sto dětí do 15 let věku (ČSÚ, 2009). V roce 1970 náleželo v České republice na 100 obyvatel ve věkové skupině 0–14 let téměř 57 osob ve věkové kategorii obyvatel 65 let a více (Obr. 6). Až do roku 2006 převažovala složka produktivní, ale od roku 2007 již převažuje složka poproduktivní, kdy na 100 dětí připadá 101,3 seniorů. V posledním zkoumaném roce 2014 je tento podíl už téměř 117 seniorů na 100 dětí. Hodnota indexu stáří se tak za 45 let v České republice zvýšila o více než 105 %, což nesporně signalizuje intenzivní stárnutí obyvatelstva.

Obr. 6 – Index stáří v České republice v letech 1970–2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Tabulka 3 udává počty hlavních věkových skupin v posledních sčítáních v letech 1991, 2001 a 2011, kde je stejně jako na indexu stáří patrné ubývání jak dětské složky, tak i té produktivní a rostoucí počet postproduktivní složky, tedy výsledné stárnutí české populace.

Tab. 3 – Obyvatelstvo podle hlavních věkových skupin v České republice v letech 1991, 2001, 2011

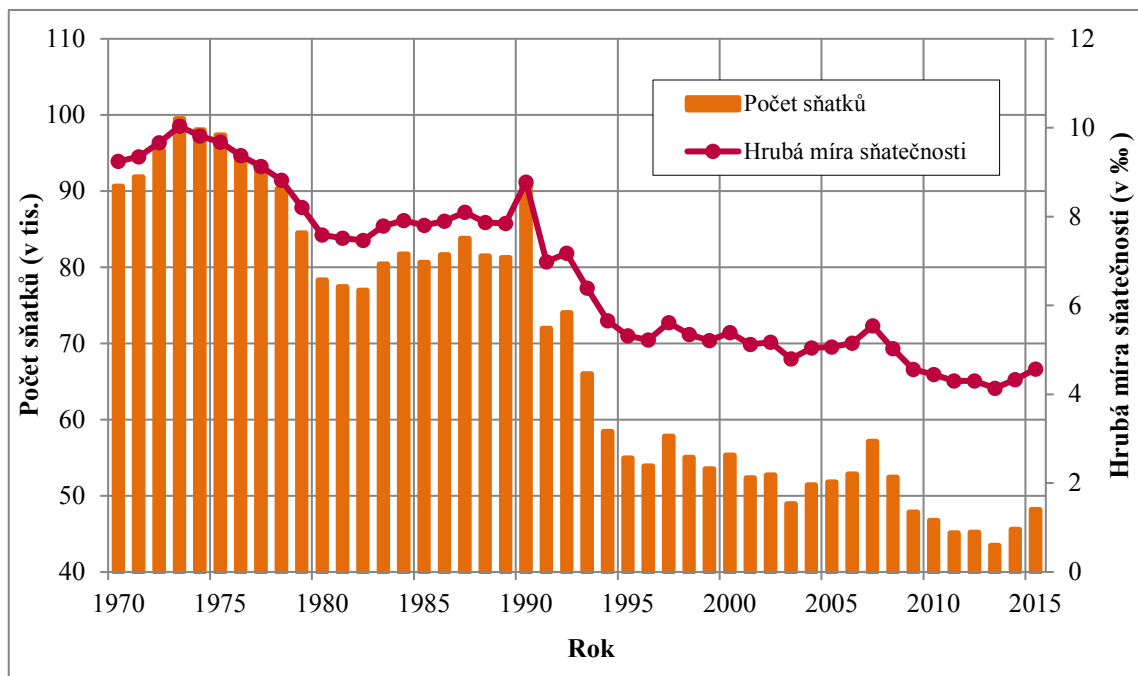
	1991	2001	2011
0–14	2 147 877	1 642 873	1 531 859
15–49	5 272 449	5 220 681	5 137 852
50–54	534 131	809 763	661 366
55–59	511 821	656 642	751 088
60–64	532 631	481 019	745 292
65+	1 309 773	1 413 214	1 669 215

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011

4.2 Sňatečnost

Sňatečnost je demografický proces, který studuje zakládání manželství na základě zákonem stanovených podmínek a udržuje si velký význam pro charakter současného reprodukčního procesu. Sňatek není jen právním aktem, kterým se manželství právně uzavírá, ale sňatek také vytváří předpoklady k reprodukčnímu chování nového páru a manželské svazky, které jsou i přes podmínky vysoké rozvodovosti stabilnější než neformální soužití. Vdané ženy mají ve svých rodinách významně větší počet dětí než ženy nevdané (Fialová, 2007).

Obr. 7 – Počet sňatků a hrubá míra sňatečnosti v České republice v letech 1970–2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Maxima úroveň sňatečnosti bylo v poválečném období dosaženo v roce 1973 (Obr. 7), a sice 99 518 sňatků. V tomto roce vešel mimo jiné v platnost Zákon o státní podpoře novomanželům, který zavedl nízkouúročené půjčky ve výši 30 tisíc Kč na pořízení a zařízení

bytu a právě tyto podpory novomanželů nejspíše vedly k vysokému počtu sňatků v 70. letech. V 80. letech dochází k poklesu a ke stagnaci na cca 80 tisíc sňatků ročně. Toto demografické chování bylo také projevem vlivu konzervativních tendencí komunistického režimu v předešlých čtyřiceti letech. Poválečné snížení věku plnoletosti z 21 na 18 let, malý tlak na konečnou úroveň vzdělání, společně se setrvačností a diktaturou politického režimu, omezená dostupnost antikoncepce, přidělování bytů přednostně rodinám, novomanželské půjčky a další materiální a finanční výhody sezdaným párům v prostředí plné zaměstnanosti, vytvořily pole pro standardnost a jednotnost sňatkového chování. To se projevovalo zejména vysokým podílem osob uzavírajících sňatek a současně nízkým věkem vstupu do manželství, neboť právě realita „reálného socialismu“ nedávala skoro žádnou jinou příležitost individuálního uspokojení (Pavlík a Kučera, 2002).

Po politickém převratu roku 1989 byla lidem v České republice otevřena cesta nejen k demokracii, ale i k novým individuálním možnostem a cílům. Následkem toho se změnilo i sociální klima a nově nastolený tržně-ekonomický systém postupně oslaboval všeobecnou podporu rodin. Vzestup sňatečnosti v roce 1990 na jen o něco nižší než úroveň sňatečnosti v 70. letech má na svědomí ohlášené zrušení novomanželských půjček k 1. 1. 1991 a zkrácení vojenské prezenční služby. Pokles úrovně sňatečnosti v následujícím roce je nutný kompenzační projev výše zmíněného administrativního kroku. Sestupný trend významu sňatečnosti pokračoval i nadále a popřel tak očekávaný nárůst ukazatele v důsledku posunu velkého počtu mladých svobodných osob narozených v natalitní vlně 70. let do věku s doposud nejvyšší intenzitou sňatečnosti (Pavlík a Kučera, 2002).

Na počátku 21. století je úroveň sňatečnosti velmi nízká. Vstupu do manželství se účastní absolutně i relativně jen málo žen a mužů v reprodukčně příznivém věku. V novodobé historii České republiky bylo poprvé nejméně sňatků uzavřeno v roce 2003, a sice pouhých 49 tisíc, i přesto, že se ve věku příznivém pro uzavírání sňatků nacházely početné generace narozených v 70. letech 20. století. Přechodné zvýšení sňatečnosti v roce 2007 bylo z velké části odrazem cíleného plánování sňatku na datum 7. 7. 2007, po kterém následoval opětovný sestupný trend, trvající dodnes. Počty sňatků se v posledních letech pohybovaly okolo 45 tisíc ročně, ale v posledním roce 2015 to už bylo 48 191 sňatků.

Průměrný věk žen při prvním sňatku vzrostl ve sledovaném období z 21,9 let v roce 1970 na 29,2 let v roce 2015 a u mužů z 24 let na 32 let. Rozdíl průměrného věku při prvním sňatku mezi muži a ženami je tedy téměř 3 roky. Přírůstky se však zpomalují, případně průměrný věk stagnuje.

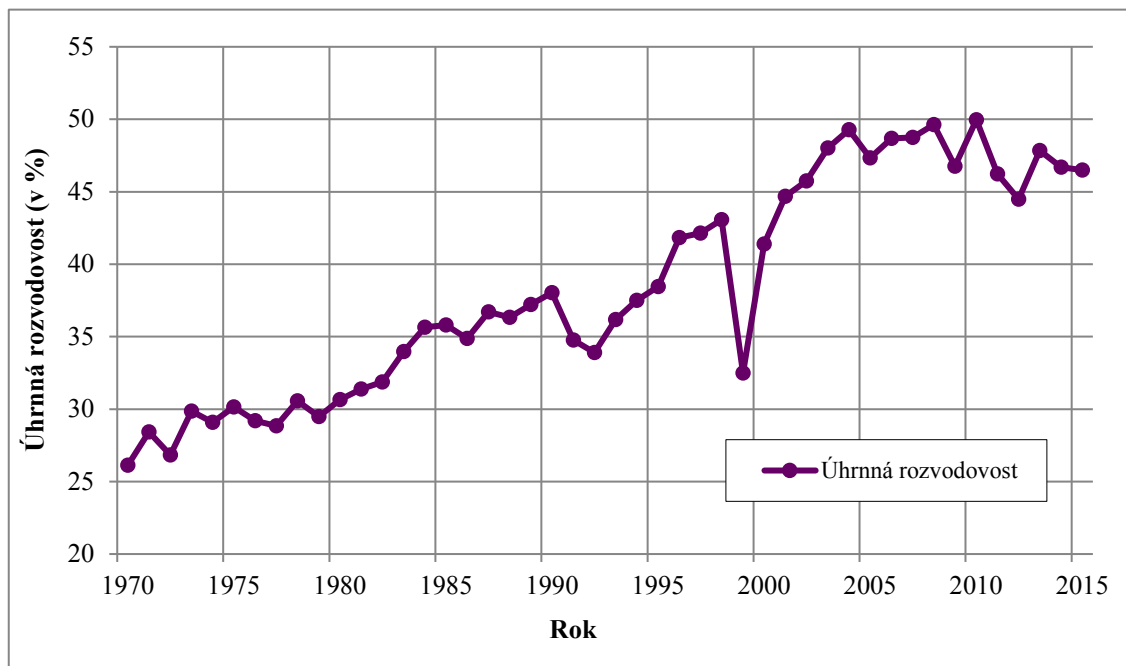
4.3 Rozvodovost

Ve sledovaném období se v České republice rozvádělo okolo 30 tisíc manželství ročně. Z trendu počtu rozvodů bylo znatelné, že se vývoj od ostatních demografických procesů jako je úmrtnost, sňatečnost, porodnost i potratovost, jejichž hodnoty se v 90. letech snižovaly, odlišoval. Přestože počty rozvodů v posledních letech také klesají, uzavíraných manželství je málo, a proto úhrnná rozvodovost stoupá. „Úhrnná rozvodovost je nejčastěji využívaným ukazatelem pro mezinárodní srovnání. Vyjadřuje úroveň rozvodovosti manželství, neboli jaký podíl původně

uzavřených manželství se rozvede. Vztahuje tedy rozvody ke sňatkům, ze kterých vycházejí. Počítá se jako součet tzv. redukováných měr rozvodovosti podle doby uplynulé od sňatku, které vztahují rozvody v určitém roce tříděné podle délky trvání manželství k výchozím sňatkovým kohortám“ (ČSÚ, 2016).

Úroveň rozvodovosti spíše rostla po celé sledované období. Jedinou výjimkou byl rok 1999, kdy došlo k prudkému poklesu. Důvodem byla reakce obyvatelstva na legislativní změny vstupující v platnost v roce 1998, které ztěžovaly rozvody hlavně manželství s nezletilými dětmi. Tato novela zákona byla zatím poslední úpravou a platí dodnes (Kalibová, 2008). Co se týká úrovně úhrnné rozvodovosti (Obr. 8), v 70. letech dosahovala úrovně kolem 30 % a postupně stabilně rostla. V 90. letech dosahovala už úrovně kolem 38 % a v roce 2010 se dostala na své maximum, a sice 50 %, což znamená, že pět z deseti uzavřených sňatků se později rozvádělo. Aktuálně v roce 2015 je úroveň úhrnné rozvodovosti 46,5 %, čili problematika rozvodů je v dnešní době velice ožehavým tématem.

Obr. 8 – Úhrnná rozvodovost v České republice v letech 1970–2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Celkově bylo podle zjištěných údajů v roce 2015 rozvedeno 26,1 tis. manželství, což bylo o 4,6 tis. více než v roce 1970. Rozvod nastal nejčastěji po šesti letech manželství a týkal se především mužů a žen ve věku 39–40 let. Převážný počet rozvodů probíhal u rodin s nezletilými dětmi (57 % z celkového počtu), ve kterých žilo 23,1 tis. dětí. Průměrná délka trvání manželství do rozvodu pak vzrostla o 0,1 na 13,1 roku. V některých regionech a větších městech (Praha, Ostrava,...) dosahují hodnoty rozvodovosti obecně ještě vyšších čísel.

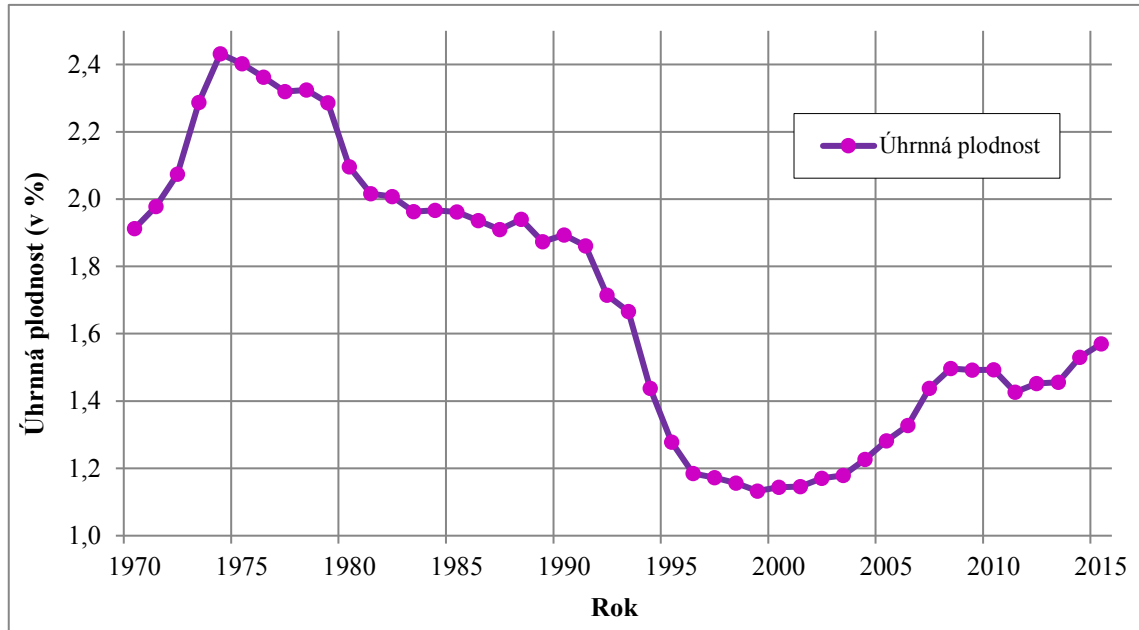
Podle údajů Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2014) patří mezi nejčastější příčiny rozvratu manželství „rozdílné povahy, názorů a zájmů“. Tento důvod bývá uváděn ve více jak 70 %. K dalším důvodům rozpadu manželství patří „nevěra“, která už však zaujímá jen přes pouhých 3 %, „nezájem o rodinu (vč. opuštění rodiny)“ a „alkoholismus“.

Česká společnost je k rozvodům velmi tolerantní a rozvod je považován za vhodné řešení manželských rozporů. Jedním z důvodů vysoké míry rozvodovosti v České republice pravděpodobně byla a zřejmě také je vysoká ekonomická aktivita žen, která ženám umožňuje ekonomickou nezávislost. Dalším důvodem mohla být v minulosti i vysoká intenzita sňatečnosti v nízkém věku, spojená s brzkou plodností mladých žen při nízké úrovni užívání antikoncepce. Tato manželství se často rozváděla buď už po několika letech manželství nebo potom, co děti odrostly a zanikl tak podstatný důvod k udržování manželství. Další okolností, která mohla vést k vyšší intenzitě rozvodovosti byl kritický nedostatek bytů, v nemalé míře vedoucí ke společnému bydlení s rodiči jednoho ze snoubenců (podrobněji v podkapitole vývoje počtu a struktury domácností). Zaměstnání ženy, které většinou bylo na plný úvazek, mohlo rovněž vést ke vzniku konfliktních situací, které vyplynuly z problémů péče o děti v rodině a tradičního rozdělení domácích prací. V současnosti lze k indikátorům vysoké intenzity rozvodovosti řadit i neodpovídající rozvoj služeb a předškolních zařízení pro děti. Řešením by byla péče ženy o dítě, avšak rodinný rozpočet bývá často napjatý a bez jejího výdělků by se neobešel. Současná vysoká úroveň rozvodovosti je zřejmě do určité míry pokračováním předchozích trendů malé snahy nové generace pokusit se řešit problémy v rodině jinak než relativně snadným rozvodem.

4.4 Plodnost

Ve vývoji absolutního počtu narozených dětí docházelo k několika přelomům. V roce 1994 nastalo největší snížení počtu živě narozených dětí ve srovnání s rokem předešlým, kdy pokles činil téměř 12 %. V následujícím roce navíc pak poklesl roční počet živě narozených dětí pod 100 tisíc a v roce 1999 dokonce pod 90 tisíc dětí, což je zatím historické minimum. Od tohoto roku počty živě narozených dětí začínají růst až do roku 2008, kdy jich bylo 119 570 v absolutním vyjádření. Poté nastal následný pokles, ale v roce 2015 dochází k opětovnému nárůstu (110 764 živě narozených dětí).

Pro zachycení trendů ve vývoji plodnosti je nejvhodnější použít ukazatele úhrnné plodnosti. Ta udává počet dětí, které by se živě narodily každé ženě v průběhu jejího reprodukčního věku (15–49 let), pokud by se během tohoto období neměnily míry plodnosti žen podle věku a zůstaly na úrovni roku, za který je úroveň úhrnné plodnosti vypočítána. Dále se očekává nulová hodnota úmrtnosti žen během reprodukčního cyklu. Tento ukazatel je velice dobře srovnatelný v čase i území (ČSÚ, 2012). Pomalejší růst tohoto ukazatele ve srovnání s růstem absolutních počtů narozených souvisel s širší věkovou základnou žen v reprodukčním období, kterou představovaly početné generace ze 70. let minulého století. I přes sledovaný růst úhrnné plodnosti zůstala její úroveň v roce 2015 (1,57) výrazně pod hodnotou prostého zachování reprodukce populace, tedy 2,1 dítěte.

Obr. 9 – Úhrnná plodnost v České republice v letech 1970–2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

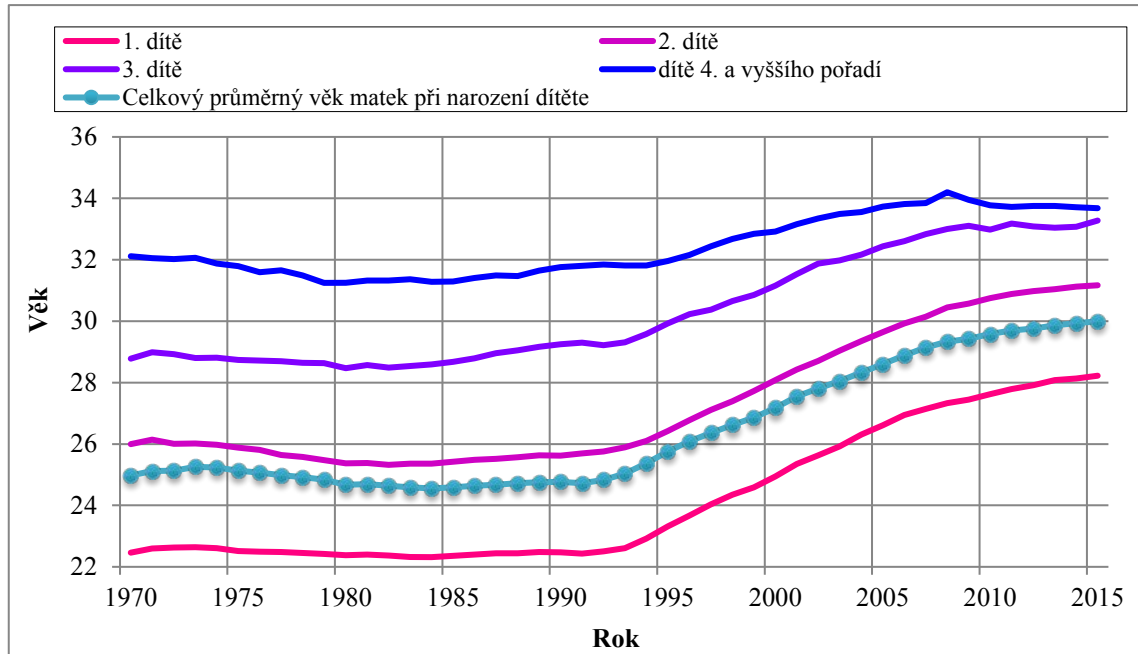
Na první pohled je zřetelná vysoká úroveň úhrnné plodnosti v 70. letech (Obr. 9). Silná populační vlna je spojována s poskytováním podpor rodinám s dětmi, např. s nízkouročenou novomanželskou půjčkou nebo s příspěvkem na bydlení. Maximální úroveň bylo dosaženo v roce 1974 a od tohoto roku počet narozených dětí klesal. Pokles však nebyl tak razantní, neboť do věku nejvyšší plodnosti dospívaly početně silné generace poválečných ročníků. V 80. letech je patrná stagnace.

V 90. letech nastává prudký pokles úrovně plodnosti, který většina odborníků dává do souvislosti s druhým demografickým přechodem. Ten je spojován s proměnou hodnotového systému odrážejícím se v demografickém chování a růstem individualismu. Manželství v této době ztrácí svou nezastupitelnou funkci, narůstá počet rozvodů, nesezdaných soužití a neúplných rodin. Posouvá se věk vstupu do manželství a věk, kdy lidé přivádějí na svět své první dítě. V České republice probíhal tento proces ve zrychleném tempu. Do počátku 90. let byla kromě nedostatečné sexuální výchovy ve školách omezena efektivní dostupnost antikoncepce a nejlepší možností seberealizace mladých lidí bylo založení vlastní rodiny, k čemuž přispívala i opatření státní populační politiky. Tyto okolnosti však na počátku 90. let ztratily na významu (Pavlík a Kučera 2002).

Období vývoje intenzity plodnosti od 70. let 20. století v České republice lze rozdělit do dvou fází. V průběhu první fáze (1991–1996) byl pokles úrovně plodnosti každoročně nadměrně výrazný. Úhrnná plodnost zde klesala z 1,89 v roce 1990 na 1,18 v roce 1996. Mezi přelomové patří roky 1994 až 1996, kdy se počet narozených snížil o celou čtvrtinu. Ve druhé fázi (1996–2003) se pak intenzita úhrnné plodnosti stabilizovala na nízkých hodnotách, pohybujících se do 1,20. V této době se Česká republika řadila k zemím s nejnižší úrovní plodnosti v Evropě a dostala se hluboko pod teoretickou záchovnou hranici 2,1 dítěte na jednu ženu. Absolutního minima (1,13) bylo dosaženo v roce 1999.

Přestože jsou léta po roce 2000 ve znamení mírného růstu úhrnné plodnosti, ta se však stále drží hluboce pod záchovnou hranicí, čímž je signalizován budoucí přirozený úbytek populace. V roce 2015 tento ukazatel dosáhl hodnoty 1,57.

Obr. 10 – Průměrný věk matek při narození dítěte v České republice v letech 1970–2014

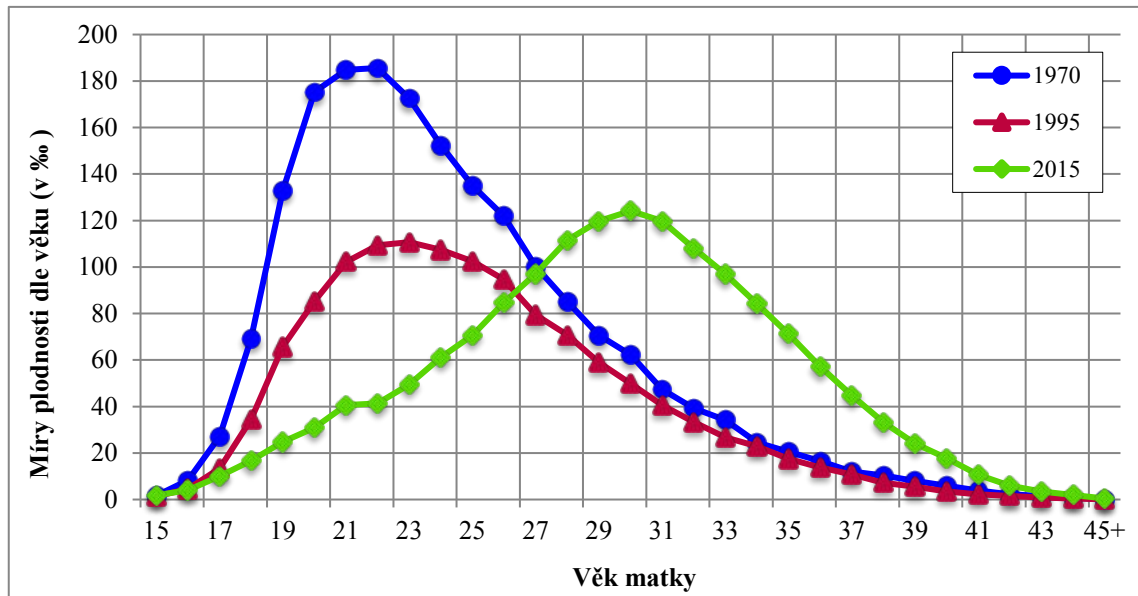

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

V posledních desetiletích dochází také ke změnám ve věkovém rozložení plodnosti. Obrázek 10 zobrazuje průměrný věk žen při narození dítěte. V roce 1970 rodily ženy v průměru ve věku 25 let, v roce 2015 dosahoval průměrný věk rodičky 30 let. Mezitím, co dříve bylo mezi rodičkami poměrně více těch, které rodily děti vyššího pořadí, v dnešní době je průměrný věk matek ovlivněn odkládáním rození dětí do vyššího věku. Nyní je úhrnná plodnost 1,57 dítěte na ženu, v 70. letech to bylo 1,91 dítěte na ženu (viz výše). Při narození prvního dítěte je patrně nejprve snižování tohoto věku z 25 let v roce 1970 na 24,6 let v roce 1986 a následný strmý růst a stagnace. Aktuálně v roce 2015 je průměrný věk matek při narození prvního dítěte 28,2 let. Roste i průměrný věk matek při narození dětí vyššího pořadí. Na tomto vývoji se může podílet nedostatek finančně dostupných bytů pro mladé rodiny nebo obtížné hledání zaměstnání pro matku s malým dítětem. Zvyšování průměrného věku matky při porodu je součástí tzv. druhého demografického přechodu.

Změnu intenzity plodnosti v závislosti na věku matek sleduje míra plodnosti podle věku, která udává poměr počtu živě narozených dětí ženám ve věku x ke střednímu stavu žen ve věku x (ČSÚ, 2017 a). V roce 1970 nejvyšších hodnot míry plodnosti dosahovaly ženy ve věku 22 let, a sice 185,6 dítěte na 1000 žen v dané věkové skupině. V roce 2015 už to byl věk 30 let a hodnoty míry plodnosti byly 124 ‰. V následujícím grafu 11 jsou porovnávány intenzity míry plodnosti podle věku v roce 1970, 1995 a 2015. Je zřejmý posun hodnot realizované plodnosti do vyšších věkových skupin a celkové snížení úrovně plodnosti.

Obr. 11 – Vývoj měř plodnosti podle věku matek v České republice, srovnání let 1970, 1995 a 2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Co se týká dětí rozených mimo manželství, do roku 1990 se sezdáným párům rodilo přes 90 % dětí a mimomanželská plodnost tvořila nepatrnou část, přičemž byla soustředěna do velmi mladého věku matek. Numericky vyjádřeno, do roku 1987 byla pod 10 tisíci živě narozených dětí (jak udává obrázek 12). Mimo manželství rodily převážně ženy se základním vzděláním a také ženy s vyšším počtem dětí. Podstatné procento bylo rozvedených matek.

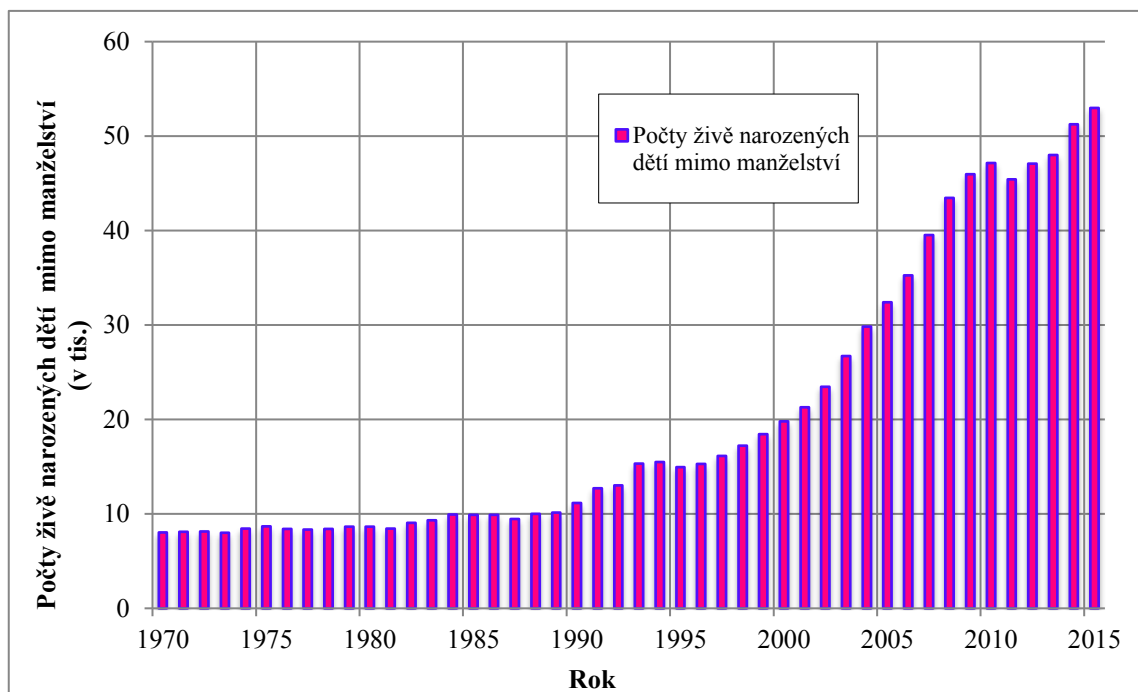
Od roku 1990 se začala snižovat intenzita manželské plodnosti a narůstat intenzita plodnosti mimomanželské. Postupně se začal zvyšovat fenomén mimomanželského soužití a spolu s ním i společenská tolerance k tomuto typu soužití. Současně už kohabitace není chápána jen jako předmanželská fáze vztahu, ale také se do ní rodí děti a to také vyššího pořadí. Kromě těchto všech zmíněných faktů roste i počet osamělých matek. Od 90. let hodnota mimomanželské plodnosti narůstá zrychleným tempem, z hodnot 11 167 živě narozených dětí mimo manželství v roce 1990 na 52 976 dětí v roce 2015.

Úroveň mimomanželské plodnosti se odsunula z velice mladého věku matek do širokého věkového rozmezí 18–35 let. Současně roste i průměrný věk svobodných matek a klesá počet rozvedených a ovdovělých. Tyto dvě skupiny formují jiný charakter mimomanželské reprodukce. Zatímco svobodné ženy mají nejčastěji děti prvního pořadí v mladším věku a některé z nich se později vdávají za otce dítěte a brzy mívají dítě druhé, rozvedené a ovdovělé ženy už mnohdy mají děti z dřívějšího manželství a vyznačují se také dlouhými meziprodními intervaly.

Markantním odlišujícím socioekonomickým znakem mimomanželské plodnosti je nejvyšší ukončené vzdělání matek. S rostoucí úrovní vzdělání podíl dětí narozených mimo manželství klesá, tedy dlouhodobě nejvyšší podíl nemanželsky narozených dětí vykazují ženy se základním nebo nižším vzděláním (v roce 2015 tento podíl narostl až na 80,5 %). Naopak naprostá většina vysokoškolaček stále začíná svou fertilitní kariéru v manželství, přesněji 29,1 % (ČSÚ, 2017 b). Stejně tak fenomén nesezdaného soužití, ale i osamělé rodičovství je více rozšířeno mezi ženami s nižším vzděláním.

Poněkud zvláštní místo připadá při analýze rodinného chování předmanželským koncepcím, jak se označují děti narozené do osmi měsíců po sňatku. Podíl prvorozených dětí v manželství, jež byly počaty již před svatbou, do první poloviny 90. let přesahoval 50 %, tudíž většina svobodných nevěst se vdávala těhotných. Tento vysoký podíl odrážel chování české společnosti, kdy předmanželský sex nebyl vyloženě odsuzován, ale v případě otěhotnění podnítil tlak okolí a urychlil svatbu ještě před narozením dítěte. V ostatních případech bylo obvyklé nejprve vstoupit do manželského svazku a až poté mít dítě. Podíl předmanželských koncepcí začal klesat až v druhé polovině devadesátých let. Pokles uzavíraných sňatků v souvislosti s těhotenstvím snoubenky jistě také přispěl k vzestupu počtu dětí rozených mimo manželství. V dnešní době už těhotné páry na svatbu nespěchají a uzavírají sňatek až rok nebo dva po narození dítěte a nebo zůstávají žít v nesezdaném soužití i navzdory narození dalšího dítěte (Hamplová, 2007).

Obr. 12 – Počty živě narozených dětí mimo manželství v České republice v letech 1970–2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Trend mimomanželské plodnosti v České republice stále narůstá. V dnešní době patří mezi nejvýraznější demografické tendence s významnými sociálními dopady, kdy například rodič samoživitel trpí finančně (neprovdané matky jsou vystaveny vyššímu riziku nezaměstnanosti než vdané ženy a jsou častěji závislé na pomoci od státu) a dítě trpí psychicky (Hamplová, 2007). Procentuální vzestup dětí narozených mimo manželství může být výsledkem rozdílnosti trendů mimomanželské a manželské plodnosti nebo odrazem změny struktury obyvatelstva podle rodinného stavu. Podchycení faktorů vysvětlujících nárůst procenta dětí narozených mimo manželství je tedy dnes novou a otevřenou otázkou komplexního charakteru. Faktory mohou být demografické (změna intenzit, struktur a jejich vzájemná interakce) nebo behaviorální (změna hodnotového systému), přičemž obě skupiny faktorů mohou být ovlivněny vnějším populačním klimatem (změna systému podpory rodiny a podobně). Uvedené faktory

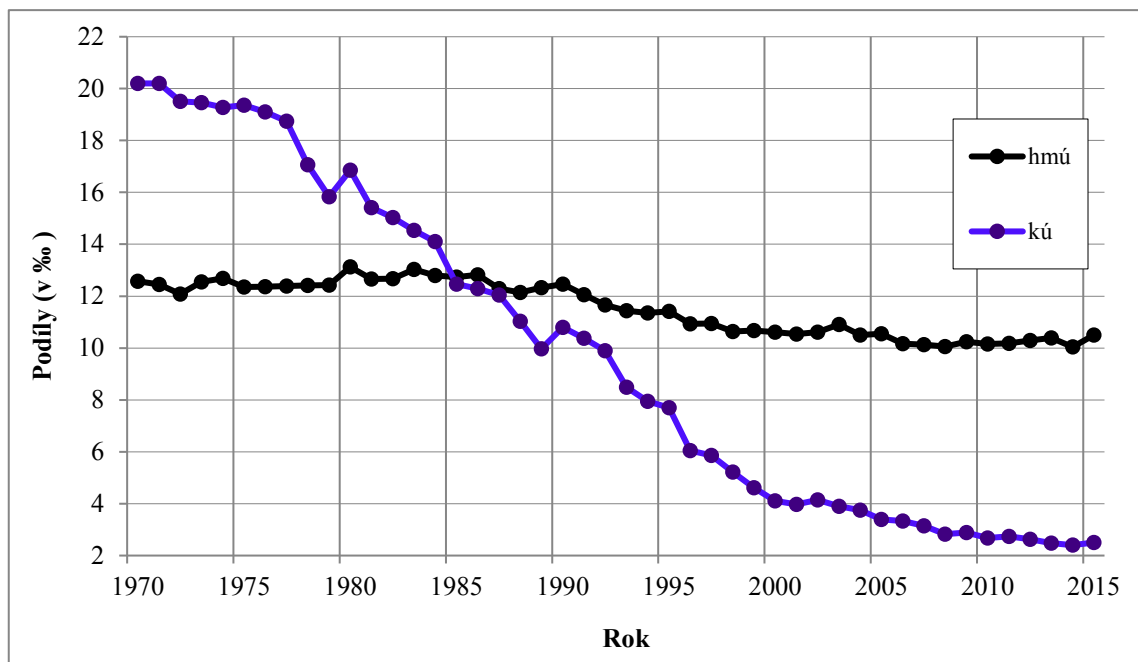
mohou působit současně, ve stejném i opačném směru i ve vzájemné kombinaci (Kocourková, 2006).

4.5 Úmrtnost

Úmrtnost je jedním z klíčových demografických procesů a spolu s porodností představuje základní složku demografické reprodukce populace.

Mezi základní ukazatele úmrtnosti patří hrubá míra úmrtnosti, kojenecká úmrtnost a naděje dožití při narození neboli střední délka života (ČSÚ, 2012). Hrubá míra úmrtnosti vyjadřuje „počet zemřelých osob připadajících na 1000 obyvatel středního stavu“ a kvocient kojenecké úmrtnosti udává „počet zemřelých kojenců (tj. dětí, které zemřely před dosažením 1 roku věku), připadající na 1 000 živě narozených dětí ve stejném časovém intervalu.“ Naděje dožití neboli střední délka života udává „počet roků, které pravděpodobně ještě prožije osoba právě x-letá za předpokladu, že se po celou dobu jejího dalšího života nezmění řád vymírání zjištěný úmrtnostní tabulkou. Ukazatel se nejčastěji používá ve formě naděje dožití při narození (synonymem je střední délka života při narození), v níž vyjadřuje průměrnou očekávanou délku života osoby právě narozené“ (ČSÚ, 2012).

Obr. 13 – Hrubá míra úmrtnosti a kvocient kojenecké úmrtnosti v České republice v letech 1970–2015

Poznámka: hmú je rozuměna hrubá míra úmrtnosti a kú je chápán jako kvocient kojenecké úmrtnosti

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

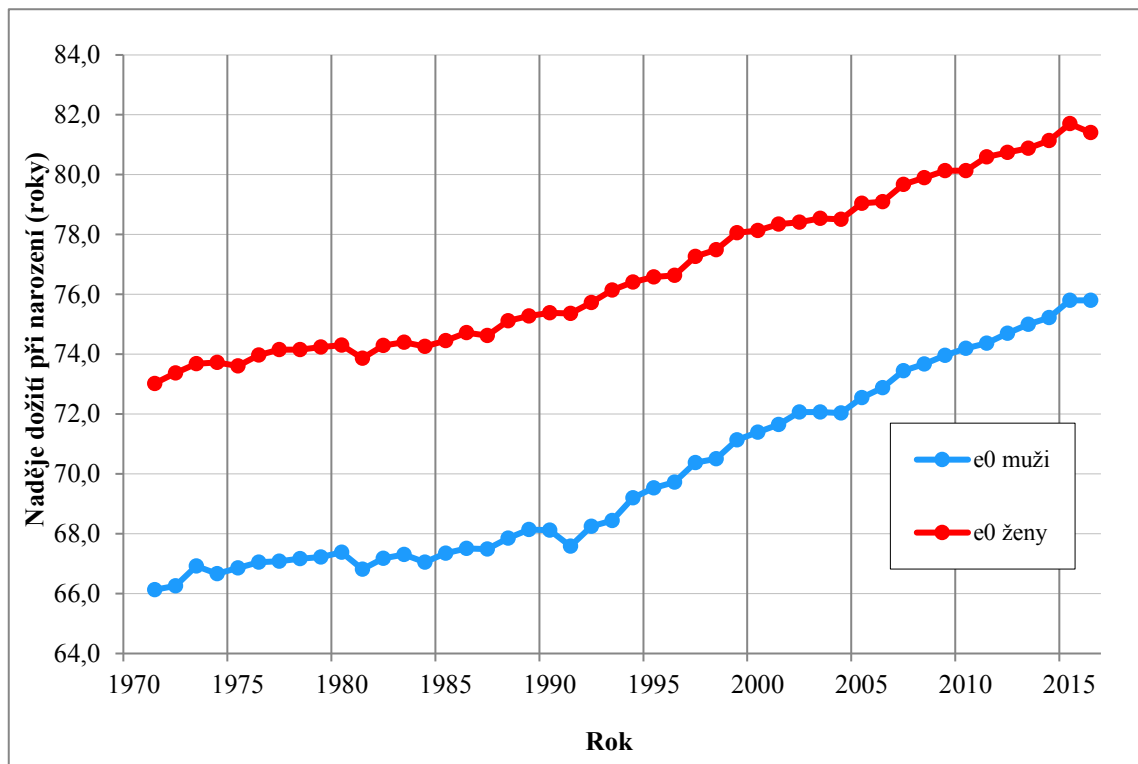
Z obrázku 13, který zobrazuje vývoj hodnot hrubé míry úmrtnosti a kvocientu kojenecké úmrtnosti je patrné, že se demografický režim úmrtnosti změnil. V 70. letech je úmrtnost odkloněna od trajektorie zlepšujících se úmrtnostních poměrů. Období do konce 80. let se označuje jako „kardiovaskulární epidemie“ Východu, neboli jako doba, kdy se Česká republika

zařadila do východoevropského bloku i demograficky, neboť se zhoršovaly úmrtnostní poměry. Na tomto faktu se podílel jak životní styl (alkoholismus, kouření, nezdravý životní styl a špatná péče o vlastní zdraví), tak i alarmující nedostatek investic do nových léků a technologií zaměřených na prevenci a léčbu. Rovnostářský přístup nepřál moderním programům se zaměřením na rizikové skupiny obyvatelstva.

Po tomto období nastává v České republice s dvacetiletým zpožděním oproti západoevropským zemím obrat příznivým směrem, což se projevilo v poklesu úrovně úmrtnosti, který trvá až dodnes. V porovnání s vyspělými evropskými zeměmi však Česká republika stále zaostává, i když z bývalých postkomunistických zemí zaujímá druhou nejlepší příčku hned po Slovinsku.

V důsledku poklesu intenzity úmrtnosti plynule roste naděje dožití při narození (Obr. 14). Od roku 1970 do roku 2015 je to z 66,1 let na 75,8 let u mužů a ze 73 let na 81,4 let u žen. Jde tak o prodloužení délky života o 9,1 let u mužů a o 8,7 let u žen. Naděje dožití neboli střední délka života je považována za ukazatele vyspělosti, zdravotního stavu populace a sociokulturního stupně vyspělosti společnosti.

Obr. 14 – Naděje dožití při narození v České republice v letech 1970–2015

Poznámka: e0 je označení pro naději dožití při narození

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Podle Borise Burcina a Tomáše Kučery (2008, s. 58) za příznivým vývojem zdravotního stavu obyvatelstva a úrovně úmrtnosti v České republice po roce 1987 (hlavně po roce 1990) v souvislosti s probíhajícími procesy společenské transformace, stojí mnoho faktorů. Mezi nejvýznamnější patří:

- *„růst výdajů na zdravotnictví, demonopolizace a liberalizace zdravotní péče*
- *úspěšné snižování úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy ve středním a vyšším věku díky aplikacím nových druhů specificky cílených léků*
- *vznik privátní zdravotní péče, možnost svobodné volby lékaře, dostupnost vysoce účinných léčiv a moderní zdravotnické techniky, výrazné zlepšení mobility a technického vybavení záchranné a lékařské služby na daném území*
- *nárůst výkonů zdravotnických služeb*
- *uskutečňování různých preventivních programů se zaměřením na rizikové populační skupiny*
- *zesílené vědomí prospěšnosti individuální péče o zdraví*
- *důležité změny v životním stylu u většiny populace a hlavně v jeho výživové stránce, ale také následkem většího výběru kvalitních potravin*
- *zlepšení kvality životního prostředí*
- *transformace struktury ekonomické aktivity obyvatelstva a s ní související zlepšení kvality pracovního prostředí*
- *sociální únosnost ekonomické přeměny“*

Tyto kvalitativně nové trendy jsou nazývány jako kardiovaskulární revoluce. Zlepšující se úmrtnostní poměry v tomto období, mimo věkové struktury, názorně dokumentuje například i pokles celkového počtu zemřelých z přibližně 127 tisíc osob v roce 1987 na méně než 105 tisíc osob o dvacet let později, tedy v roce 2007. V současnosti se počty zemřelých opět mírně zvyšují, což je způsobeno stárnutím populace (v roce 2015 zemřelo více než 111 tisíc osob).

Hodnoty kvocientu kojenecké úmrtnosti (Obr. 13) se do konce 70. let v důsledku zastaralé péče o děti držely okolo 20 ‰, tedy na velmi nepříznivé hodnotě. Poté nastala stagnace a od roku 1980 se hodnota kvocientu začala plynule zlepšovat mimo jiné i v souvislosti s importem nových neonatologických technologií a péčí zaměřenou na riziková těhotenství a novorozence. V posledních letech je hodnota kvocientu kojenecké úmrtnosti na velice dobré úrovni, například v roce 2014 dosahoval hodnoty 2,4 ‰. Kojenecká úmrtnost mimo jiné udává vyspělost dané země a v současné době jsou tyto hodnoty v České republice jedny z nejnižších na světě.

Tab. 4 – Míry úmrtnosti podle pohlaví a věku v ‰o v České republice v letech 1970–2015

Věk	Muži			Ženy			Index 2015/1970	
	1970	1995	2015	1970	1995	2015	muži	ženy
Celkem	13,7	11,7	10,8	11,5	11,1	10,3	79	89
0	23,9	8,5	3,0	18,2	6,1	1,9	12	11
1–4	0,9	0,4	0,1	0,7	0,3	0,1	15	21
5–9	0,5	0,3	0,1	0,3	0,2	0,1	18	28
10–14	0,5	0,2	0,1	0,3	0,2	0,1	23	37
15–19	1,3	0,9	0,4	0,6	0,4	0,2	29	34
20–24	1,8	1,1	0,7	0,5	0,4	0,2	40	46
25–29	1,7	1,2	0,8	0,6	0,4	0,3	45	39
30–34	2,2	1,5	0,9	0,9	0,6	0,3	40	35
35–39	2,8	2,3	1,2	1,4	1,0	0,6	44	42
40–44	4,2	3,7	1,9	2,0	1,6	0,9	45	45
45–49	7,1	6,2	3,3	3,5	2,6	1,6	46	46
50–54	11,5	10,3	5,4	5,6	4,4	2,6	47	47
55–59	18,5	15,8	9,2	8,8	6,9	4,2	50	48
60–64	31,1	25,6	16,4	14,9	11,3	7,1	53	47
65–69	51,7	39,4	24,7	25,7	19,4	11,8	48	46
70–74	79,0	62,0	38,7	46,4	33,5	19,3	49	42
75–79	118,2	90,0	56,2	81,8	58,7	34,0	48	42
80–84	169,2	145,2	95,9	132,8	106,8	69,7	57	52
85+	261,6	232,8	194,7	228,8	204,7	167,8	74	73

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka, 2017a, 2017b, 2017c vlastní zpracování

Struktura úmrtnosti obyvatel Česka podle pohlaví a věku v posledních 35 letech vykazuje značné celkové snižování míry úmrtnosti. Dle tabulky 4 je patrné, že s věkem se úmrtnost zvyšuje, výjimku vykazují nejnižší věkové kategorie a vyšší kojenecká úmrtnost spojená s prvním rokem života. Ve všech věkových kategoriích míra úmrtnosti mužů přesahuje úmrtnost žen (tzv. mužská nadúmrtnost). Nejprudší pokles vykazují nižší věkové kategorie v čele s prvním rokem života, která ve sledovaném období klesla o 88 % u mužů a 89 % u žen. Kromě tohoto věkového ročníku byl největší pokles zaznamenán u mužů i u žen ve věku 30–34 let a to až o více jak tři pětiny. Podobný vývoj byl zjištěn také u mužů i žen ve věkové kategorii 65–79 let. Obecně intenzita úmrtnosti osob ve vyšším věku ve sledovaných letech klesá.

Tab. 5 – Počty zemřelých podle příčin úmrtí v České republice v letech 1995, 2015

Zemřelí podle příčiny smrti v letech 1995 a 2015		1995	2015
I.	Některé infekční a parazitární nemoci	117 913	111 173
II.	Novotvary	245	1 978
III.	Nemoci krve, krvetvorných orgánů a některé poruchy týkající se mechanismu imunity	28 631	27 407
IV.	Nemoci endokrinní, výživy a přeměny látek	116	237
V.	Poruchy duševní a poruchy chování	934	4 491
VI.	Nemoci nervové soustavy	65	1 491
VII.	Nemoci oka a očních adnex	1 113	3 019
VIII.	Nemoci ucha a bradavkového výběžku	1	2
IX.	Nemoci oběhové soustavy	2	4
X.	Nemoci dýchací soustavy	65 951	50 969
XI.	Nemoci trávicí soustavy	5 076	7 478
XII.	Nemoci kůže a podkožního vaziva	4 326	4 659
XIII.	Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně	34	179
XIV.	Nemoci močové a pohlavní soustavy	60	241
XV.	Těhotenství, porod a šestinedělí	1 581	1 412
XVI.	Některé stavy vzniklé v perinatálním období	2	2
XVII.	Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality	400	151
XVIII.	Příznaky, znaky a abnormální klinické a laboratorní nálezy nezařazené jinde	257	156
XIX.	Poranění, otravy a některé jiné následky vnějších příčin	617	1 485
XX.	Vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti	8 502	5 812

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka 2017b, 2017c, vlastní zpracování

Tabulka 5 uvádí počty zemřelých podle příčin smrti. Příčiny smrti jsou všeobecně klasifikovány a definovány Světovou zdravotnickou organizací (neboli WHO) jako „*všechny choroby, chorobné stavy nebo úrazy, které buď vedly k smrti nebo k ní přispěly, a okolnosti nehody nebo násilí, které takové úrazy přivodily*“. Počty zemřelých dle detailního seznamu příčin smrti ročně publikuje Český statistický úřad (MZČR, 2005). Problematika příčin smrti představuje nedílnou součást demografické analýzy. Srovnání let 1995 a 2015 bylo vybráno záměrně z důvodu změny metodiky v roce 1994. V České republice bylo v roce 1995 zaznamenáno 117 913 úmrtí, z nichž největší podíl byl v důsledku nemoci oběhové soustavy. Prvenství této příčiny smrti je i v roce 2015, kdy bylo celkově 111 173 úmrtí. V obou letech následovaly novotvary a třetí příčku zastupují taktéž v obou sledovaných letech nemoci dýchací soustavy.

4.6 Migrace

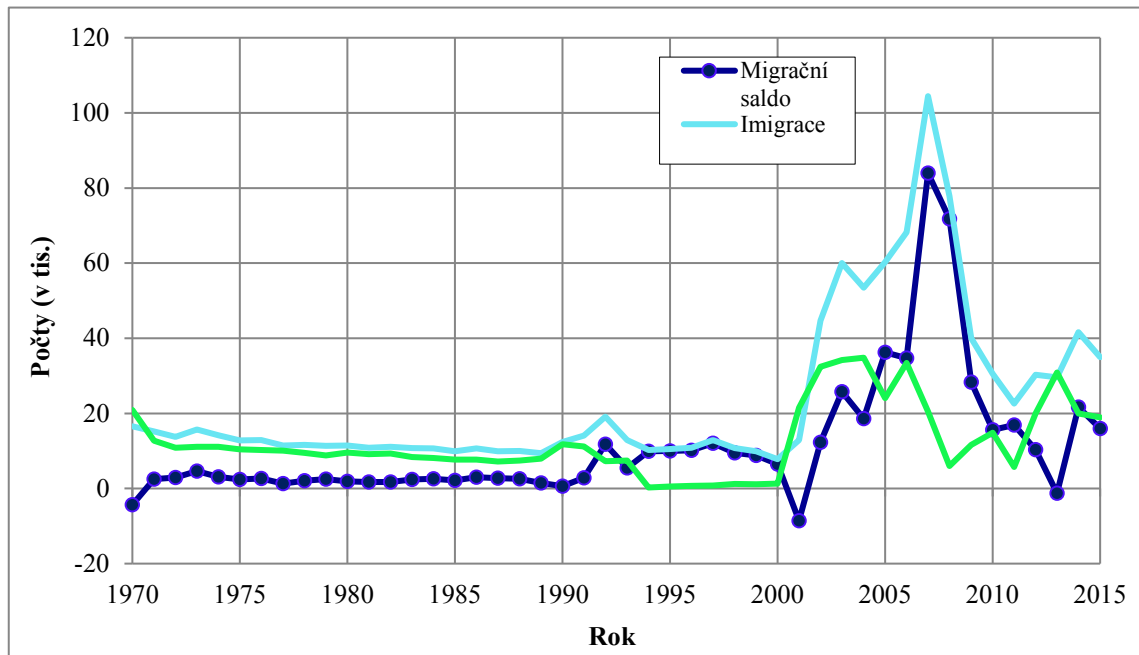
V době komunistického režimu bylo Česko zemí zdrojovou a významnější příliv imigrantů se zde nevyskytoval. Negativní saldo migračního stěhování (−4 350 osob) v prvním sledovaném roce 1970 bylo pravděpodobně způsobeno politickými důvody, které vedly mnoho lidí k emigraci do kapitalistických zemí (Obr. 14). Migrační saldo (čistá migrace) je „rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých ve zkoumaném územním celku. Společně s přirozeným přírůstkem je základním údajem pro bilanci obyvatelstva sledovaného území“ (ČSÚ, 2012) Význam migrace však během 90. let oproti minulosti značně vzrostl. Otevření hranic umožnilo svobodný pohyb osob přes hranice. Emigrace se stala legální, a tak se Česko již od roku 1991 změnilo na zemi silně imigrační, kdy počty těchto imigrantů několikanásobně vzrostly (z hodnot migračního salda okolo 2 tisíc osob v 70. a 80. letech na hodnoty okolo 10 tisíc v 90. letech). Vývoj charakteru zahraniční migrace Česka je však nepochybně zkreslený. Od roku 1994 je vidět podhodnocený počet emigrantů, což naznačuje neúplnost evidence vystěhovalých osob. Od roku 1993, kdy se Česko oddělilo od Slovenska, se vnitřní stěhování změnilo a díky tomu vzrostly i nedopočty v registraci vystěhovalých. Migrační saldo tím pádem zůstává dlouhodobě nadhodnocené a celkový objem zahraniční migrace podhodnocený. Lze však usuzovat, že celkový přírůstek trvale bydlících obyvatel zahraniční migrací byl v 90. letech nejspíš aktivní. Česká republika se pro některé skupiny migrantů stala místo zemí tranzitní, zemí cílovou, důvodem však nebyly možnosti a potřeby české ekonomiky, ale zpřísnění imigračních zákonů členských zemí Evropské unie. Z tohoto faktu však vyvstal také problém vysoké nelegální imigrace (Bartoňová, 2008).

V roce 2001 se měnila metodika sledování zahraniční migrace, což neslo i problém přerušení návaznosti na data získaná v předešlých obdobích. Nově se do zahraniční migrace započítávají kromě osob, které mění trvalé bydliště v rámci dvou zemí, i cizinci, kteří v Česku žijí na základě udělení víza nad 90 dnů a jejichž pobyt na našem území přesáhl jeden rok. V současnosti je za cizince považována osoba, která nemá české státní občanství, přičemž je rozlišováno několik kategorií cizinců, pro něž platí různé imigrační předpisy. Po expiraci těchto víz opouštějí republiku a jsou vedeni jako vystěhovalí. Tímto krokem se evidence více přibližuje skutečnosti. V případě vystěhování našich občanů však neúplná evidence stále

přetrvává. Tato změna přinesla opět negativní saldo zahraniční migrace v daném roce (Pavlík a Kučera, 2002).

Počty cizinců v České republice od roku 2001 do roku 2006 vzrostly více než čtyřikrát. Po roce 2008, kdy migrační saldo dosáhlo svého maxima, dochází ke strmému propadu tohoto ukazatele v souvislosti s globální hospodářskou krizí a v roce 2013 už nabírá záporných hodnot (-1297 osob), které se však v následujícím roce 2014 dostávají opět do kladných čísel (21 661 osob).

Obr. 14 – Počty přistěhovalých, vystěhovalých a migrační saldo v České republice v letech 1970–2015

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická příručka, 2016, vlastní zpracování

Věková struktura cizinců (Tab. 6) byla ve sledovaném období velice příznivá s výjimkou několika málo již výše zmíněných let, kdy i celkové saldo zahraniční migrace bylo negativní, včetně roku 1970. Odráží se v ní skutečnost, že velká většina cizinců přichází do Česka za prací nebo studiem. Nejčastěji jsou to lidé v produktivním věku, především 15–49 let. Na rozdíl od tuzemské populace je mezi cizinci nepatrný podíl starších osob nad 60 let.

Tab. 6 – Zahraniční stěhování podle věku v České republice ve vybraných letech

Věk	Přistěhovalí			Vystěhovalí			Migrační saldo		
	1970	1995	2015	1970	1995	2015	1970	1995	2015
Celkem	16,531	10,540	34,922	20,881	541	18,945	-4,350	9,999	15,977
0–4	1,940	357	3,118	1,723	15	631	217	342	2,487
5–9	969	306	1,251	1,398	17	842	-429	289	409
10–14	649	253	1,130	986	15	620	-337	238	510
15–19	1,855	626	4,229	1,649	41	1,365	206	585	2,864
20–24	4,777	1,399	5,087	3,592	119	2,399	1,185	1,280	2,688
25–29	2,322	1,412	5,953	2,908	75	2,363	-586	1,337	3,590
30–34	1,233	1,229	4,328	1,827	56	2,447	-594	1,173	1,881
35–39	757	978	2,916	1,399	40	2,230	-642	938	686
40–44	579	970	2,074	1,143	43	1,679	-564	927	395
45–49	369	897	1,601	822	33	1,238	-453	864	363
50–54	170	671	1,149	396	18	1,028	-226	653	121
55–59	218	384	712	666	22	813	-448	362	-101
60–64	176	392	518	823	13	562	-647	379	-44
65–69	170	298	397	719	15	317	-549	283	80
70–74	182	200	217	480	11	168	-298	189	49
75–79	91	73	119	219	3	112	-128	70	7
80–84	53	65	71	101	3	68	-48	62	3
85+	21	30	52	30	2	63	-9	28	-11

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka, 2017a, 2017b, 2017c, vlastní zpracování

Z hlediska odlišného politického uspořádání v Evropě do 90. let dochází ke špatné porovnatelnosti dat z hlediska migrace v České republice podle státního občanství a proto je zkoumána až po tomto období. Detailnější demografické údaje o migraci 90. let jsou navíc k dispozici jen o zahraniční imigraci vymezenou změnou trvalého bydliště, tudíž o stěhování pouze části cizinců, a proto charakteristiky zahraniční migrace pravděpodobně nevystihují strukturu reálného souboru migrantů. Důvěryhodnější analýzy zahraniční migrace je navíc možno provádět z důvodu neúplné evidence vystěhovalých jen pro její imigrační složku (Pavlík a Kučera, 2002).

Tab. 7 – Nejvýznamnější imigrační proudy do České republiky ve vybraných letech

Státní občanství	1995			2015		
	abs.	v %		abs.	v %	Pořadí
Slovensko	3845	36,5	1.	6682	19,1	1.
Ukrajina	846	8,0	3.	5454	15,6	2.
Rusko	364	3,5	7.	2852	8,2	3.
Rumunsko	130	1,2	14.	1334	3,8	4.
Vietnam	372	3,5	5.–6.	1305	3,7	5.
Německo	1198	11,4	2.	1123	3,2	6.
Bulharsko	203	1,9	11.	1022	2,9	7.
Spojené státy	372	3,5	5.–6.	832	2,4	8.
Maďarsko	22	0,2	35.	776	2,2	9.
Celkem	10540	100,0	–	34922	100,0	–

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka, 2017b, 2017c, vlastní zpracování

Ve struktuře imigrantů České republiky se po celou dobu její samostatné existence od roku 1993 projevují rozdíly mezi imigrací ze Slovenska a imigranty z ostatních zemí. Mezi populacemi Česka a Slovenska existují hojné příbuzenské vztahy, dlouholetým soužitím v jednom společném státě se utvořily blízké sociální, kulturní i ekonomické vazby. Vlivem toho i po rozdělení Československa byla a jsou využívána pro tento typ migrace poněkud odlišná legislativní opatření s volnějším systémem než pro migraci s jinými státy, a to obzvláště

pro dočasnou a pracovní migraci, ale frekventovanější je i udělování povolení k pobytu trvalému za účelem sloučení rodiny.

Z celkového počtu imigrantů, který roku 2015 dosáhl skoro 35 tisíc osob, přistěhovalí ze Slovenska představovali bezmála 7 tisíc osob, tedy více jak 19 %, čili téměř pětinu. Význam imigrace ze Slovenska však klesal, neboť v roce 1995 Slováci tvořili téměř 37 % přistěhovalých osob (Tab. 7). V průběhu let 1993–2000 se diametrálním způsobem změnilo zastoupení imigrantů podle zemí původu. Klesala intenzita imigrace ze Slovenska, což bylo logicky způsobeno důsledkem postupného odpoutávání obou států.

U imigrantů ze zbývajících zemí se ve změnách jejich počtu podle země původu projevovalo působení několika faktorů, přičemž některé z nich jsou uvedeny v textu výše, a jejichž působení se logicky měnilo. Nejprve strukturu imigrantů ovlivňovala vlna tzv. reemigrace, což byla zpětná vlna dlouhodobé poválečné emigrace z totalitního Československa. Současná politická a ekonomická situace evropských i mimoevropských zemí, obzvláště lokální ozbrojené konflikty na Balkáně a nepříznivé ekonomické důsledky rozpadu východního bloku pro mnoho jeho členů byly dalším souborem faktorů, které způsobily vlnu politické a ekonomické emigrace, směřující zpočátku přes region střední Evropy jako tranzit dále na Západ. Zavedení restriktivních legislativních opatření k omezení této imigrace do států Evropské unie znamenalo, že se Česko stalo pro podstatnou část těchto imigrantů cílovou zemí. Třetí skupinou faktorů, jejichž vliv se projevil nejpozději, je skupina omezujících legislativních opatření, jejichž zaváděním Česko usiluje jednak o regulaci přílivu imigrantů na své území a současně se snaží sladit své zákonné normy s předpisy Evropské unie, např. v roce 2000 zavedení vízové povinnosti se zeměmi bývalého SSSR (Bartoňová, 2008).

Tab. 8 – Živě narození podle nejvýznamnějšího státního občanství dítěte, pohlaví a legitimacy v České republice ve vybraných letech

1995					
Státní občanství dítěte	Celkem	v tom		Narození v manželství	Narození mimo manželství
		chlapci	děvčata		
celkem v ČR	96097	49405	46692	81150	14947
Česká republika	95430	49050	46380	80687	14743
Vietnam	215	118	97	181	34
Slovensko	171	95	76	58	113
Ukrajina	35	19	16	23	12
Rusko	22	8	14	14	8
Jugoslávie	20	10	10	15	5
Čína	18	10	8	16	2
Rumunsko	16	12	4	15	1
USA	16	9	7	12	4
Chorvatsko	13	5	8	10	3
Bosna a Hercegovina	12	6	6	12	-
jiné a nezjištěné	129	63	66	107	22
cizinců celkem	667	355	312	463	204
2015					
Státní občanství dítěte	Celkem	v tom		Narození v manželství	Narození mimo manželství
		chlapci	děvčata		
celkem v ČR	110764	56817	53947	57788	52976
Česká republika	107133	54991	52142	55207	51926
Vietnam	1041	541	500	767	274
Ukrajina	917	480	437	694	223
Slovensko	509	250	259	300	209
Rusko	234	131	103	181	53
Mongolsko	110	51	59	79	31
Rumunsko	76	35	41	52	24
Bulharsko	71	33	38	36	35
Moldavsko	71	26	45	57	14
Polsko	61	26	35	33	28
Čína	56	30	26	42	14
jiné a nezjištěné	485	223	262	340	145
cizinců celkem	3631	1826	1805	2581	1050

Zdroj: Český statistický úřad, Demografická ročenka, 2017b, 2017c, vlastní zpracování

Na struktuře živě narozených dětí cizincům v České republice je patrné již výše zmíněné příznivé věkové složení imigrantů, kdy se většina z nich nachází v reprodukčním období, což se projevilo v počtu jejich narozených dětí hlavně v posledním roce. Z tabulky 8 je patrné, že celkový počet živě narozených dětí cizincům v České republice ve sledovaných vybraných letech prudce vzrostl. Zatímco v roce 1995 se zde cizincům narodilo pouze 667 dětí, v roce 2015 se jich narodilo již 3 631. I přes tento nárůst zatím nelze hovořit o možné kompenzaci předpokládaného budoucího úbytku domácího obyvatelstva nebo vlivu na populační stárnutí. Nejvíce dětí se rodí občanům slovenské, ukrajinské, vietnamské a ruské národnosti. Je překvapivé, že počet dětí rozených mimo manželství ve sledovaných letech klesnul, a sice z necelých 31 % na méně jak 29 %. Je tedy zřejmé, že zatímco u české populace trend mimomanželské plodnosti narůstá, jak bylo uvedeno výše, u cizinců se tyto sociální změny ve společnosti tolik neprojevují. Zajímavým faktem také je, že ačkoliv se do Česka stěhuje nejvíce slovenských občanů, více dětí se zde rodí osobám vietnamské národnosti a v případě roku 2015 i osobám ukrajinského původu. V České republice platí, že dítě narozené na území státu nezískává automaticky jeho občanství, ale občanství svých rodičů.

Kapitola 5

Vývoj počtu a struktury rodin a domácností v ČR 1991–2011

Změny struktury české rodiny v posledních desetiletích jsou pozorovatelné na základě informací z běžné evidence obyvatelstva nebo na základě výsledků sčítání obyvatelstva. Běžná evidence zaznamenává demografické události, jako jsou narození, úmrtí, potraty, sňatky, rozvody a migrace v kalendářním roce, zatímco sčítání obyvatelstva zachycuje situaci k určitému datu, neboli k tzv. rozhodnému okamžiku, který byl u posledních sčítání k 3. 3. 1991, k 1. 3. 2001 a k 26. 3. 2011. Podle údajů běžné evidence lze pozorovat, že po roce 1990 dochází ke změně rodinného chování. Před rokem 1989 byl model rodinného chování vcelku jednotný, skoro každý vstoupil nejméně jednou do manželství, většinou ve velice mladém věku, první dítě se rodilo brzy po sňatku a druhé dítě následovalo záhy po prvním. Podíl dětí rozených mimo manželství byl velice nízký a předmanželské početí bylo většinou legalizováno sňatkem. Rozvodovost měla stoupající tendenci. Výsledky sčítání zachycují stav populace k určitému datu, který je výsledkem předchozího vývoje obyvatelstva. Data o rodinách a domácnostech zjišťované při sčítáních podávají náhled na počet a strukturu rodin, jak se vytvořila v důsledku předešlého rodinného chování. Sčítání je tudíž jednak doplňujícím zdrojem informací o rodinách, získaných z běžné evidence, jednak je významně obohacuje, protože na rozdíl od běžné evidence obsahuje více informací o sociální skladbě osob, rodin a domácností.

V této práci budou prezentovány výsledky z posledních tří sčítání lidu, domů a bytů v České republice, tedy z let 1991, 2001 a 2011 se zaměřením na neúplné rodiny. Jednotlivá sčítání budou porovnávána mezi sebou, což umožňuje lépe pochopit změny, ke kterým v posledních letech došlo. Sčítání v roce 1991 odráží předchozí vývoj obyvatelstva a jeho metodika byla stejná jako u sčítání předešlých (zejména těch konaných v letech 1961, 1970 a 1980), proto jeho zahrnutím do analýzy a porovnáním s následujícími sčítáními lze lépe pochopit změny, ke kterým došlo v 90. letech. Při zpracování byly použity standardní tabulky Českého statistického úřadu a publikace „Obyvatelstvo, byty, domy a domácnosti 1991“, „Základní informace o rodinách a domácnostech v České republice 2001“ a „Sčítání lidu, domů a bytů 2011 - Pramenné dílo“. Cílem této kapitoly je nastínění základních tendencí ve vývoji početnosti a struktury všech domácností a zejména těch, které jsou tvořeny neúplnými rodinami.

5.1 Vývoj počtu a struktury domácností

Tato kapitola se věnuje problematice vývoje počtu a struktury domácností, která je s tématem neúplných rodin v České republice úzce spjata.

Vymezení domácností prošlo v jednotlivých letech sčítání mnoha metodickými změnami týkajícími se jak odlišného způsobu organizace, sběru a zpracování dat, tak i možností srovnání získaných dat v mezinárodním měřítku, zejména s dalšími evropskými zeměmi. Tyto změny zapříčinily ne úplně přesnou vzájemnou srovnatelnost dat získaných z jednotlivých sčítání.

Hlavní výhodou sčítání lidu, domů a bytů však je, že z těchto výsledků lze provádět analýzy domácností, které se týkají celé populace a nevycházejí pouze ze vzorku obyvatelstva, jak je tomu u výběrových šetření. Cílem této kapitoly je tedy postihnout hlavní změny a trendy v početnosti a struktuře domácností.

5.1.1 Cenzové a hospodařící domácnosti

Poslední československé sčítání bylo provedeno 3. března 1991. Základním kritériem vymezení, jak je již uvedeno v kapitole rodina versus domácnost, bylo prohlášení o společném či odděleném hospodaření a byly tak konstruovány tři typy domácností (bytové, hospodařící a cenzové). Cenzové domácnosti se pak podle příbuzenského či jiného vztahu dělily na domácnosti rodinné (úplné a neúplné) a domácnosti nerodinné (vícečlenné a domácnosti jednotlivců). Toto vymezení bylo též použito ve sčítání v roce 2001.

V letech 1991 a 2001 byla pro další zpracování informací o domácnostech použita jako základní jednotka cenzová domácnost, v roce 2011 to byla domácnost hospodařící. Cenzová domácnost byla definována na základě již zmíněných vzájemných příbuzenských a jiných vztahů jednotlivých osob, ale také podle prohlášení sčítaných osob o společném nebo odděleném hospodaření. Hospodařící domácnost, jako základní jednotka v roce 2011, byla konstruována na základě deklarace o vztazích mezi společně bydlícími a hospodařícími osobami. Tyto domácnosti se pak člení na domácnosti rodinné (tvořené jednou úplnou rodinou nebo jednou neúplnou rodinou a nebo tvořené dvěma a více rodinami), domácnosti nerodinné vícečlenné a domácnosti jednotlivce. Úplné a neúplné rodiny, souhrnně označované jako domácnosti rodinné, pak lze rozdělit ještě podle toho, zda členy domácnosti jsou či nejsou závislé děti. Vymezení závislého dítěte je ve všech porovnávaných letech stejné (definice v kapitole 5.2.1 o neúplných rodinách se závislými dětmi).

Porovnávání cenzových domácností z roku 2001 a hospodařících domácností v roce 2011 není zcela metodicky správné, vezmeme-li v úvahu, že převážná většina hospodařících domácností v roce 1991 a 2001 (přes 99 %) byla tvořena jednou cenzovou domácností, dá se předpokládat jistý porovnatelný trend vývoje (ČSÚ, 2014).

Tab. 9 – Cenzové domácnosti v České republice v letech 1991 a 2001

Typy rodin a domácností	1991		2001	
	v tis.	v %	v tis.	v %
Rodiny a domácnosti celkem	4 051,6	100	4 270,7	100
Úplné rodiny	2 512,9	62	2 333,6	54,6
Neúplné rodiny	434,4	10,7	576,4	13,5
Vícečlenné nerodinné domácnosti	14,7	0,4	84,5	2
Domácnosti jednotlivců	1 089,6	26,9	1 276,2	29,9

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, vlastní zpracování

V tabulce 9 jsou uvedeny počty jednotlivých typů cenzových domácností v letech 1991 a 2001. Údaje o cenzových domácnostech jsou v těchto dvou letech srovnatelné. Výjimku tvoří úplné a neúplné rodiny s dětmi, neboť došlo ke změně posuzování soužití prarodičů s vnukem. Ve sčítání v roce 1991 byly domácnosti tvořené prarodičem a vnukem posuzovány jako neúplné rodinné domácnosti a domácnosti tvořené prarodiči s vnoučaty jako rodiny úplné, tedy v těchto případech byly prarodiče postaveni na úroveň rodičů, avšak v roce 2001 byly oba tyto typy

chápaný jako vícečlenné nerodinné domácnosti (Bláhová, 2006). V důsledku změny metodiky se z tabulky můžeme domnívat, že k nepřilíš vysokému početnímu navýšení vícečlenných nerodinných domácností došlo mimo jiné i na úkor rodinných forem domácností. Naopak nárůst počtu rozvodů se odrazil na zvýšení počtu neúplných rodin a společně s vývojem porodnosti (poklesem úrovně realizované plodnosti) měl vliv na snížení počtu úplných rodin. Data byla v obou letech zpracována dle trvalého bydliště, takže jestliže ho manželé neměli stejné, byli bráni jako dvě domácnosti: například domácnost jednotlivce (muž) a neúplná rodina (matka s dítětem, s dětmi). Samostatnou cenzovou domácnost v těchto letech představovala také vdaná žena, se kterou nežilo žádné její dítě a důvodem odloučení od manžela byl fakt, že neměli vlastní byt (Palonciová, 2004).

Údaje o domácnostech se zpracovávaly dle zápisu na Bytovém listu. V těchto dotaznících byly uvedeny příbuzenské či jiné vztahy mezi jednotlivými osobami v bytě a informace o společném hospodaření. Sčítání lidu, domů a bytů 2011 však umožnilo vzhledem k odlišné organizaci, sběru a zpracování dat kvantifikovat pouze dva druhy domácností, a sice bytové a hospodařící (nikoli cenzové).

Mezi základní změny v metodice odvozování domácností v roce 2011 patří zahrnování osob do jedné hospodařící domácnosti na základě společného místa obvyklého pobytu, což umožnilo zjistit spolehlivější počty domácností jednotlivců či počty nesezdaných soužití osob, které mají rozdílné trvalé bydliště, ale fakticky spolu žijí a hospodaří v jedné domácnosti. Novinkou bylo také zjišťování registrovaného partnerství a faktického partnerství osob stejného pohlaví.

Jako osoba v čele hospodařící domácnosti v úplných rodinách (párech odlišného pohlaví) byl určen muž, v párech osob stejného pohlaví starší osoba a v neúplných rodinách byl osobou v čele rodič (Škrabal, 2013).

Tab. 10 – Hospodařící domácnosti v České republice v letech 1991, 2001, 2011

Typy domácností	1991	2001	2011	Index 2011/1991	Index 2011/2001
Hospodařící domácnosti celkem	3 983 858	4 216 085	4 375 122	110	104
z toho:					
tvoření 1 rodinou	2 856 608	2 803 340	2 667 867	93	95
v tom:					
1 úplná rodina	2 440 492	2 260 497	2 097 031	86	93
1 neúplná rodina	416 116	542 843	570 836	137	105
tvořené 2 a více rodinami	63 492	53 290	69 694	110	131
domácnost jednotlivců	1 047 221	1 276 176	1 422 147	136	111

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Počet hospodařících domácností dlouhodobě roste (Tab. 10). Jejich počet se zvýšil z 3 983 858 na 4 375 122, tedy o téměř 10 % mezi sledovaným obdobím 1991 až 2011. Největší početní nárůst zaznamenaly neúplné rodiny (o 37 %) a domácnosti jednotlivců (o 36 %). Snížení zastoupení úplných rodin bylo způsobeno hlavně významným absolutním nárůstem právě domácností jednotlivců, které sice zůstávají až druhou nejpočetnější skupinou hospodařících domácností, ale v roce 2011 zvýšily svůj podíl na třetinu všech hospodařících

domácností. Mezi posledními dvěma sledovanými roky se nejmarkantněji zvýšil počet hospodařících domácností tvořených 2 a více rodinami, a sice o 31 %.

5.1.2 Bytové domácnosti

Bytové domácnosti tvoří osoby žijící společně v jednom bytě. Bytové domácnosti jsou totožné s počtem bytů a jejich složení a hlavní charakteristiky jsou definovány skupinou osob v bytě bydlících. Navzdory změnám ve způsobu odvozování a zpracování dat za domácnosti lze retrospektivně sledovat vývoj celkového počtu bytových domácností i jejich jednotlivých typů relativně spolehlivě.

V roce 2011 bylo sečteno celkem 4 104 635 bytových domácností (Tab. 11). Oproti roku 1991 jejich počet vzrostl o téměř 11 %, když při posledním sčítání poprvé přesáhl čtyřmiliónovou hranici. Tento vzestup souvisí s oživením bytové výstavby v prvním desetiletí nového tisíciletí, kdy se bytový fond znatelně rozrůstal (ČSÚ, 2017 c).

Tab. 11 – Vývoj počtu a podílu bytových domácností podle typu v České republice v letech 1991, 2001, 2011

Typ bytové domácnosti	1991		2001		2011		Index změny 2011/1991
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	
Bytové domácnosti celkem	3 705 681	100	3 827 678	100	4 104 635	100	110,8
BD = 1 HD	3 451 488	93,1	3 505 383	91,6	3 914 144	95,4	113,4
v tom podle složení byt. domácnosti:							
domácnosti jednotlivců	842 443	22,7	957 757	25	1 214 201	29,6	144,1
vícečlenné nerodinné	13 290	0,4	74 296	1,9	175 164	4,3	1318
úplné rodiny	2 193 949	59,2	2 007 194	52,4	1 946 043	47,4	88,7
úplné rodiny bez záv. dětí	948 319	25,6	1 052 876	27,5	1 149 959	28	121,3
úplné rodinné se záv. dětmi	1 245 630	33,6	954 318	24,9	796 084	19,4	63,9
neúplné rodiny	338 281	9,1	417 042	10,9	512 900	12,5	151,6
neúplné rodiny bez záv. dětí	160 439	4,3	198 539	5,2	250 413	6,1	156,1
neúplné rodiny se záv. dětmi	177 842	4,8	218 503	5,7	262 487	6,4	147,6
tvořené 2 a více rodinami	63 525	1,7	49 094	1,3	65 836	1,6	103,6
BD = 2 a více HD	254 193	6,9	322 295	8,4	190 491	4,6	74,9

Poznámka: BD je rozuměna bytová domácnost a HD je chápána jako hospodařící domácnost

Zdroj: Český statistický úřad, převzato z: Vývoj počtu a struktury bytových domácností po roce 1991

Ke změně struktury bytových domácností podle počtu hospodařících domácností v bytě přispěly hlavně samostatně bydlící domácnosti, jejich počet se od roku 1991 zvýšil skoro o 463 tisíc. Ve struktuře hospodařících domácností se uskutečnily významné posuny v kategorii domácností žijících v bytě samostatně. Počet bytových domácností se dvěma a více hospodařícími domácnostmi se v roce 2011 snížil o čtvrtinu a jejich podíl klesl na necelých 5 %. Změny v jejich počtu po roce 1991 byly způsobeny hlavně metodickými změnami, a proto jejich srovnání v čase nelze považovat za směrodatné. Klesající úroveň spolubydlení domácností po roce 2001 je důsledkem zlepšující se situace na trhu s byty, kdy si čím dál více domácností může dovolit bydlet samostatně.

Největší absolutní i relativní úbytek, za předpokladu 1BD = 1HD, se odehrával u úplných rodin se závislými dětmi, kdy jejich počet během dvaceti let poklesl o více než třetinu a představoval tak pouze každou pátou bytovou domácnost i přesto, že na počátku 90. let se jednalo o nejčastější kategorii hospodařících domácností s třetinovým zastoupením na všech

bytových domácnostech. Tento vývoj byl způsoben hlavně díky již zmíněnému nárůstu rozvodovosti, rozšíření individualismu v polistopadové společnosti, ale také stárnutím populace. Rozvodovost se přirozeně projevila i na výrazném nárůstu neúplných rodin, a to téměř o polovinu oproti roku 1991. V rámci jejich struktury byly nepatrně početnější rodiny se závislými dětmi, zatímco v úplných rodinách byl poměr opačný a dominantní byly rodiny bez závislých dětí. Pětiprocentní přírůstek u úplných rodin bez závislých dětí mezi posledními dvěma cenzy lze objasnit odkládáním rození dětí u mladých párů do pozdějšího věku, ale i tím, že v roce 2011 se v této skupině ocitly početně silné generace starších rodičů, které už měly dospělé děti. Na růstu úplných rodin bez závislých dětí měl podstatný podíl i zlepšený zdravotní stav obyvatel, který snížil pravděpodobnost rozpadu úplné rodiny v důsledku úmrtí jednoho z partnerů (ČSÚ, 2017d).

Markantní nárůst o 44 % zaznamenaly také bytové domácnosti jednotlivců, k čemuž přispěla větší intenzita procesu stárnutí obyvatelstva České republiky zároveň s rozšířením samostatného způsobu života, tzv. singles u mladých lidí. Zatímco při sčítání v roce 1991 byly tyto domácnosti až třetím nejčastějším typem bytové domácnosti, v posledním sčítání obsadily již první příčku. Změna metodiky odvození a automatizované zpracování dat ovlivnilo hlavně výši relativního přírůstku mezi posledními dvěma sčítáními u vícečlenných nerodinných domácností, jejichž podíl se oproti roku 1991 zvýšil více jak třináctinásobně. Zhruba desetinu z jejich počtu tvořily domácnosti prarodičů s vnoučaty, které se dříve řadily do rodinných domácností (ČSÚ, 2017d).

Podle tabulky 12 je zřejmé, že se struktura bytových domácností výrazně mění. Zvyšuje se zastoupení bytových domácností s menším počtem osob a naopak počet domácností s více osobami klesá. K nejrychlejšímu nárůstu dochází ve skupině s jedním členem domácnosti, kde je mezi lety 1991 až 2011 nárůst více než 30 %. Průměrná velikost bytové domácnosti v roce 1991 dosahovala 2,76 osoby a v roce 2011 v bytě žilo průměrně již pouze 2,47 osoby. Snižující se průměrný počet osob žijících v bytě závisí na změnách ve struktuře bytových domácností podle počtu členů.

Tab. 12 – Složení bytových domácností podle počtu členů v České republice v letech 1991, 2001, 2011

Rok sčítání	Bytové domácnosti celkem	V tom podle počtu členů bytové domácnosti (%)					Průměrný počet členů
		1	2	3	4	5+	
1991	3 705 681	22,7	26	18,5	22,3	10,5	2,76
2001	3 827 678	25	27,4	19,4	19,5	8,6	2,64
2011	4 104 635	29,6	29,5	18	15,3	7,6	2,47

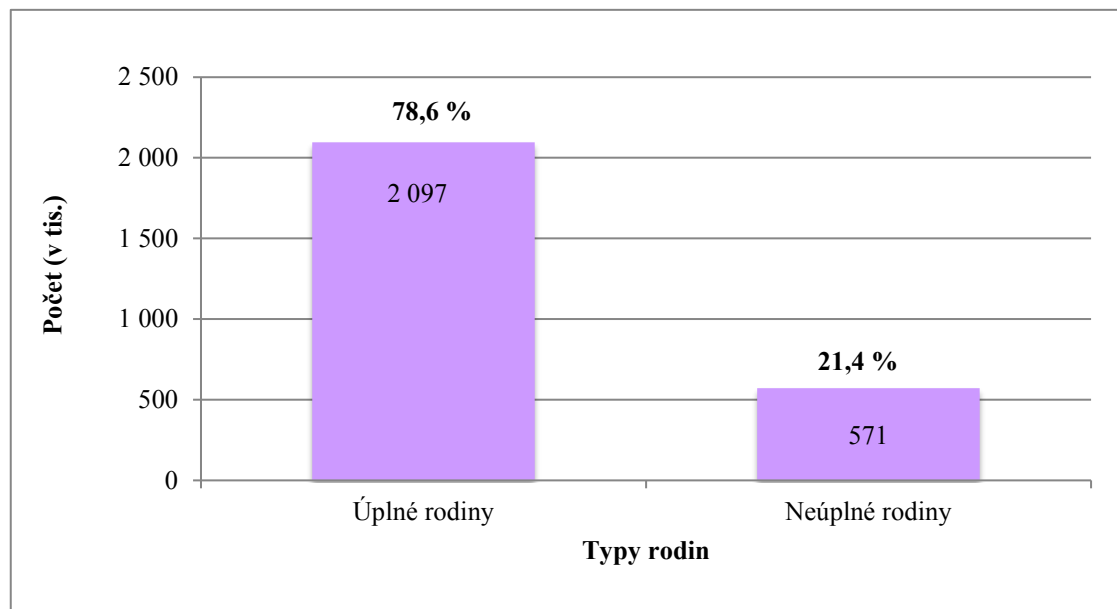
Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011

5.2 Vývoj počtu a struktury neúplných rodinných domácností

Následující část je deskriptivně komparativní studie formování a struktury neúplných rodinných domácností na území České republiky z dat sčítání. Roční počty rozvodů a intenzita rozvodovosti se v České republice, jak je uvedeno v kapitole populačního vývoje, vyznačují vysokými hodnotami. Rozvodovost se odráží mimo jiné i ve složení rodin a domácností. Následkem rozvodu často vzniká neúplná rodina s dětmi či domácnost jednotlivce a postupem

času v některých případech i ke vzniku úplné rodiny (manželství, nesezdané soužití s dětmi nebo bez dětí). Z obrázku 15 je patrné, že v roce 2011 žilo v neúplných rodinách přes 20 % populace České republiky. Z výsledků posledního sčítání taktéž vyplývá, že v neúplných rodinách žije skoro 9 % žen a přes 2 % mužů.

Obr. 15 – Podíl úplných a neúplných rodin z celkového počtu rodinných domácností tvořených 1 rodinou v České republice v roce 2011

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011 vlastní zpracování

Jak již bylo zmíněno v podkapitole 5.1, údaje za neúplné rodiny ze sčítání 1991 a 2001 nejsou naprosto srovnatelné, protože od roku 2001 jsou cenzové domácnosti tvořené prarodičem a vnoučetem pokládány za domácnosti vícečlenné nerodinné, nikoliv už za rodinné domácnosti. Neúplné rodiny ale vznikají nejen rozvodem, avšak i úmrtím jednoho z rodičů či narozením dítěte osamělé matce.

Navzdory výše zmíněným změnám definic se počet neúplných rodin v porovnání s rokem 1991 zvýšil z počtu 434 tisíc na téměř 576 tisíc v roce 2001 (tabulka 13). Následující sčítání v roce 2011 však zaznamenalo pokles na necelých 571 tisíc, způsobený také změnou metodiky. V naprosté většině stojí v čele neúplné rodiny ženy. Jejich počet stoupl z 362 tisíc v roce 1991 na 464 tisíc v roce 2011 a tím je jejich zastoupení více než čtyřikrát větší než mužů (107 tisíc).

5.2.1 Neúplné rodiny se závislými a nezávislými dětmi

Jedním ze sledovaných třídících hledisek statistik o neúplných rodinách je počet závislých či nezávislých dětí v rodině. Metodické vymezení těchto pojmů se v průběhu let měnilo. V posledních třech sčítáních bylo závislé dítě definováno jako osoba, která současně splňuje tři podmínky, a sice že je ekonomicky neaktivní, čili bez vlastního zdroje obživy, je ve věku 0–25 let a žije alespoň s jedním rodičem. V praxi se většinou jedná o děti předškolního věku, děti školou povinné a případně studenty střední nebo vysoké školy. Ostatní případy závislých dětí nejsou již tak frekventované (ČSÚ, 2016). Tím, že se ve sčítáních sleduje jenom počet závislých dětí, dochází k tomu, že když se v rodině nachází dítě, které nespĺňuje

kritéria závislého dítěte, není bráno jako dítě, ale jako další osoba v rodině a rodina s tímto typem dítěte se označuje jako rodina bez závislého dítěte. Protože neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi jsou oproti úplným rodinám většinou sociálně i ekonomicky znevýhodněny a také výchova dětí v rodině s chybějícím rodičem je častěji obtížnější, je zkoumání příčin růstu počtu i zastoupení neúplných rodinných domácností a změn v jejich struktuře tématem jistě aktuálním a má i praktický význam.

Tab. 13 – Neúplné rodinné domácnosti podle osoby stojící v čele v České republice v letech 1991, 2001, 2011

Neúplné rodinné domácnosti	1991		2001		2011	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
Celkem	434 385	100	576 421	100	570 836	100
se záv. dětmi	254 083	58,5	343 405	59,6	298 977	52,4
bez záv. dětí	180 302	41,5	233 016	40,4	271 859	47,6
muži celkem	72 878	100	88 579	100	107 084	100
se záv. dětmi	30 228	41,5	42 920	48,5	49 491	46,2
bez záv. dětí	42 650	58,5	45 659	51,5	57 593	53,8
ženy celkem	361 507	100	487 842	100	463 752	100
se záv. dětmi	223 855	61,9	300 485	61,6	249 486	53,8
bez záv. dětí	137 652	38,1	187 357	38,4	214 266	46,2

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Absolutní a podílové vyjádření ukazuje (Tab. 13), že se častěji vyskytují neúplné rodiny se závislými dětmi, než bez závislých dětí, v posledním sčítání se však zastoupení začíná vyrovnávat (se závislými dětmi 52,4 %, bez závislých dětí 47,6 %). Neúplných rodin se závislými dětmi žilo v roce 1991 téměř 255 tisíc a v roce 2011 přibližně 300 tisíc, došlo tedy k nárůstu o 45 tisíc. Muži v neúplných rodinných domácnostech pak žijí častěji bez závislých dětí a ženy se závislými dětmi. Jak je již uvedeno v předešlém odstavci, z hlediska věku osoby v čele neúplných rodin je nejčastěji zastoupena věková kategorie 45–49 let. V roce 2001 byl u této kategorie zaregistrován nárůst podílu neúplných rodin se závislými dětmi, a to hlavně v rodinách v čele s otcem. Odlišnosti byly ale v tomto případě do velké míry způsobeny metodickou změnou mezi sčítáními 1991 a 2001, kdy neúplné rodiny bez závislých dětí v čele zejména s mladým mužem byly v roce 1991 zastoupeny většinou ekonomicky aktivním vnukem a babičkou, v roce 2001 ale byly tyto domácnosti počítány do vícečlenných nerodinných domácností (Palonciová, 2004). Ve všech porovnávaných letech měly neúplné rodiny se závislými dětmi, jak v čele s mužem, tak v čele s ženou, nejčastěji jedno dítě, a sice ve zhruba dvou třetinách případů. Neúplné rodiny se třemi a více závislými dětmi tvořily jen velice malé procento a celkově se průměrný počet dětí v rodině snižuje.

5.2.2 Neúplné rodiny podle rodinného stavu a věku osoby stojící v čele domácnosti

Cílem této podkapitoly je retrospektivní komparace rozdílů ve struktuře neúplných rodin vzhledem k jejich věku a rodinnému stavu osoby v čele domácnosti. Datovou základnu této kapitoly tvoří poslední československé sčítání v roce 1991 a první česká sčítání v roce 2001 a 2011.

Rodinný stav je právní manželský stav každého jedince (ČSÚ, 2002). Tabulka 14 uvádí rodinné stavy osob v čele neúplných domácností podle pohlaví. Ve všech analyzovaných letech byly dominantně zastoupeny postupně muži rozvedení a ovdovělí s výjimkou roku 2011, kdy se druhým nejzastoupenějším stavem u mužů stal stav ženatý. U žen byly jako nejzastoupenější stavy obdobně evidovány postupně stav rozvedená a ovdovělá. Rozvedení muži žijí v neúplné rodině mnohem méně často než rozvedené ženy, vlivem již uvedené rozvodové praxe, kdy jsou děti častěji svěřeny do péče matky. Třetí nejčastější kategorií rodinného stavu byli muži ženatí, kromě již zmíněného roku 2011, kdy to byli muži ovdovělí. Jedná se zde o případy ženatých, kdy spolu manželé trvale nežijí, a to například z důvodu odloučení, probíhajícího rozvodu, či bytových nebo pracovních důvodů (Palonciová, 2004). U žen v letech 1991 a 2001 byl na třetím místě stav vdaná, ale v roce 2011 se zde objevuje diference, neboť třetí nejfrekventovanější kategorií je rodinný stav svobodná.

Tab. 14 – Neúplné rodinné domácnosti podle rodinného stavu osoby v čele domácnosti v České republice v letech 1991, 2001, 2011

Neúplné rodinné domácnosti	1991		2001		2011	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
Celkem	434 385	100	576 421	100	570 836	100
muži celkem	72 878	100	88 579	100	107 084	100
svobodní	12 796	17,6	3 408	3,9	16 912	15,8
ženatí	14 812	20,3	19 782	22,3	29 324	27,4
rozvedení	22 818	31,3	41 565	47	40 459	37,8
ovdovělí	22 233	30,5	22 740	25,7	20 303	19
nezjištěno	219	0,3	1 084	1,2	73	0
ženy celkem	361 507	100	487 842	100	463 752	100
svobodné	25 355	7	52 868	10,9	71 728	15,5
vdané	56 268	15,6	90 664	18,6	71 497	15,4
rozvedené	155 829	43,1	220 724	45,2	211 617	45,6
ovdovělé	123 480	34,2	119 917	24,6	108 778	23,5
nezjištěno	575	0,2	3 669	0,8	97	0

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Na strukturu rodinného stavu mužů a žen v čele neúplné rodiny má těsnou vazbu i věk (Příloha I). Rozložení osob jednotlivých věkových skupin podle rodinného stavu je vcelku logické. V nejmladších letech převládají svobodní, později rozvedení se ženatými/vdanými a v nejstarších letech ovdovělí. Nejvíce zastoupenou věkovou kategorií mezi osobami stojícími v čele neúplných rodin u mužů v roce 1991 byla kategorie 40–44 let a v následujících dvou sčítáních už to byla kategorie 45–49 let, je tedy zjevný nárůst o jednu věkovou skupinu. U žen to byl postupně v jednotlivých sčítáních věk 40–44 let, 45–49 let, ale v roce 2011 byla nejvíce zastoupena kategorie 35–39 let. Až na tuto výjimku u žen v posledním sčítání se však obecně jedná o posun směrem do vyšších věkových kategorií.

Následující komparativní analýza neporovnává rodinné stavy s celkovým počtem populace v čele neúplných rodin jako tomu bylo u popisu výše, nýbrž srovnává jednotlivé rodinné stavy osob v čele neúplných rodin s celkovým počtem osob v daném rodinném stavu v České

republice.² Pro analýzu³ rodinného stavu nejen svobodných, ale i ženatých a vdaných osob jsou vybrány pětileté věkové intervaly od 15 let do 60 a více let. Menší intervaly by byly nepřehledné a větší intervaly zase méně vypovídající o skutečné situaci. U rozvedených osob jsou věkové intervaly až do 65 a více let a u ovdovělých do 70 a více let z důvodu, že tento typ rodinného stavu se přesunuje spíše do vyššího věku.

A. Svobodné/i

Svobodní tvoří v celkovém počtu neúplných rodin nejmenší skupinu jak u mužů, tak u žen. Obecně platí, že podíl žen v neúplných rodinách je větší, než podíl mužů. Z celkového počtu svobodných mužů v roce 1991 se jich v neúplných rodinách nacházelo 1,3 %. Po velkém propadu v roce 2001, kdy jich bylo pouze 0,3 %, nastal opětovný nárůst na 1 %, přičemž pravděpodobně byl i větší, ale kvůli vysokému počtu nezjištěných osob se o tom můžeme jen domnívat. V prvních dvou sčítáních byl počet svobodných mužů v neúplných rodinách nejfrekventovanější ve věkové kategorii 45–49 let, v posledním roce sčítání to však byl věk 35–39 (Obr. 16).

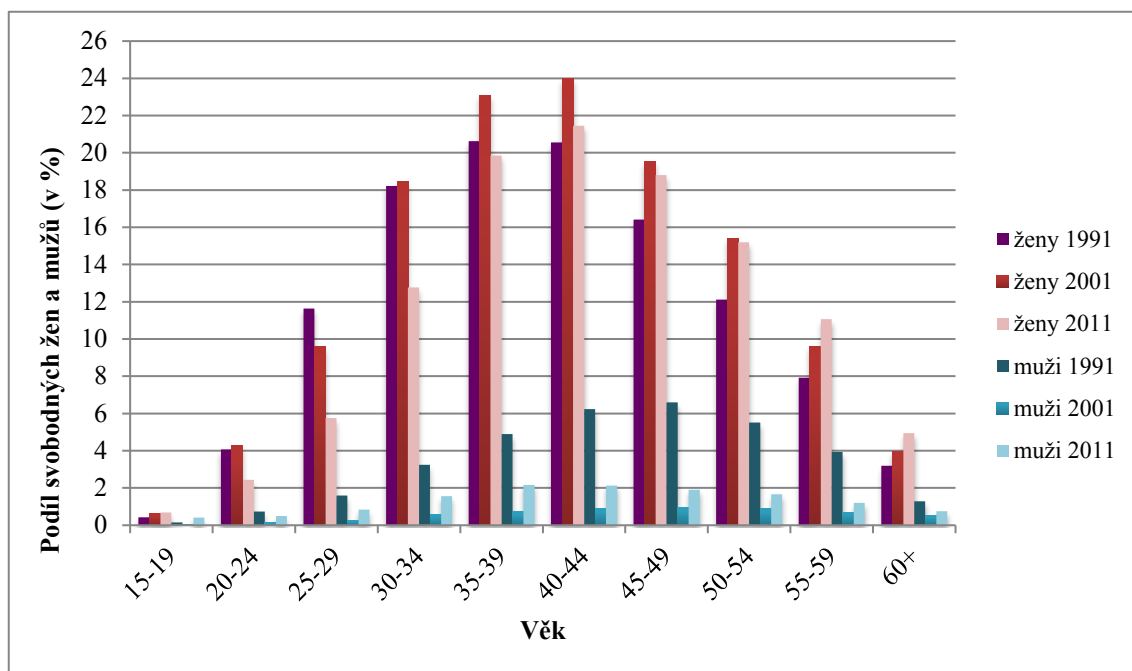
Počet svobodných žen v neúplných rodinách z celkového počtu svobodných roste každý rok vcelku konstantním tempem z 3,8 % v roce 1991 na 6,2 % v posledním sčítání. Ve všech sčítáních je nejfrekventovanějším věkem svobodných 40–44 let, přičemž v prvním roce to byl i věk 35–39 let.

Obecně platí, že s přibývajícím věkem svobodné osoby v čele neúplné domácnosti klesá počet závislých dětí (Příloha II). To je způsobeno tím, že děti už jsou odrostlé a ukončily studium. Tento trend se objevuje jak u žen, tak u mužů. Současně je samozřejmé, že čím mladší je osoba v čele neúplné domácnosti, tím počet závislých dětí v dané domácnosti klesá. Důležitým rozdílem ve struktuře neúplných rodin podle pohlaví je, že matky většinou žijí s dětmi, a to ve všech sledovaných letech ve více jak 80 %, zatímco u mužů to bylo v roce 1991 pouze 13 %.

² Zkoumání je prováděno bez údajů „nezjištěno“, které v roce 2011 tvořily poměrně větší procento než v předešlých sčítáních, proto se mohou vyskytovat určitá zkreslení. Toto procento v prvních dvou sledovaných letech sčítání tvořilo maximálně 0,1 %, v roce 2011 to však bylo přes 0,5 %

³ Analýza je prováděna jako podíl počtu osob v čele neúplných rodin v jednotlivých rodinných stavech a vybrané věkové kategorii a pohlaví, popřípadě s a bez závislých dětí s celkovým počtem osob v daném rodinném stavu v České republice, daného pohlaví a ve stejné věkové kategorii vynásobený stem.

Obr. 16 – Podíl svobodných žen a mužů v neúplných rodinách ze 100 svobodných v České republice dle věku v letech 1991, 2001, 2011

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

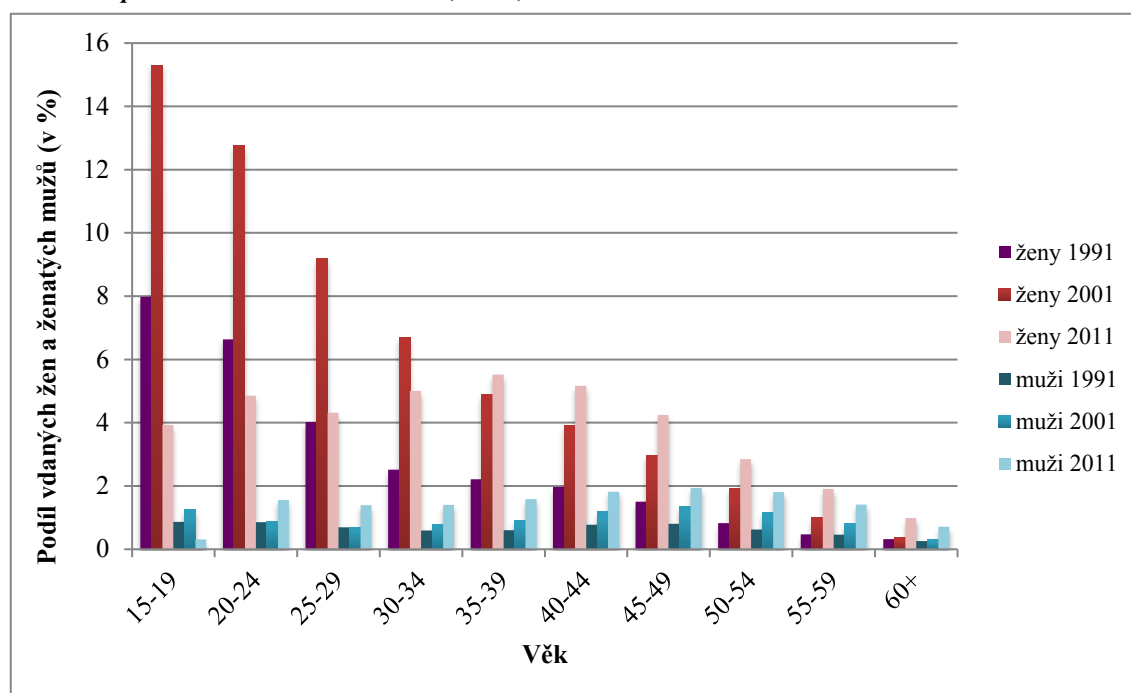
B. Vdané/ženatí

V celkovém počtu neúplných rodin představují ženatí muži a vdané ženy druhou nejnižší kategorii zastoupeného rodinného stavu v neúplných rodinách. Počet ženatých mužů v neúplných rodinách z celkového počtu ženatých v České republice každým rokem roste: z 0,6 % v roce 1991, poté 0,8 % v roce 2001 až na 1,3 % v posledním sčítání. Nejvíce ženatých mužů v neúplných rodinách je okolo věku 45 let, což je shodné se stavem svobodných. Výjimku pak představuje rok 2001, kdy se stejný nejvyšší počet objevuje v nejnižším intervalu 15–19 let (Obr. 17).

Z celkového počtu vdaných žen se jich v neúplných rodinách v roce 1991 objevuje 2,2 %, v roce 2001 je to dokonce 3,8 %, což byl nejvyšší podíl a v roce 2011 už je to o 0,5 % méně, tedy 3,3 %. Kuriózní je fakt, že nejvyšší podíl vdaných žen v neúplných rodinách je v prvních dvou sčítáních v nejnižší věkové skupině 15–19 let (v roce 1991 je to 8 % a v roce 2001 je to 15,3 %). V nejnovějším sčítání se nejvyšší podíl vdaných žen v neúplných rodinách nachází v intervalu 35–39 let, a sice 5,5 %.

Opět obecně platí, že čím vyšší věk osoby v čele neúplné domácnosti žijící v manželství jak u mužů, tak i u žen, tím méně mají závislých dětí, tento trend roste téměř konstantně (Příloha III). Naopak nižší věkové kategorie bývají více zastoupeny se závislými dětmi. V posledním československém sčítání i v následujících sčítáních bylo nejvíce dětí u věkové skupiny kolem 30 let, a to okolo 99 %.

Obr. 17 – Podíl vdaných žen a ženatých mužů v neúplných rodinách ze 100 vdaných/ženatých v České republice dle věku v letech 1991, 2001, 2011

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

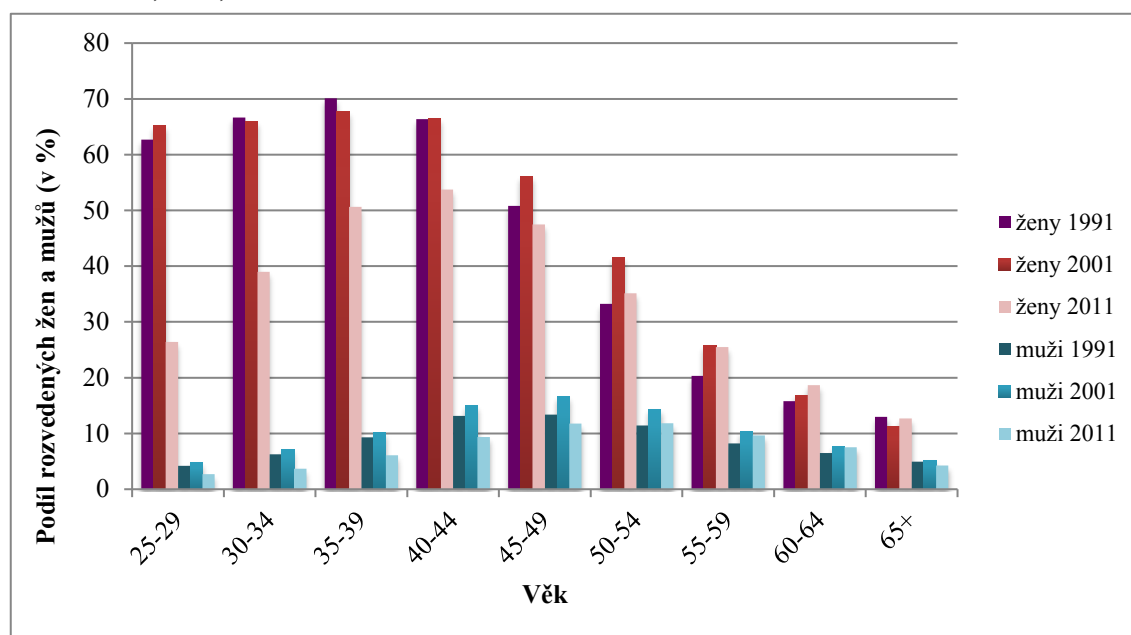
C. Rozvedené/i

Rozvedení vedou početní zastoupení v tabulce jednotlivých rodinných stavů. Protože mladší ročníky nemají tak četný výskyt, byly zvoleny věkové intervaly pro výpočty od 25 let do 65 a více let. U rozvedených jsou více než u jiných typů rodinných stavů markantní početní rozdíly mezi ženami a muži, kdy počet rozvedených mužů v neúplných rodinách z celkového počtu rozvedených ve všech analyzovaných letech kolísá okolo 10 %, zatímco u žen je tento podíl v prvních dvou letech sčítání téměř 47 % a v posledním roce sčítání skoro 35 % (Příloha IV).

Věk osob v čele neúplných rodin každým rokem postupně vzrůstá. Nejvíce rozvedených mužů v neúplných rodinách je v prvních dvou analyzovaných letech sčítání ve věkovém intervalu 45–49 let a v posledním roce sčítání je to věk 50–54 let. U žen se toto nejfrekventovanější rozpětí posunulo při posledním sčítání o jeden pětiletý věkový interval, (kdy v roce 1991 to je interval 35–39 let, v roce 2001 taktéž interval 35–39 let a v roce 2011 již interval 40–44 let (Obr. 18).

Ani v tomto typu rodinného stavu u neúplných rodinných domácností tomu není jinak, než že s rostoucím věkem osoby v čele neúplné domácnosti klesá počet závislých dětí a naopak osob v čele neúplných rodin v mladším věku se závislými dětmi je více.

Obr. 18 – Podíl rozvedených žen a mužů v neúplných rodinách ze 100 rozvedených v České republice v letech 1991, 2001, 2011

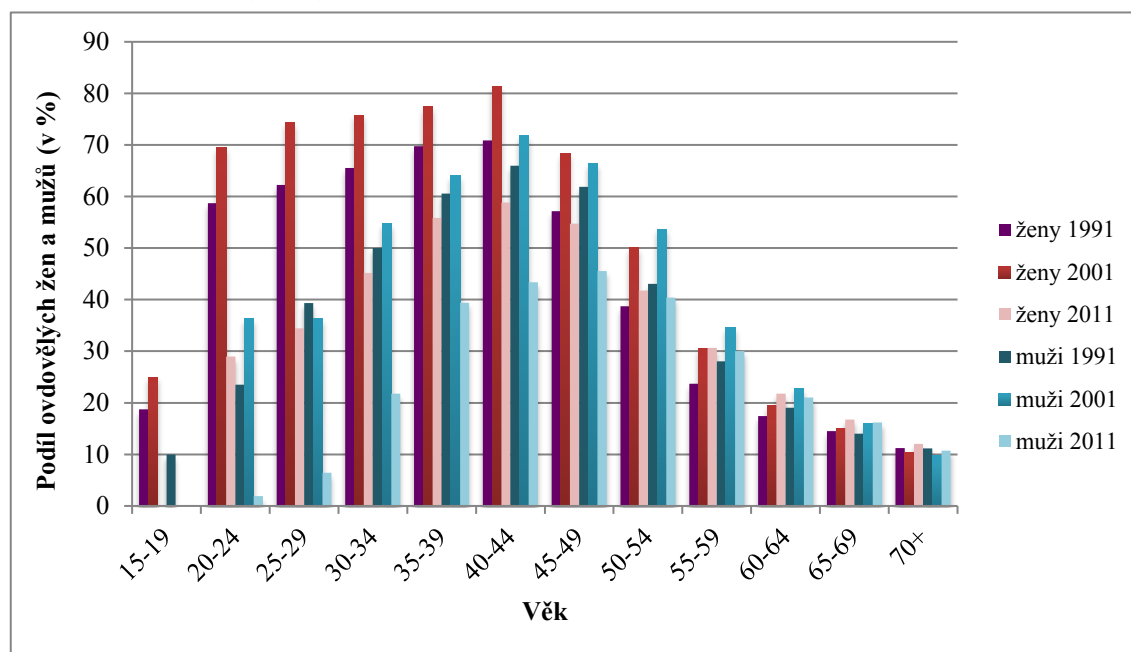

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

D. Ovdovělé/i

Skupina osob v čele domácností neúplných rodin ve stavu ovdovělý/ovdovělá (Obr. 19) je druhou nejpočetnější hned po osobách rozvedených. Na rozdíl od ostatních souborů je ve všech letech sčítání zastoupení počtu ovdovělých v neúplných rodinách z celkového počtu ovdovělých téměř totožné, a sice pohybující se okolo 18 % jak u mužů, tak u žen (Příloha V).

Obr. 19 – Podíl ovdovělých žen a mužů v neúplných rodinách ze 100 ovdovělých v České republice dle věku v letech 1991, 2001, 2011

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

5.2.3 Charakteristiky osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí ze sčítání 2001 a 2011

Neúplnost velkého počtu českých rodin je závažná jak z hlediska genderu, věku a rodinného stavu, jak je uvedeno v předešlé kapitole, tak i v souvislosti s ekonomickou aktivitou osob v čele neúplných rodin, vzděláním, národností a náboženským vyznáním. Vzhledem k projevené snížené ekonomické aktivitě žen a k rozvodové praxi, kdy jsou závislé děti většinou ponechávány v péči matek, které pak vykazují vysokou zátěž všech možných aspektů, mezi něž mimo sociální a psychologický patří i aspekt ekonomický.

Následující kapitola se zaměřuje na situaci neúplných rodin v rámci těchto hledisek. Důraz je kladen hlavně na deskripci jejich poměrů vycházejících z posledního sčítání 2011 podle počtu závislých dětí. Dle počtu závislých dětí proto, že tento porovnávací aspekt může nejlépe objasnit situaci uvnitř neúplných rodin. Následné porovnávání situace neúplných rodin z roku 2011 se sčítáním v roce 2001 je prováděno z důvodu zjištění, zdali se stav neúplných rodin v desetiletí mezi posledními sčítáními změnil, ale také aby byla objasněna změna metodiky mezi těmito dvěma sčítáními. Porovnání těchto dat je však v některých případech značně obtížné až nemožné z důvodu absence některých dat. Například v četných případech jsou data dostupná pouze za neúplné rodiny se závislými dětmi a nikoliv bez závislých dětí. Jedná se tedy hlavně o deskripci stavu neúplných rodin podle posledního sčítání s částečnou komparací s rokem 2001. Komparace s úplnými rodinami podle sčítání v roce 2011 není možná, neboť pro ně v tomto roce nebyla vypracována data rozlišená podle počtu závislých dětí.

A. Ekonomická aktivita

Ekonomická aktivita osoby v čele neúplné rodiny je jednou z nejvýznamnějších charakteristik úrovně tohoto typu domácnosti. Ekonomicky aktivní osoba v čele je v těchto typech rodin nejčastěji jedinou osobou s pracovním příjmem, a tudíž zajišťovatelem zdroje obživy. V porovnání s úplnými rodinami, kde mohou vydělávat oba rodiče, jsou rodiny neúplné velice silně finančně znevýhodněny.

V obou porovnávaných letech sčítání byly podle Českého statistického úřadu ekonomicky aktivními osobami všechny osoby prezentující pracovní sílu, tedy zaměstnaní (pracující) a nezaměstnaní. Do zaměstnaných řadí všechny osoby od věku 15 a více let, které v rozhodný okamžik sčítání měly placené zaměstnání jako zaměstnanci, řadily se k sebezaměstnaným (zaměstnavatelé, samostatně činní, členové produkčních družstev) nebo jako pomáhající členové rodiny. Začlenění jsou taktéž pracující důchodci, pracující studenti a učni a ženy na mateřské dovolené. Nezaměstnaní jsou naopak všechny osoby ve věku od 15 let, které byly v rozhodný okamžik sčítání bez práce, ale aktivně si ji hledaly a byly připraveny k nástupu do práce. Za neekonomicky neaktivní osoby byli považováni nepracující důchodci; ostatní nepracující osoby s vlastním zdrojem obživy; nepracující žáci, studenti a učni; osoby v domácnosti; děti předškolního věku a ostatní závislé osoby. Rozdíl mezi součtem osob těchto jednotlivých kategorií ukazatelů a kompletním počtem ekonomicky aktivních prezentují, kromě osob s nezjištěnými údaji, taktéž nezaměstnaní shánějící první zaměstnání, kteří tyto údaje nevyplňovali (ČSÚ, 2015).

Jako velice pozitivní se jeví, že v roce 2011 počet ekonomicky aktivních členů neúplných rodin (téměř 359 tisíc) převažuje nad počtem ekonomicky neaktivních členů těchto rodin (Příloha VI). Alarmující však je, že počet ekonomicky neaktivních členů z celkového počtu neúplných domácností je téměř 176 tisíc, procentuálně necelých 31 %. Ve všech kategoriích podle počtu závislých dětí v rodině mají větší zastoupení ženy než muži, což odpovídá obecné struktuře neúplných rodin. Zajímavostí je, že nejvíce rodin v čele s ekonomicky neaktivními osobami je bez závislých dětí, a poté s jedním závislým dítětem. U neúplných rodin s ekonomicky aktivní osobou v čele je tomu naopak. Nejméně neúplných rodin se objevuje se 4 a více závislými dětmi. Největší podíl z ekonomicky aktivních osob v čele neúplných domácností v roce 2011, přes 70 %, tvoří zaměstnanci. Zajímavostí je, že osoby v čele neúplných rodin bez závislých dětí jsou nejčastěji ekonomicky neaktivní. Procento nezjištěné ekonomické aktivity je v roce 2011 relativně nízké, přesněji něco málo přes 6 %.

Tabulka 15 zobrazuje počet ekonomicky aktivních osob v neúplných rodinách v závislosti na počtu závislých dětí mezi lety 2001 a 2011. Je patrné, že tento počet mezi sledovanými lety narostl skoro o dvojnásobek, ale jinak v celkové komparaci nedochází mezi těmito dvěma lety k větším výkyvům. Osoby v neúplných rodinách bez závislosti na počtu závislých dětí jsou nejčastěji ekonomicky neaktivní.

Tab. 15 – Neúplné rodiny podle počtu členů ekonomicky aktivních a podle způsobu bydlení v České republice v letech 2001, 2011

2001			
Neúplné rodiny	Neúplné rodiny celkem	Počet členů neúplných rodin celkem	Počet členů ekonomicky aktivních
Celkem	542 843	1 345 144	366 793
bez závislých dětí	227 538	509 648	107 403
se závislými dětmi	315 305	835 496	259 390
2011			
Neúplné rodiny	Neúplné rodiny celkem	Počet členů neúplných rodin celkem	Počet členů ekonomicky aktivních
Celkem	570 836	1 491 987	697 992
bez závislých dětí	271 859	646 897	392 299
se závislými dětmi	298 977	845 090	305 693

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2001, 2011, vlastní zpracování

B. Nejvyšší ukončené vzdělání

Ve vzdělanostní struktuře osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v roce 2011 se projevují rozdíly mezi rodinami, v jejichž čele se nachází muž a rodinami, v jejichž čele se vyskytuje žena (Příloha VII). V obou skupinách má sice osoba v čele domácnosti nejčastěji střední vzdělání včetně vyučení bez maturity, absolutními čísly přes 49 tisíc domácností v čele s mužem (45,88 %) a téměř 147 tisíc domácností v čele s ženou (31,64 %), ale zatímco u mužů se neliší počet závislých dětí, u žen ano. U domácností bez závislého dítěte, anebo naopak se třemi a více závislými dětmi mají ženy hlavně toto střední vzdělání, stejně jako muži. Rozdíl je však u žen, které se starají o jedno nebo dvě závislé děti, ty mají nejčastěji nejvyšší ukončené vzdělání úplné střední s maturitou, zatímco u mužů této kategorie je to stále střední vzdělání.

Druhý nejvyšší počet mužů v čele neúplných rodin mají ti s úplným středním vzděláním či maturitou (23 150 mužů). Výjimku tvoří pouze otcové se třemi a více závislými dětmi

v domácnosti, kteří mají jako druhé nejčastější vzdělání základní včetně neukončeného. U žen v případě druhého nejčastějšího vzdělání opět v absolutním vyjádření figuruje úplně střední (134 994 žen), je však více diferencováno podle počtu závislých dětí. Zatímco ženy v čele neúplné domácnosti bez závislých dětí mají nejčastěji základní vzdělání včetně neukončeného, ženy s jedním či dvěma dětmi dosáhly nejčastěji středního vzdělání včetně maturity a konečně ženy se třemi a více dětmi již zmíněného úplného středního vzdělání. Předpokládaný nejnižší počet osob je bez vzdělání, avšak se dvěma zajímavými výjimkami. Ty se týkají neúplných domácností, kde se v čele nachází muž se třemi a více dětmi a v neúplných domácnostech, kde je v čele žena bez závislého dítěte, jejichž nejvyšší vzdělání je vyšší odborné. Skupina nezjištěného vzdělání osob v čele neúplných rodin tvoří pouze něco málo přes 5 % z celkového počtu neúplných rodin, tudíž vcelku zanedbatelný vzorek.

Data za vzdělání osob v čele neúplných rodin se závislými dětmi v roce 2001 jsou však dostupná pouze pro bydlící mimo byty, a tak vzhledem k absenci potřebných dat není bohužel možné porovnat změny a vývoj mezi těmito dvěma posledními sčítáními.

C. Národnost

Národnostní struktura osob v čele neúplné rodiny podle počtu závislých dětí v roce 2011 úměrně odpovídá národnostní struktuře obyvatel celé republiky. Za vyloučení neuvedené národnosti byl podíl neúplných rodin v čele s mužem jiné než české (včetně moravské a slezské) národnosti 5,9 % a v čele s ženou 4,7 % uvedených domácností (Příloha VIII).

Po vyloučení národnosti české (české, moravské i slezské), dvojí a ostatní, je majoritní skupinou ve všech sledovaných kategoriích národnost slovenská, celkem 8 836 osob. Následující nejpočetnější národnosti celkem podle sčítání byly ukrajinská, polská, vietnamská, ruská a německá. V diferenciaci podle pohlaví tomu je však jinak. U neúplných domácností v čele s mužem je to postupně národnost ukrajinská, vietnamská, polská, německá a souběžně maďarská a ruská. Neúplné domácnosti v čele s ženou jsou pak postupně polské, ukrajinské, ruské, vietnamské a německé. Nejméně ze všech v tabulce zmíněných národností je zastoupena národnost řecká.

Porovnáním celkového počtu osob v neúplných rodinách jednotlivých národností s údaji o počtu dětí stejné národnosti se nejvýznamněji lišila struktura neúplných rodin, v jejichž čele stála osoba romské národnosti, kdy téměř 29 % těchto rodin mělo 2 a více závislých dětí a skoro 10 % neúplných rodin mělo 3 a více dětí. Naopak například muži řecké národnosti v čele neúplných domácností nemají více jak 2 závislé děti. Velkou skupinu zastupují osoby, které neuvedly svoji národnost, a sice procentuálně vyjádřeno přes 26 %.

Porovnání je opět zkomplikováno datovou základnou sčítání v roce 2001, která pro tento rok opět neposkytuje rozčlenění na neúplné rodiny bez závislých dětí. Z pohledu neúplných rodin se závislými dětmi se po mateřské národnosti jako je česká, moravská a slezská nejvíce objevuje stejně jako v roce 2011 národnost slovenská, a to jak u mužů v čele neúplné rodiny, tak i u žen v čele neúplné rodiny. Dalšími nejčastějšími národnostmi jak u celkového počtu neúplných rodin, tak i u žen v čele neúplné rodiny, je národnost polská a německá, avšak u mužů v čele neúplné rodiny je to národnost německá a vietnamská.

D. Náboženské vyznání

Proč je Česká republika považována za ateistickou zemi se ukazuje i v případě neúplných rodin (Příloha IX) ve sčítání 2011. Struktura náboženského vyznání podle pohlaví osoby v čele neúplné domácnosti a podle počtu závislých dětí je proporcionálně téměř shodná u neúplných rodin v čele s mužem a u rodin v čele s ženou a v první řadě vykazuje nejvyšší počet osob, které neuvěděly svoje náboženské vyznání, a sice téměř 46 %, což je nebývalý nárůst oproti předešlému sčítání v roce 2001, kdy to bylo pouze necelých 5 % (počítáno z celkového počtu 576 420 neúplných rodin). Nárůst byl způsoben především kvůli změně metodiky, ale i díky chybějícímu počtu neúplných rodin bez závislých dětí v roce 2001. Podíl deklarovaných věřících osob v čele neúplných rodin z celkového počtu neúplných rodin se v roce 2011 pohybuje kolem 20 %, podíl osob bez vyznání je přibližně 34 %.

Mezi deklarovanými věřícími v neúplných rodinách v roce 2011 převládají ti, kteří se hlásí k některé církvi, anebo k náboženské společnosti (absolutně vyjádřeno téměř 70 tisíc osob), přičemž nejvíce k Římskokatolické církvi (přes 49 tisíc osob), stejně jako v předešlém sčítání. Druhá početnější církev ve všech kategoriích kromě neúplných rodin v čele s mužem a s jedním závislým dítětem je Českobratrská církev evangelická. V těchto domácnostech je druhá nejzastoupenější víra v Pravoslavnou církev v českých zemích. Nejnižší zastoupení má Evangelická církev augsburského vyznání v České republice.

Jak již bylo v prvním odstavci uvedeno, porovnání s rokem 2001 je zkomplikováno a zkresleno faktem, že data za tento rok jsou dostupná pouze za neúplné rodiny se závislými dětmi, nikoliv bez závislých dětí. I přesto však stejně jako v roce 2011, tak i v roce 2001 je struktura úměrně vyvážená. Mezi nejzastoupenější náboženství taktéž patří postupně Církev římskokatolická, Českobratrská církev evangelická a církev československá husitská. V desetiletém období se zvýšil počet deklarovaných věřících hlavně u Církve řeckokatolické a u Církve adventistů sedmého nebe. Tabulka 16 zobrazuje náboženské vyznání žen v čele neúplných rodin v České republice v posledních dvou letech sčítání. Nutno zmínit, že od sčítání v roce 2001 je otázka na náboženské vyznání dobrovolná, jedná se tedy o výraznou změnu v metodice (ČSÚ, 2014).

Tab. 16 – Náboženské vyznání žen v čele neúplných rodin v České republice v letech 2001, 2011

Náboženské vyznání žen v čele neúplných rodin	2001	Pořadí	2011	Pořadí
Celkem	300 485	-	463 752	-
Církev římskokatolická	51 328	1.	41 124	1.
Českobratrská církev evangelická	2 048	2.	2 293	2.
Církev československá husitská	1 130	3.	1 855	3.
Pravoslavná církev v českých zemích	623	5.	765	4.
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	755	4.	598	5.
Církev řeckokatolická	124	9.	341	6.
Církev adventistů sedmého dne	236	8.	272	7.
Slezská církev evangelická augsburského vyznání	244	7.	271	8.
Evangelická církev augsburského vyznání v ČR	272	6.	244	9.
Bez vyznání	212 095	-	154 764	-
Neuvěděno	23 854	-	211 357	-

Poznámka: Data za rok 2001 zahrnují počty žen v čele neúplných rodin pouze se závislými dětmi, zatímco data za rok 2011 obsahují data o počtu žen v čele neúplných rodin se závislými dětmi i bez závislých dětí

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2001, 2011, vlastní zpracování

5.2.4 Bydlení neúplných rodin, SLDB 2011

Důležitými údaji, které se při sčítáních zjišťují a patří mezi významné životní ukazatele úrovně i sociální situace rodin, jsou údaje o bydlení domácností. Úroveň bydlení lze hodnotit celou řadou hledisek, z nichž vedle hlediska bydlení v bytech a mimo byty, je taktéž významné hledisko právního užívání bytu, velikosti a počtu obytných místností v bytě, typu bytu, ale také v neposlední řadě hledisko společného bydlení rodin a domácností s další osobou nebo s další domácností a to vždy z pohledu počtu závislých dětí. Následující text se zabývá touto komparací úplných a neúplných rodin.

Kvalita bydlení se samozřejmě nejlépe posuzuje u bytů, kde bydlí pouze jedna domácnost. Podle výsledků sčítání obyvatelstva v roce 2011 žilo z celkového počtu 4 375 tisíc hospodařících domácností přes 89 % v samostatném bytě (Tab. 17). Kategoriálně rozděleno, téměř 93 % úplných rodin z celkového počtu tohoto typu rodin bydlelo samostatně, a u neúplných rodin to bylo téměř 90 %. Rozdíl však nastává v rozdělení rodin podle hlediska závislých dětí. Úplné rodiny bydlí častěji v bytě samostatně bez závislých dětí, zatímco neúplné rodiny častěji tuto domácnost sdílí se závislými dětmi. Rozdíl mezi počtem neúplných domácností s nebo bez závislého dítěte v případě samostatně bydlící rodiny není tak markantní, avšak v případě 2 a více hospodařících domácností v bytě silně převažují neúplné rodiny se závislými dětmi. Tato skutečnost je spojena s faktem, že neúplné rodiny se závislými dětmi mají častěji v čele ženu, která v převážné většině jako svobodná nebo rozvedená matka bydlí u rodičů. Stejně tak tomu je i u všech ostatních typů bydlení mimo byty s výjimkou nouzového bydlení, kdy úplné rodiny též častěji bydlí spolu se závislými dětmi.

Tab. 17 – Způsob bydlení vybraných typů domácností v České republice v roce 2011

Typ hospodařící domácnosti	Hospodařící domácnosti celkem (v tis.)	hospodařící domácnosti bydlící v bytech (v tis.)			hospodařící domácnosti bydlící mimo byty			hospodařící domácnosti bydlící v zařízeních
		1 HD v bytě	2 HD v bytě	3 a více HD v bytě	mobilní obydlí	nouzové obydlí	rekreační chata, chalupa	
Hospodařící domácnosti celkem z toho	4 375	3 914	346	61	624	31 967	18 803	3 037
hospodařící domácnosti rodinné tvořené 1 rodinou	2 738	2525	174	23	67	5 001	8 388	3 010
úplné rodiny	2 668	2459	170	22	67	4 983	8 321	2 992
bez závislých dětí	2 097	1 946	126	13	52	3 259	6 440	1 751
se závislými dětmi	1 237	1150	71	8	31	1 461	4 479	1 312
neúplné rodiny	860	796	55	6	21	1 798	1 961	439
bez závislých dětí	571	513	44	9	15	1 724	1 881	1 241
se závislými dětmi	272	250	17	3	4	540	753	194
	299	262	27	6	11	1 184	1 128	1 047

Poznámka: HD je rozuměna hospodařící domácnost

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Z hlediska právního důvodu užívání bytu neúplné rodiny kopírují zastoupení hospodařících domácností celkem, u kterých je nejčastější bydlení ve vlastním domě, poté v nájmu a třetím nejčastějším typem je byt v osobním vlastnictví (Tab. 18). Úplné rodiny taktéž bydlí nejčastěji ve vlastním domě avšak druhým nejzastoupenějším typem jsou byty v osobním vlastnictví a až poté nájemní byty. Zrcadlí se zde ekonomická situace neúplných rodin a svoji roli zde mohou hrát i zhoršené majetkové poměry po rozvodu manželství. Ve všech kategoriích právního

důvodu užívání bytu se nejčastěji objevuje model bez závislých dětí jak u úplných, tak i u neúplných rodin. Výjimkou je kategorie nájemního bytu u neúplných rodin, které zde nejčastěji bydlí s jedním závislým dítětem.

Tab. 18 – Právní důvod užívání bytu vybraných typů domácností v České republice v roce 2011

Typy domácností	Hospodařící domácnosti celkem	Ve vlastním domě	V osobním vlastnictví	Jiné bezplatné užívání bytu	Nájemní	Družstevní
Hospodařící domácnosti celkem	4 321	1 588 670	848 474	146 341	964 267	395 605
HD tvořené 1 úplnou rodinou s počtem závislých dětí	2 085 529	967 776	414 786	62 006	368 695	193 227
0	1 229 278	553 381	260 197	39 192	214 584	115 012
1	407 558	177 342	81 469	9 193	78 532	40 591
2 a více	448 693	237 053	73 120	13 621	75 579	37 624
HD tvořené 1 neúplnou rodinou s počtem závislých dětí	565 975	179 176	109 131	11 909	156 128	58 828
0	270 368	102 322	52 521	5 034	62 992	27 562
1	206 725	50 347	41 051	4 300	63 742	22 235
2 a více	88 882	26 507	15 559	2 575	29 394	9 031
vícečlenné nerodinné domácnosti	210 448	43 800	30 565	4 816	55 617	13 057
domácnosti jednotlivců	1 389 148	347 770	288 311	66 778	375 920	127 105
HD tvořené 2 a více rodinami	69 591	50 148	5 681	832	7 907	3 388

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Ve sčítání v roce 2011 se rozlišují byty standardní a byty se sníženou kvalitou. Byty standardní jsou byty s ústředním topením a úplným nebo částečným příslušenstvím, eventuálně byty bez ústředního topení s úplným příslušenstvím. Byty se sníženou kvalitou jsou byty bez ústředního topení s částečným příslušenstvím, případně s úplným příslušenstvím, avšak ne vlastním (ČSÚ, 2015). Téměř 92 % z celkového počtu hospodařících domácností žije v bytech standardních, přičemž u úplných rodin je to až bezmála 97 % z celkového počtu tohoto typu rodin a u rodin neúplných je to téměř 92 % z celkového počtu neúplných rodin (Tab. 19). Oba dva typy rodin nejčastěji v bytě mají ústřední topení a úplné příslušenství. Úplné rodiny pak nejméně žijí v bytech se sníženou kvalitou a neúplné rodiny naopak v bytech bez ústředního topení a s úplným příslušenstvím. Zajímavostí z hlediska rozdělení výsledků podle počtu závislých dětí je, že i přestože je v celkovém počtu více úplných rodin se 2 a více dětmi, kategorii bytů s ústředním topením a částečným příslušenstvím užívá více úplných rodin s jedním závislým dítětem.

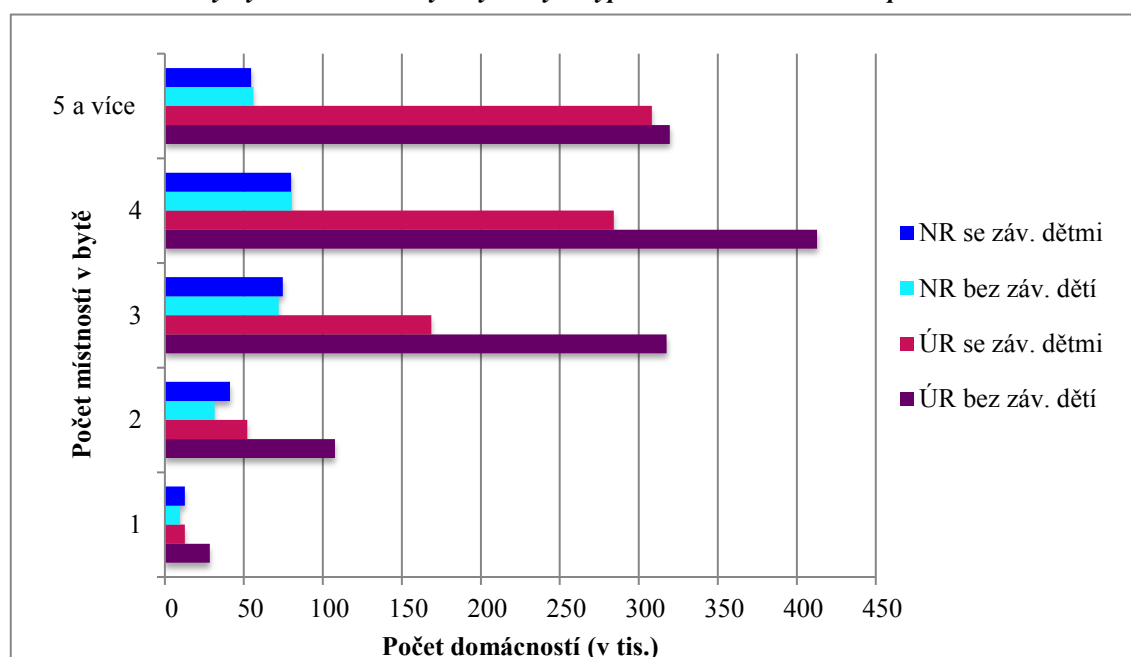
Tab. 19 – Typ bytu vybraných typů domácností v České republice v roce 2011

Typy domácnosti	Hospodařící domácnosti					
	celkem	byty standardní				byty se sníženou kvalitou
		celkem	s ústředním topením a úplným příslušenstvím	s ústředním topením a částečným příslušenstvím	bez ústředního topení s úplným příslušenstvím	
Hospodařící domácnosti celkem	4 321	3 965	3 777	43	145	238
HD tvořené 1 úplnou rodinou s počtem závislých dětí	2 086	2 022	1 947	14	61	47
0	1 229	1 190	1 144	10	37	28
1	408	391	377	2	11	12
2 a více	449	441	426	2	13	6
HD tvořené 1 neúplnou rodinou s počtem závislých dětí	566	519	491	6	22	32
0	270	250	235	4	12	14
1	207	184	175	2	7	15
2 a více	89	84	80	1	4	3
vícečlenné nerodinné domácnosti	210	149	139	3	7	39
domácnosti jednotlivců	1 389	1 207	1 135	20	53	120
HD tvořené 2 a více rodinami	70	68	65	1	3	1

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Úroveň bydlení domácností se liší také podle počtu obytných místností. Z grafického znázornění Obrázku 20 je zřejmé, že téměř 40 % hospodařících domácností bydlí v bytech se čtyřmi pokoji a přes 35 % hospodařících domácností v bytech se třemi pokoji. Pět a více pokojové byty obývá skoro 32 % hospodařících domácností a nejméně jich pak bydlí postupně ve dvoupokojových bytech a poté v jednom pokoji. Z výsledků sčítání je dále zřejmé, že úplné rodiny bydlí taktéž častěji ve čtyřpokojových bytech, zatímco rodiny neúplné, především díky již zmíněné zhoršené finanční situaci tohoto typu rodin, častěji žijí v bytech pouze se třemi místnostmi.

Obr. 20 – Počet obytných místností v bytě vybraných typů domácností v České republice v roce 2011

Poznámka: ÚR je rozuměno úplné rodiny a NR neúplné rodiny

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Z tabulky 20 o hospodařících domácnostech podle počtu členů v České republice je zřejmé, že jak v úplných, tak i v neúplných rodinách jsou nejčastější dva členové v domácnosti. Rovněž zde platí nepřímá úměra, kdy se s rostoucím počtem členů snižuje zastoupení vybraných typů domácností. Výjimkou jsou pouze úplné rodiny se čtyřmi členy, kterých je více, než rodin se třemi členy. Vysoké zastoupení úplných rodin se třemi členy je při představě klasické rodiny otec, matka a dítě logické, ale model čtyřčlenné rodiny může značit buďto u nás přetrvávající platnost dvoudětné rodiny a nebo soužití s další osobou. Touto další osobou může být například prarodič, další příbuzní nebo cizí osoby.

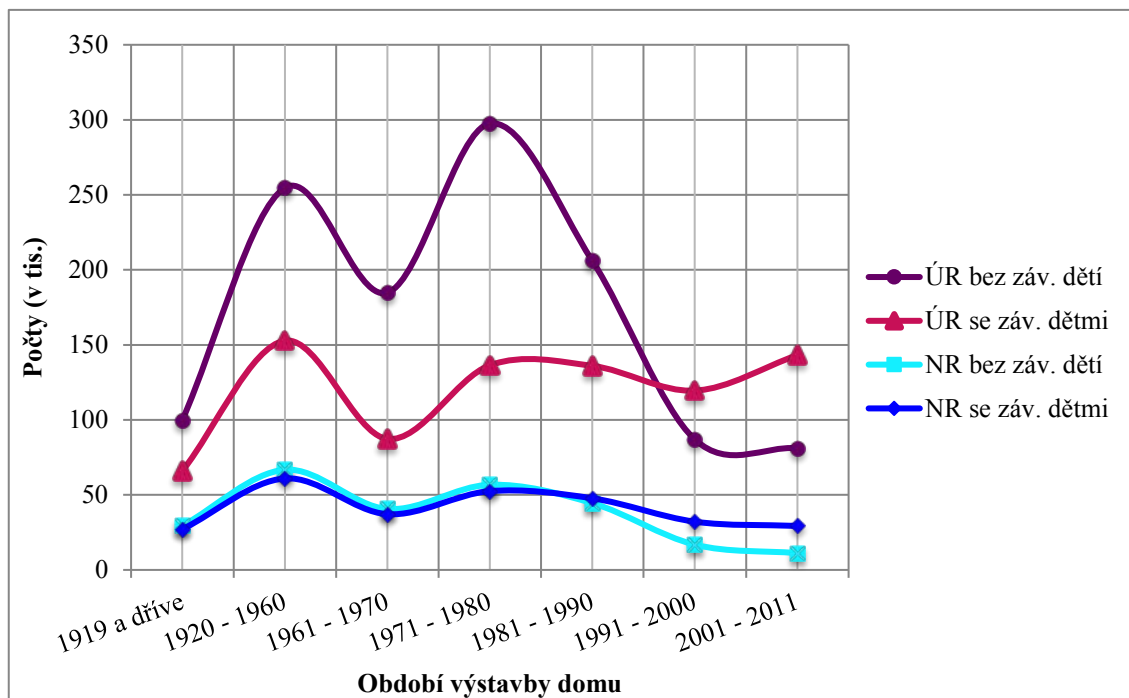
Tab. 20 – Hospodařící domácnosti podle počtu členů v České republice v roce 2011, v tis.

Typ hospodařící domácnosti, způsob bydlení	Hospodařící domácnosti celkem	v tom hospodařící domácnosti s počtem členů						Počet členů hospodařících domácností celkem	Počet členů ekonomicky aktivních
		2	3	4	5	6	7+		
Hospodařící domácnosti celkem	4 375	722	765	643	168	50	26	10 239	5 036
hospodařící domácnosti rodinné	2 738	149	728	628	163	48	22	8 264	4 136
tvořené 1 rodinou	2 668	149	728	607	140	30	13	7 894	3 957
úplné rodiny	2 097	824	553	557	127	26	10	6 402	3 259
bez závislých dětí	1 237	824	285	101	19	5	2	3 050	1 641
se závislými dětmi	860	-	268	456	108	21	8	3 352	1 618
neúplné rodiny	571	325	175	50	14	4	3	1 492	698
bez závislých dětí	272	198	55	13	4	1	1	647	392
se závislými dětmi	299	127	120	38	10	2	2	845	306

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Ve struktuře bydlení úplných a neúplných rodin podle velikosti obytné plochy lze pozorovat, že nejvíce neúplných rodin z celkového počtu neúplných rodin žije na 20,0 – 24,9 m², zatímco úplné rodiny častěji bydlí na 15,0 – 19,9 m² (Příloha X), což odpovídá struktuře úplných a neúplných rodin podle počtu členů. Jak již bylo zmíněno výše, neúplné rodiny tedy nejčastěji bydlí sice v méně místnostech než rodiny úplné, avšak na větší ploše. Zajímavé je, že u úplných rodin v souvislosti s počtem dětí a velikostí obytné plochy v nejfrekventovanějších případech existuje nepřímá úměra, kdy čím více mají tyto rodiny závislých dětí, tím se velikost obytné plochy zmenšuje. Neúplné rodiny bez závislého dítěte nebo s jedním závislým dítětem pak bydlí nejčastěji ve stejné výměře bytu, a sice 20,0 – 24,9 m² a v případě rodin se 2 a více dětmi to je o stupeň menší výměra bytu.

Jedním z třídících hledisek úrovně bydlení, i když ne tak významným, je taktéž období výstavby domu (Obr. 21). S výjimkou nejstarších a nejnovějších domů, je četnost výskytu vybraných typů rodin v jednotlivých skupinách dle stáří domu, vcelku vyvážená. Celkově většina hospodařících domácností (téměř 22 %), stejně jako neúplných rodin (skoro 23 %), bydlí nejčastěji v domech z let 1920–1960 a poté také v domech z let 1971–1980, ať už se závislými dětmi nebo bez nich. Úplné rodiny bydlí častěji v novějších bytech, a sice z let 1971–1980 a až na druhé pozici z let 1920–1960, přičemž čím více mají závislých dětí, tím novější dům užívají – úplné rodiny s jedním závislým dítětem nejčastěji bydlí v domě z let 1981–1990 a se dvěma a více závislými dětmi dokonce v novostavbách z let 2001–2011.

Obr. 21 – Období výstavby domu vybraných typů domácností v České republice v roce 2011

Poznámka: ÚR je rozuměno úplné rodiny a NR neúplné rodiny

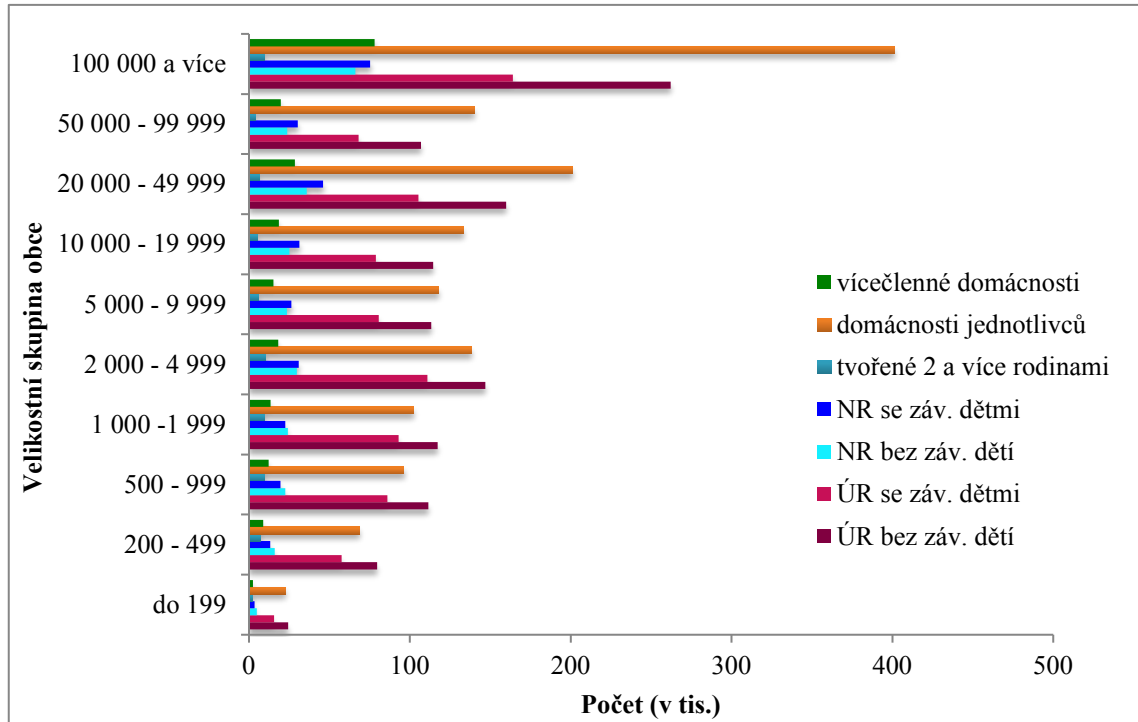
Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Ve sčítáních se taktéž zjišťuje vybavenost domácností. Toto téma je však v této práci blíže rozpracováno z dat Statistiky rodinných účtů v kapitole finanční situace, proto se jím zde práce nezabývá.

5.2.5 Regionální diference neúplných rodin, SLDB 2011

Následující komparativní analýza se zabývá neúplnými rodinami z hlediska regionální diference, jak dle velikostní skupiny obce podle počtu obyvatel, tak v závislosti frekvence v jednotlivých krajích České republiky k 26. 3. 2011. Situace neúplných rodin je pro lepší představu porovnávána s jinými typy hospodařících domácností.

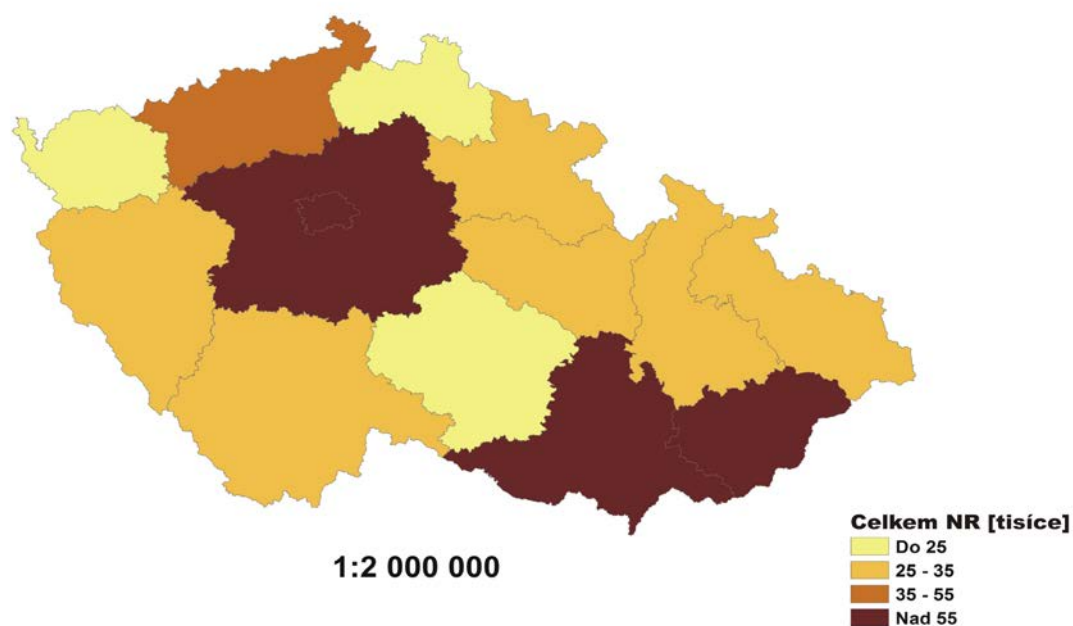
Mezi jednotlivými typy hospodařících domácností v České republice z hlediska rozdělení velikostní skupiny obce podle počtu obyvatel (Obr. 22) se nevyskytují velké odlišnosti a je to vcelku logické. Hospodařící domácnosti celkem, ale i jednotlivé typy domácností, včetně neúplných rodin se nejvíce soustřeďují do měst se 100 000 a více obyvateli. Výjimku zastupují rodinné domácnosti tvořené 2 a více rodinami, které se nejčastěji vyskytují v obcích s 2 000 až 4 999 obyvateli a celkově se soustřeďují spíše do menších obcí. Druhou nejfrekventovanější velikostní skupinou obcí, kde hospodařící domácnosti nejčastěji bydlí, jsou města s 20 000–49 999 obyvateli. Stejně tak tomu je i v případě neúplných rodin bez závislosti na tom, zda mají závislé děti nebo ne. V případě rodin úplných tomu tak je pouze v případě domácností bez závislých dětí, neboť domácnosti se závislými dětmi v druhém nejčastějším případě bydlí v obcích s 2 000–4999 obyvateli. Naopak nejméně bydlí hospodařící domácnosti v obcích do 199 obyvatel.

Obr. 22 – Hospodařící domácnosti podle velikostní skupiny obce v České republice v roce 2011

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Rozložení celkového počtu hospodařících domácností podle krajů logicky odpovídá rozložení obyvatelstva v jednotlivých krajích (Příloha XI). Nejvíce se jich nachází v hlavním městě Praha, poté ve Středočeském kraji a dále v kraji Moravskoslezském. Rozdělení domácností rodinných a nerodinných je však více diferencováno. Domácnosti tvořené 1 rodinou bydlí nejčastěji v krajích Středočeském, Moravskoslezském a až poté v Praze. U domácností se 2 a více rodinami je obsazení krajů stejné, přičemž výjimkou je, že na prvním místě je kraj Jihomoravský. V návaznosti na důkladnější členění je patrné, že úplné rodiny jsou na tom obdobně, přičemž jedinou výjimkou jsou úplné rodinné domácnosti se závislými dětmi, u kterých je třetím nejoblíbenějším krajem kraj Jihomoravský. Zatímco úplné rodiny bydlí častěji ve Středočeském kraji, rodiny neúplné v hlavním městě Praha, což může být způsobeno tím, že výchova dítěte jedním rodičem klade vyšší nároky jak finanční tak časové, proto se neúplné rodiny častěji stěhují do Prahy, kde je možnost lépe placeného zaměstnání, bydlení v menších bytech a dostupnější služby. U domácností vícečlenných nerodinných a domácností jednotlivců se taktéž na předních místech objevuje hlavní město Praha, Středočeský kraj, Jihomoravský kraj a kraj Moravskoslezský.

Obrázek 23 udává rozmístění počtu neúplných rodin v jednotlivých krajích České republiky, podle kterého je patrné, že největší zastoupení neúplných rodin (nad 55 tisíc) je v hlavním městě Praze, Středočeském kraji, Jihomoravském kraji a Zlínském kraji. Vysoké zastoupení (mezi 35-55 tisíci) neúplných rodin je taktéž v kraji Ústeckém. Naopak nejméně (do 25 tisíc) jich je v kraji Vysočina, Libereckém a Karlovarském.

Obr. 23 – Celkový počet neúplných rodin podle krajů v České republice v roce 2011

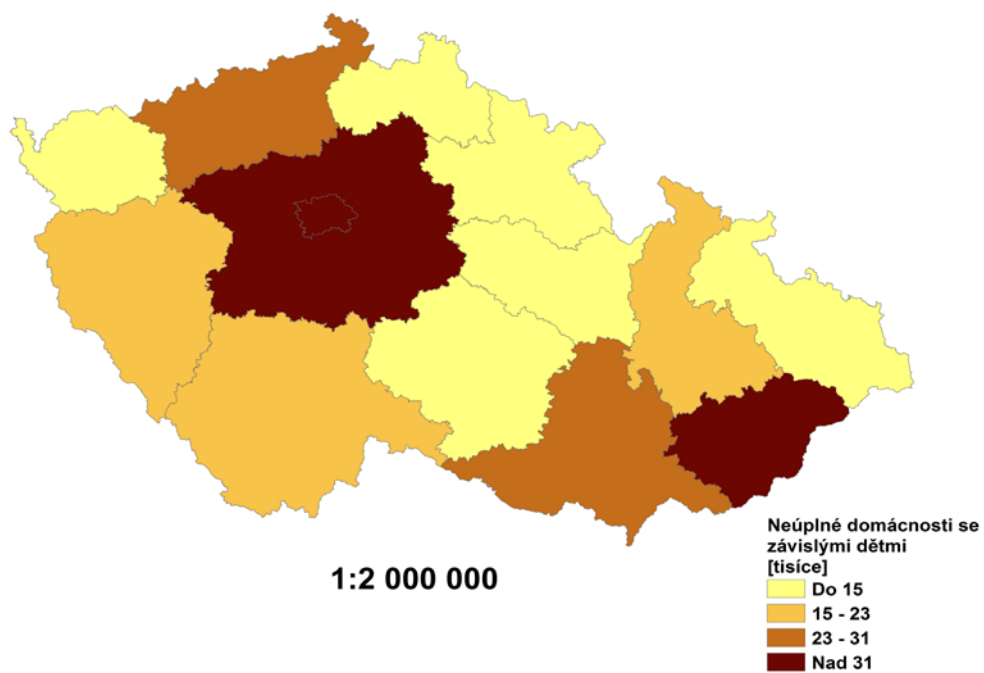
Poznámka: NR jsou rozuměny jako neúplné rodiny

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Rozčlenění podle počtu závislých dětí ukazuje, že neúplné rodiny bez závislých dětí se po hlavním městě Praha nejčastěji vyskytují postupně v kraji Středočeském a Jihomoravském, zatímco u neúplných rodin se závislými dětmi je tomu opačně.

Obrázek 24 udává počty neúplných rodin se závislými dětmi podle krajů v České republice za poslední sčítání v roce 2011. Nejvíce (nad 31 tis.) se jich opět nachází v hlavním městě Praze a Středočeském kraji, ale také ve Zlínském kraji a ne v Jihomoravském, jak tomu bylo u počtu neúplných rodin. V něm se vyskytuje mezi 23 až 31 tis. neúplných rodin se závislými dětmi, stejně tak jako v kraji Ústeckém. Nejméně se jich pak nachází spíše na sever a východ od Středočeského kraje.

Obr. 24 – Neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi podle krajů v České republice v roce 2011

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011 vlastní zpracování

Kapitola 6

Finanční situace

Vzhledem k tématu této diplomové práce je také zajímavé se podívat na neúplné rodiny z hlediska jejich finančního zabezpečení a možností a tím zjistit, zdali jsou oproti úplným rodinám v horším společenském postavení. V první části bude objasněno, jaké možnosti získání finanční podpory má neprovdaná matka v porovnání s rozvedenou matkou. Následovat bude podkapitola o přehledu příjmů a vydání a vybavenosti bytu vzhledem ke složení domácností podle Statistiky rodinných účtů. Poslední podkapitola se pak věnuje životním podmínkám rodin podle výběrového šetření EU-SILC.

6.1 Vyživovací práva a povinnosti neprovdané a rozvedené matky

Tato podkapitola se věnuje tématu zdali může rodič, který sám pečuje o nezletilé dítě, požadovat po druhém rodiči finanční pomoc a o jaký druh pomoci se jedná.

Je třeba upozornit na skutečnost, jak úplnost či neúplnost rodiny ovlivňuje její životní úroveň. V případě úplné rodiny, za kterou považujeme oba partnery a jejich děti, ve většině případů pracují oba rodiče, mají společný rozpočet a proto se o výdaje na chod domácnosti, jako je nájem, poplatky, jídlo, dělí. Když jeden ze živitelů onemocní, většinou rodina není existenčně ohrožena. Jak je tomu v případě neúplných rodin si uvedeme dále. Jelikož se v naší společnosti objevuje více matek s nezletilým dítětem, bude toto téma řešeno z jejich pohledu.

6.1.1 Neprovdaná matka

Jednu z forem mimomanželského rodičovství prezentují neprovdané matky bez stálého partnera. Právními kruhy jsou přiřazovány k pojmu „osamělý rodič“, jehož definice je uvedena ust. § 274 zákoníku práce, který říká: „*osamělými se rozumějí neprovdané, ovdovělé nebo rozvedené ženy, svobodní, ovdovělí nebo rozvedení muži a ženy i muži osamělí z jiných vážných důvodů, nežijí-li s druhem, popřípadě s družkou*“ (Zákoník práce, č. 65/1965 Sb., 2007). Za neprovdanou matku je pak obecně pokládána každá žena mající dítě, která neuzavřela manželství s mužem, jehož otcovství k dítěti bylo již přiznáno nebo jehož otcovství k dítěti je pravděpodobné. Důvody, které vedou ženy k osamocení mateřství, mohou být různé, např.:

- „*Otec dítěte ženu opustil, když otěhotněla*“
- *Otec dítěte zemřel před jeho narozením*
- *Emancipované ženy, které si přejí dítě, ale nechtějí žít s mužem*
- *Dítě se stalo nástrojem k získání muže, ale tento záměr nevyšel*
- *Otcem dítěte je zadaný muž, který nechce rozbít svůj partnerský vztah*
- *Lesbické ženy*“

V případě neprovdané matky a placení vyživovací povinnosti otcem dítěte záleží na tom, jestli je otec zapsán v rodném listě dítěte, tedy určen jako jeho otec. Podle druhé části

občanského zákoníku rodinného práva (Občanský zákoník, č. 89/2012 Sb., 2014), se má za to, že otcem dítěte neprovdané matky je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením matky a tohoto muže. Prohlášení probíhá osobně před soudem (v případě nezletilého) nebo před matričním úřadem. Zapsáním otce do rodného listu dítěte vzniká otci vyživovací povinnost k dítěti, ale i vyživovací povinnost k matce. Ta trvá po dobu dvou let od narození dítěte a otec je povinen v přiměřeném rozsahu přispět na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem. Tato vyživovací povinnost vzniká i v případě, že se dítě nenarodí živé. Na návrh těhotné ženy může soud pravděpodobnému otci dítěte uložit, aby předem poskytl potřebnou částku k zajištění výživy dítěte po dobu, po kterou by ženě náležela jako zaměstnankyni podle jiného právního předpisu mateřská dovolená. Pokud otec odmítá plnit zákonem uložené povinnosti dobrovolně, je možné je vymáhat soudní cestou dle trestního práva.

Rozhodne-li se žena, že otce neuvede, otci nenabyde rodičovská povinnost. Rodičovská zodpovědnost je souhrnem práv a povinností při péči o nezletilé dítě, při zastupování nezletilého dítěte a při správě jeho jmění. Do péče o nezletilé dítě spadá péče o jeho zdraví a jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Otec, který není uveden jako otec, nemůže uplatňovat právní nárok na styk s dítětem a samozřejmě mu ani nevzniká vyživovací povinnost. Toto dítě nemůže po otci dědit a netvoří se ani právní vztahy s biologickou rodinou otce (babička, dědeček, a podobně). Muž, který se však domnívá, že je otec, může soudní cestou vymáhat určení otcovství. Otce lze uvést i zpětně, ale výživné je možné vymáhat pouze tři roky zpět. Pokud je otec dítěte neznámý, jeho vyživovací povinnost vůči matce přechází na prarodiče, tedy rodiče nové matky (Občanský zákoník, č. 89/2012 Sb., 2014).

6.1.2 Rozvedená matka

Při rozvodu manželství s nezletilými dětmi soud automaticky projedná svěření dítěte do péče a stanoví výši výživného, aniž by jeden z rodičů musel tento návrh podávat. Výše vyživovací povinnosti a způsob poskytování výživného vychází z dohody rozvedených manželů. Nedohodnou-li se rozvedení manželé na výši výživného, může bývalý manžel doporučit, aby o vyživovací povinnosti rozhodl soud. Oproti tomu výživné a jeho výši v případě zletilých potomků soud upravuje jen na návrh, který je zletilým dítětem či jeho zplnomocněným právníkem sám podán. Vyživovací povinnost trvá do doby, než je potomek schopen se sám živit, tzn. většinou po dokončení přípravy na své povolání tak, že může začít pracovat. V praxi to bývá většinou ukončením studia, kdy potomek už nebude studovat na vyšším stupni studia. Opět pokud rodiče nemohou platit tuto povinnost, přechází vyživovací povinnost na prarodiče z té strany, kde rodič nemůže plnit vyživovací povinnost. Stejně tak jako v případě neprovdané matky, má i rozvedená matka nárok na výživné své osoby od bývalého manžela v tomto případě však až na 3 roky: „Nedohodnou-li se manželé nebo rozvedení manželé o výživném, může manžel, který rozvrat manželství převážně nezapříčinil nebo s rozvodem nesouhlasil a kterému byla rozvodem způsobena závažná újma, navrhnout, aby soud stanovil vyživovací povinnost bývalého manžela i v takovém rozsahu, který zajistí, aby rozvedení manželé měli v zásadě stejnou životní úroveň. Právo rozvedeného manžela na výživné lze v tomto případě považovat za důvodné jen po dobu okolnostem přiměřenou, nejdéle však po dobu tří let od rozvodu.“ Právo rozvedeného manžela na výživné pak zanikne, vstoupí-li oprávněný rozvedený manžel

do nového manželství, nebo uzavře-li registrované partnerství (Občanský zákoník, č. 89/2012 Sb., 2014).

Z faktů, které jsou uvedeny výše, je tedy zřejmé, že v obecném hledisku má neprovdaná matka podobné možnosti získat od otce dítěte alespoň částečné úhrady nákladů na sebe i na dítě, jako rozvedená matka. Rozdílem však zůstává, že vyživovací povinnost bývalého manžela trvá v případě neprovdané matky pouze po dobu dvou let, zatímco v případě rozvedené matky to jsou roky tři. Samozřejmě záleží i na jednotlivých případech, na smlouvě mezi matkou a otcem a také na rozhodnutí soudu.

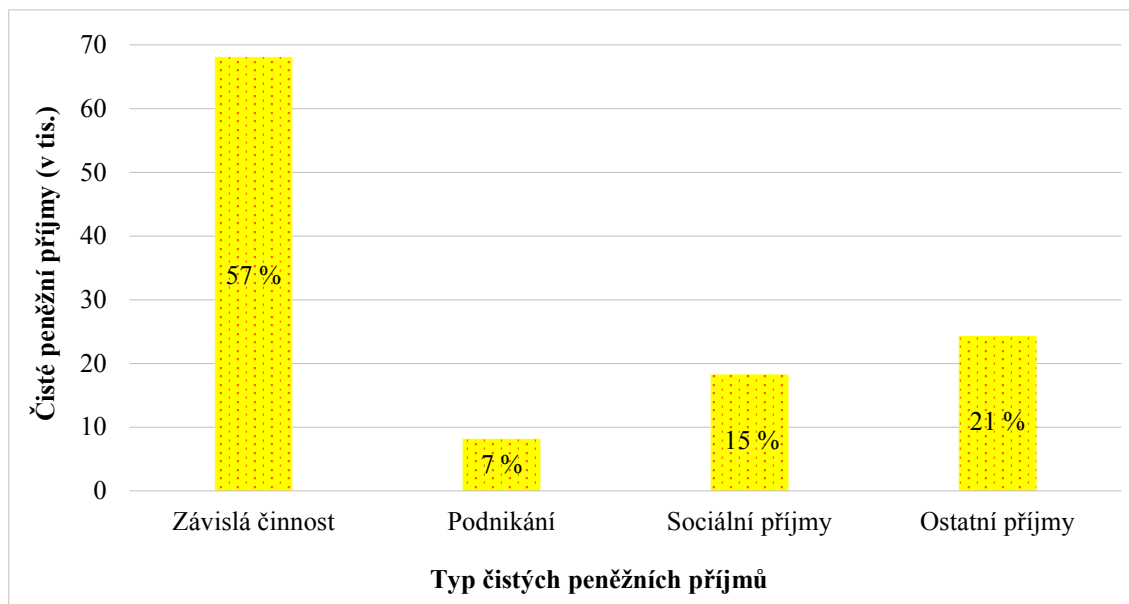
6.2 Finanční situace rodin podle databáze Statistiky rodinných účtů

Český statistický úřad pravidelně provádí šetření týkající se hospodaření domácností, které se jmenuje Statistika rodinných účtů (podrobněji vymezeno v Kapitole 3 Zdroje dat a informací o neúplných rodinách). Analýza se nejprve věnuje deskripci domácností s vyživovanými dětmi podle typu rodiny, počtu dětí a pracujících členů, podrobněji přehledu jejich příjmů a vydání (průměry na osobu v Kč za rok), poté skupinám peněžních vydání a nakonec pojednává o bytu a jeho vybavenosti.

6.2.1 Přehled příjmů a vydání

Z vybraného vzorku rodin z roku 2014 zjišťujeme (Příloha XII), že finanční bilance čistých peněžních příjmů v Kč neúplných rodin za rok je na 91 % peněžních příjmů rodin úplných. Příjmy ze závislé činnosti (Obr. 25) jsou s 57 % hlavní položkou čistých peněžních příjmů neúplných rodin. Zajímavé je, že příjmy z podnikání se na celkovém příjmu podílejí jen 7 %. Významné jsou sociální příjmy (15 %) a ostatní příjmy (20 %) z celkové částky. U neúplných čistých rodin⁴ s jedním dítětem jsou sociální a ostatní příjmy o něco nižší než je celkem. Důležité jsou zvláště peněžní transfery od osob mimo domácnost, dle tabulky 16 %, bez tohoto sponzorství, zvláště při neočekávaných výdajích si už nedovedeme fungování těchto rodin představit.

⁴ Pojem neúplná čistá rodina byl definován v kapitole o zdrojích dat a znamená, že v rodině žije pouze rodič a jejich vyživované děti, nikoli žádná další osoba

Obr. 25 – Čisté peněžní příjmy neúplných čistých rodin v České republice v roce 2014

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016, vlastní zpracování

Rozdíl mezi čistým peněžním vydáním neúplných rodin činí celkem 86 % ve srovnání s rodinami úplnými. Zatímco první diference čistých peněžních příjmů není tak velká, druhý údaj je už znatelnější v neprospěch rodin neúplných. V oddíle peněžních vydání, daně z příjmů, zdravotního a sociálního pojištění, mají ale neúplné rodiny menší zatížení oproti rodinám úplným o 5 %. Spotřební vydání neúplných domácností je celkem 102 902 Kč za rok, je to 96 % z celkové částky čistých peněžních vydání, zbývající tvoří vydání neklasifikovaná jako spotřební.

Je zajímavé, že největší položkou peněžních výdajů neúplných rodin nejsou výdaje za potraviny, které jsou až na třetím místě s 23 %, za průmyslovým zbožím s 25 %, ale výdaje za služby 45 % z celkových peněžních příjmů. U neúplných rodin s jedním dítětem jsou to na prvním místě výdaje za služby 48 %, na druhém místě výdaje za průmyslové zboží 23,11 % a na třetím místě výdaje za potraviny 23,04 %. Zbytek tvoří v obou specifikacích neúplných čistých rodin platby a jiná vydání.

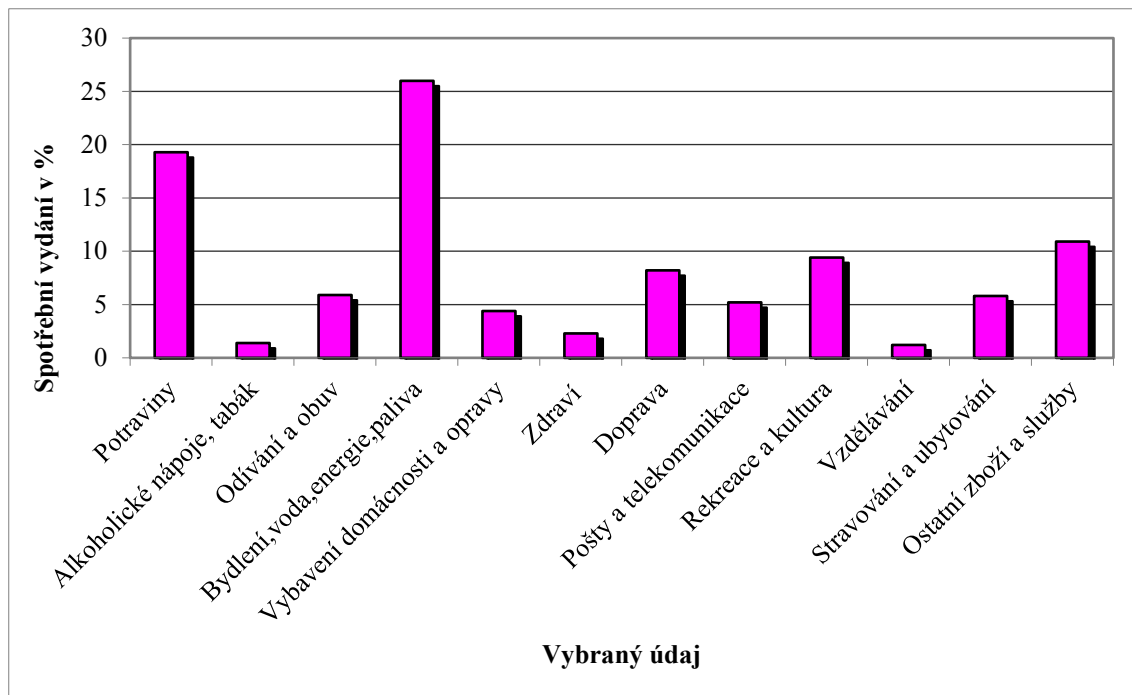
Naturální příjmy u neúplných čistých rodin jsou celkem 11 610 Kč za rok, tedy o polovinu vyšší než obdobné příjmy u úplných čistých rodin, zato naturální vydání činí 4 322 Kč za rok, s rozdílem 1 190 Kč oproti úplným čistým rodinám.

Bilanční položky můžeme rozdělit do dvou, první je saldo vybraných úspor a vkladů, které je zhruba o třetinu nižší u neúplných čistých rodin (– 8 117 Kč rok) a druhou položkou je saldo přijatých půjček a splacených úvěrů (– 2 843 Kč rok), které je také na třetině oproti úplným čistým rodinám.

6.2.2 Skupiny peněžních vydání

Statistika rodinných účtů dále zajišťuje informace o domácnostech s vyživovanými dětmi podle typu rodiny, počtu dětí a pracujících členů a podle skupin peněžních vydání, průměrů na osobu v korunách za rok a struktury v % (Příloha XIII a Obr. 26).

Obr. 26 – Podíly spotřebního vydání neúplných rodin za jednotlivé vybrané položky (CZ-COICOP) v České republice v roce 2014

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016, vlastní zpracování

Srovnání spotřebních vydání (CZ-COICOP) na osobu v Kč za rok mezi úplnými čistými rodinami a neúplnými čistými rodinami celkem, vychází v podstatě stejně, jen o 910 Kč v neprospěch čistých neúplných rodin. Diference jsou ale v rodinách s dětmi, například neúplná čistá rodina s jedním dítětem má vydání na osobu o 7,05 % (110 165 Kč) vyšší než je průměr celkem pro neúplné čisté rodiny (102 902 Kč). Maximum je u úplné čisté rodiny s třemi a více dětmi (79 650 Kč), o 22 342 Kč méně oproti průměru u úplných rodin celkem (101 992 Kč). Je velice zajímavým faktem, že rozdíly mezi jednotlivými kategoriemi nepřesahují ani v maximech výši průměrného měsíčního výdělku v České republice v roce 2014 - 4. čtvrtletí Český statistický úřad (27 200 Kč).

Výdaje za potraviny a nealkoholické nápoje představují významnou položku spotřebních vydání rodinných účtů. Celkem se od sebe příliš neliší, neúplné rodiny mají jen o 413 Kč nižší výdaje než úplné čisté rodiny. Úplné čisté rodiny s více dětmi mají výdaje nižší, což je pochopitelné zvláště když má rodina jednoho pracujícího člena. U rodin neúplných čistých s jedním dítětem je tento výdaj 20 945 Kč, čili o 1 126 Kč vyšší než je průměr této kategorie.

Peněžní vydání za alkoholické nápoje a tabák se pohybují srovnatelně s některými potravinami, úplné čisté rodiny za ně vydají celkem za osobu a rok 2 394 Kč. Naproti tomu neúplné čisté rodiny „jen“ 1 491 Kč. Ve srovnání rodiny s vyššími příjmy (2 pracující členové) vydají za tuto položku až 3 367 Kč na osobu a rok. V rozvrstvení jednotlivých položek jsou zajímavé nižší výdaje za pivo (189 Kč) a vyšší za víno (445 Kč) u neúplných čistých rodin s jedním dítětem, což signalizuje, že tento typ rodin opravdu tvoří obzvláště matky samoživitelky, vyjdeme-li z předpokladu, že pivo více pijí muži. Výdaje za tabák celkem (702 Kč na osobu za rok) jsou u neúplných rodin nižší než u úplných čistých rodin o 403 Kč. Údaje o peněžním vydání za alkoholické nápoje a tabák však mohou být dosti

podhodnoceny, neboť se někteří respondenti raději nepřiznají k pravdivé útratě z morálního důvodu.

Za odívání a obuv se výdaje pohybují ve všech kategoriích okolo 6 000 Kč mimo úplných čistých rodin se 3 a více dětmi, kde jsou výdaje nižší (4 297 Kč) a u úplných čistých rodin se dvěma dětmi a jedním pracujícím členem (4 957 Kč). U neúplných čistých rodin s jedním dítětem je tato částka (6 546 Kč) o 504 Kč vyšší než celková. Větší položka výdajů v této kategorii na úkor obuvi připadá na odívání, za které čisté úplné rodiny utratí celkem 4 521 Kč a 4 452 Kč celkem za ni vydají neúplné čisté rodiny.

Mezi největší výdaje domácností patří samozřejmě výdaje za bydlení, vodu, energie a paliva, zde je to zátěž jednoznačně pro čisté neúplné rodiny s jedním dítětem, která činí 30 010 Kč za osobu a rok. Oproti úplným čistým rodinám (celkem 17 220 Kč), je to o necelou polovinu vyšší výdaj. Do značné míry je to ovlivněno tím, že neúplné rodiny žijí většinou v prostorách s vyššími nájmy (Příloha XIV) a položka nájemné z bytu u nich činí 12 090 Kč, což je o 8 071 Kč více oproti celkovému průměru nájmu úplných rodin. Výdaje za běžnou údržbu a drobné opravy bytu vycházejí zřejmě z příjmových možností domácností, přičemž nejvíce je to u úplných rodin (1 474 Kč) a nejméně u neúplných rodin s jedním dítětem (795 Kč). Mnoho domácností také na tyto záležitosti neklade důraz. Největší důležitost v oddíle dodávek vody a jiných služeb souvisejících s bydlením, má určitě výdaj za vodné a stočné, kde je to v průměru opět nejvyšší výdaj pro neúplnou čistou rodinu s jedním dítětem (2 224 Kč za osobu za rok). Ostatní výdaje za sběr pevných odpadů a dalších služeb jsou opět nejdražší pro tuto skupinu rodin celkem 1 049 Kč za osobu za rok. Položka elektrická a tepelná energie, plyn a paliva, je výdajově značná a pro neúplné rodiny srovnatelná s nájemným z bytu (celkem 12 498 Kč za osobu a rok).

Na bytové vybavení, zařízení domácnosti a opravy vydají neúplné rodiny celkem 4 570 Kč ročně, což je o 1 150 Kč méně než rodiny čisté úplné (celkem 5 720 Kč). Zřejmě tady bude hrát roli méně prostředků na tyto záležitosti. Největší výdajovou položkou v této oblasti je nábytek, bytové zařízení a výzdoba, koberce a ostatní podlahové krytiny, u neúplných rodin s jedním dítětem je to 1 246 Kč.

Za zdraví, které je pro rodiny důležitou oblastí výdajů, ročně vydají úplné rodiny celkem 2 109 Kč, neúplné čisté rodiny celkem 2 397 Kč na osobu za rok. Největším výdajem pro rodiny jsou z této oblasti rozhodně léčiva a zdravotnické prostředky, neúplné čisté rodiny za ně vydají 1 524 Kč, úplné čisté rodiny 1 471 Kč.

V oblasti rodinných výdajů za dopravu jsou poměrné rozdíly, kdy neúplné rodiny utratí celkem 8 206 Kč, avšak nedosahují ani na hranici 10 000 Kč, a při tom na nejnižším stupni výdajů za dopravu úplných čistých rodin jsou rodiny se 3 a více dětmi s výdaji 10 182 Kč na osobu za rok. Tento trend by mohl být způsoben příjmovými možnostmi těchto rodin. Výdaje za nákup dopravních prostředků činí u rodin neúplných za osobu a rok celkem 1 197 Kč. Za provoz osobních dopravních prostředků vydají ročně úplné rodiny celkem 8 729 Kč za osobu a neúplné rodiny celkem vydají téměř o 4 000 Kč méně (4 788 Kč). Co se týká dopravních služeb, zaplatí rodiny neúplné čisté za kolejovou osobní dopravu celkem 460 Kč, za silniční osobní dopravu celkem 1 069 Kč. Hodnota je vyšší než u rodin úplných čistých.

Výdajová položka pošt a telekomunikací (Příloha XV) činí u neúplných čistých rodin celkem 5 313 Kč, přičemž je zajímavé, že je to prakticky o tisíc korun více ve srovnání s rodinami úplnými (4 304 Kč). Nejmenší výdaje z této oblasti jsou pochopitelně v době elektronické komunikace za poštovní služby, a to v průměru všech sledovaných rodin maximálně 82 Kč ročně na osobu. Výdaje za telefonní a telefaxové přístroje jsou ročně například u neúplných čistých rodin s jedním dítětem 254 Kč na osobu. Naproti tomu podstatně vyšší výdaj je v případě telefonických a telefaxových služeb, kde se tato rodina dostává na výdajovou částku 5 342 Kč za osobu za rok.

Rekreace a kultura je zajímavá poměrně širokým spektrem výdajů. Celkem za ně neúplná rodina ročně utratí 9 639 Kč za osobu, což je jen o 870 Kč méně než za ně v průměru vydá úplná rodina (10 509 Kč). Největší zájem rodin je jednoznačně upřen na zahraniční rekreace, za které je například neúplná rodina s jedním dítětem ochotná ročně vydat 1 749 Kč na osobu a příjmově asi nejlépe situované úplné rodiny s jedním dítětem a dvěma pracujícími členy dokonce ročně vydají v průměru 2 208 Kč za osobu. Pouze u úplných čistých rodin s více dětmi je výdaj za rekreaci menší, ale s vyrovnanou poptávkou zahraniční a tuzemské rekreace, výdaj u této rodiny je za zahraniční rekreace 813 Kč a 837 Kč za tuzemské rekreace.

Výdaje za vzdělávání (Příloha XVI) činí ve shrnutí nejvíce u úplných čistých rodin se 3 a více dětmi a to ročně celkem 1 282 Kč za osobu. Z toho je největší položka za předškolní a základní vzdělání, a sice 359 Kč za osobu a rok. Zde jsou patrné zvýšené výdaje za mateřské školky a za žáky základních škol. Jen o něco menší mají celkové výdaje na vzdělávání neúplné čisté rodiny s jedním dítětem (1 213 Kč), ale ty mají na rozdíl od výše uvedené skupiny větší výdaje na vyšší a vysokoškolské vzdělávání (421 Kč), z celého vzorku domácností daleko nejvyšší. Tento poznatek je zajímavý z hlediska příjmových možností, ale určitou roli zde mohou hrát vyšší osobní ambice.

Výdaje za stravování a ubytování jsou významnou položkou moderních rodin. Neúplné rodiny za ni ročně celkem vydají téměř 6 tisíc, přičemž v rozvrstvení dají více za stravování než za ubytovací služby.

Ostatní zboží a služby ve Statistice rodinných účtů jsou pro vzorek popisovaných domácností značným výdajem. Jak úplné rodiny, tak i neúplné rodiny nejvíce z této kategorie utratí za pojištění a osobní péči.

V další kategorii, vydání neklasifikovaná jako spotřební, jsou zahrnuta ostatní vydání nezařaditelná v předešlých kategoriích. V nich je zajímavý výdaj pododdílu pořízení a rekonstrukce domu, bytu, konkrétně koupě nemovitosti, o který je dle ročního výdaje 23 476 Kč na osobu největší zájem u úplných čistých rodin s 2 dětmi a jedním pracujícím členem, oproti tomu o koupi nemovitosti je nulový zájem u úplných čistých rodin se 3 a více dětmi i u neúplných čistých rodin celkem (ročně 166 Kč osoba).

Domácnosti s dětmi celkem mají největší vydání (19,8 %) za potraviny a nealkoholické nápoje, pak jsou to hned s 18,3 % vydání za bydlení, vodu, energie a paliva. Na třetím místě jsou s 12,3 % ostatní zboží a služby, poté doprava s výdaji 11,4 % a rekreace a kultura s 10,4 %. Další položky představují položky pod 7 % výdajů. Námi sledované neúplné čisté rodiny, zvláště neúplné čisté rodiny s jedním dítětem mají největší výdaj ze všech sledovaných

domácností a položek za bydlení, vodu, energie a paliva a to 27,2 % (neúplné čisté rodiny celkem 26,0 %), což samozřejmě vede ke snížení jejich výdajových možností v ostatních oblastech, i když se většinou jedná přibližně o 1 % z celkového průměru domácností na položku. Ostatní rodiny nevykazují ve statistice větší odchylky od průměru.

Podrobnější členění jednotlivých skupin příjmů a vydání úplných a neúplných rodin je uvedeno ve výše zmíněných přílohách.

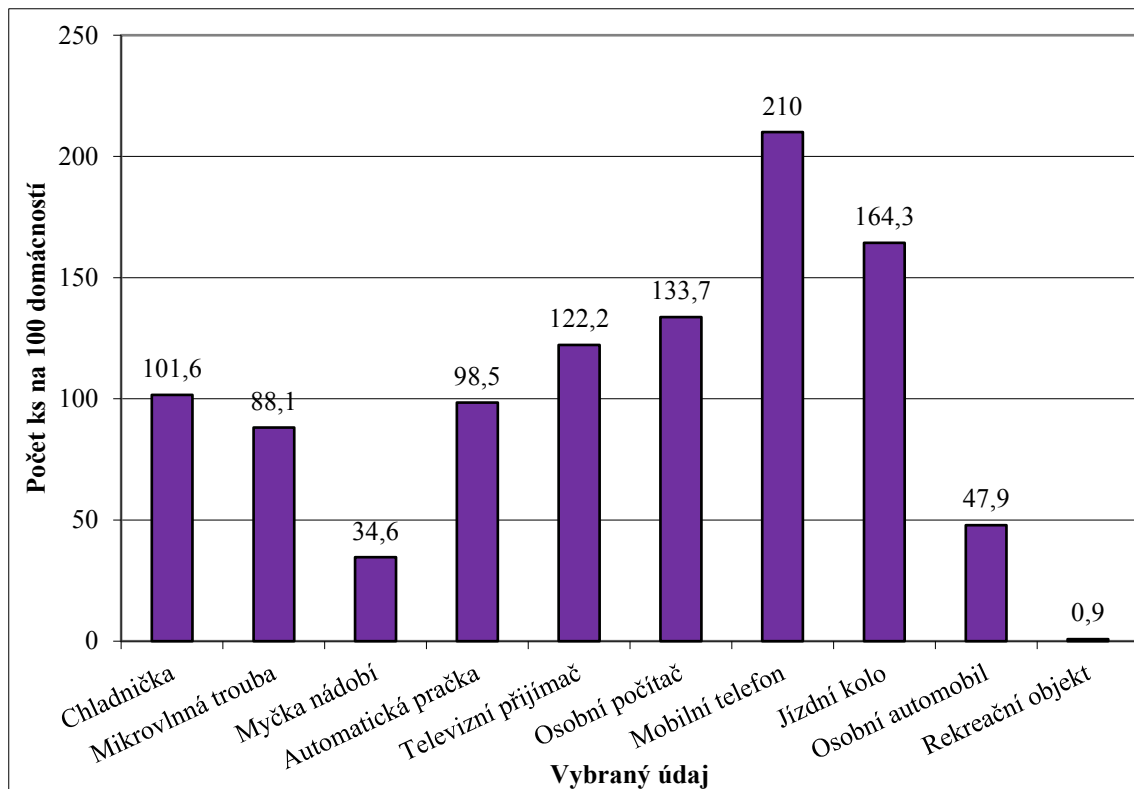
6.2.3 Vybrané údaje o bytě a jeho vybavenosti předměty dlouhodobého užívání

Statistika rodinných účtů zahrnuje také vybrané údaje o bytě a vybavenosti předměty dlouhodobého užívání, kterými se zabývá následující část (Příloha XVII).

V kategorii počtu obytných místností na byt největší hodnotu vykazují úplné čisté rodiny se 3 a více dětmi, a sice 3,9 místnosti. Oproti tomu nejmenší jsou neúplné čisté rodiny s jedním dítětem s hodnotou 2,6 místnosti na byt. Tento fakt je však zase vykompenzován velikostí obytné plochy na osobu, kde je situace přesně opačná, neúplné čisté rodiny s jedním dítětem mají 22,3 m² na osobu, úplné čisté rodiny se 3 a více dětmi mají nejméně 13 m² na osobu. Což je možná zapříčiněno také tím, že vícečlenné rodiny nejsou příliš obvyklé a díky tomu i výstavba tomu byla přizpůsobena. Diferenciace na počet místností a velikosti obytné plochy se shoduje se zkoumanými údaji ze sčítání 2011.

Dle kategorie typ domu je patrné, že 48,3 % domácností s dětmi obývá rodinné domy, což odráží celkový trend vývoje bydlení vlastnit dům. Nicméně neúplných čistých rodin bydlí v rodinném domě pouze 24,7 %. Zde musíme počítat nejen finanční důvody, ale i menší zájem o tento typ bydlení u toho vzorku rodin, kde větší roli mohou hrát osobní ambice a menší počet členů. Proto raději volí bydlení v bytovém domě (74,9 %). Ovšem když vezmeme celkový průměr domácností s dětmi, tak 51,3 % připadá na bytové domy, což je ovlivněno ve větší míře neúplnými čistými rodinami. Z kategorie druh bytu je patrná neshoda mezi sčítáním v roce 2011 a SRÚ 2014, neboť podle SRÚ 2014 neúplné čisté rodiny nejčastěji postupně bydlí v bytě v osobním vlastnictví, poté v podnájmu, ve vlastním domě a nakonec v bytě družstevním, zatímco ve SLDB 2011 bydlí nejčastěji postupně ve vlastním domě, poté v podnájmu, v bytě v osobním vlastnictví a nakonec v bytě družstevním. Půjčky na byt využívají častěji úplné čisté rodiny (41,3 %) než neúplné čisté rodiny (15,8 %), což může být zapříčiněno finančními možnostmi obou typů rodin.

Obr. 27 – Vybrané údaje o vybavenosti neúplných čistých rodin v počtu kusů na 100 domácností v České republice v roce 2014

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016, vlastní zpracování

Obrázek 27 zobrazuje vybavenost neúplných čistých rodin vybranými údaji v počtu kusů na 100 domácností. Že žijeme v moderní době vyspělých informačních technologií neúplné čisté rodiny potvrzují, neboť ve třech nejvíce zastoupených předmětech v jejich vlastnictví jsou mobilní telefony a osobní počítače, a to dokonce s více než jedním kusem na 1 neúplnou čistou rodinu. Celkovou vybavenost domácností s dětmi lze hodnotit jako dobrou, i když neúplné čisté rodiny mimo hlavních předmětů - chladnička, mraznička, mikrovlnná trouba, automatická pračka, TV přijímač a osobní počítač, vyšší vybavenosti nedosahují pravděpodobně z výše uvedených příčin. Podrobné členění podle typů rodin a jednotlivých typů předmětů je zobrazeno v příloze XVII.

6.3 Analýza neúplných rodin z dat výběrového šetření životních podmínek EU-SILC

Základní nástin ekonomické a sociální situace neúplných rodin poskytuje i výběrové šetření Životní podmínky EU-SILC, které je zkoumá jak z pohledu obecné struktury, tak i podle vzdělání, kariérního postavení osoby v čele domácnosti, ale i podle jejich příjmů. Tato kapitola je věnována deskriptivní komparaci vývoje neúplných rodin v kontextu pracovního života. Základ vytváří čtyři tabulky s názvem Čisté neúplné rodiny podle počtu dětí a hlavní příčiny neúplnosti rodin v roce 2011, 2012, 2013 a 2014. Tyto tabulky jsou dostupné na stránkách Českého statistického úřadu, který je i zajišťuje a od nejnovějších dat se výrazněji neliší.

Nakonec je zhodnocena situace neúplných rodin v porovnání s rodinami úplnými v předposledním zveřejněném roce sledování, tedy v roce 2015. Stejně tak jako u Statistiky rodinných účtů, tak i v tomto šetření je velkým mínusem absence rozdělení struktury neúplných rodin na muže a ženy. Rozčlenění se týká pouze celkového počtu čistých neúplných rodin, počtu dětí v neúplné rodině rozdělené na jedno a více dětí a třídění podle hlavních příčin neúplnosti, tedy podle rodinného stavu, na svobodné, rozvedené a ovdovělé. Do skupiny ovdovělých jsou započítávány nejen ovdovělé osoby, ale i odděleně bydlící manželé.

6.3.1 Obecné charakteristiky domácností

Podle přílohy XVIII v roce 2011 bylo 178 430 čistých neúplných domácností, což bylo nejvíce ve všech porovnávaných letech. Ve všech sledovaných letech tvoří přes 60 % neúplné rodiny s jedním dítětem. Důvodem by mohla být například již zmíněná představa ženy, že zplozením dítěte se upevní vztah s otcem dítěte nebo výběr nevhodného partnera a následné „procitnutí“. Stejně tak majoritní skupinou jsou osoby rozvedené, představující taktéž okolo 60 %. S velkým odstupem následují osoby svobodné se zastoupením okolo 20 % a nejméně zastoupenou skupinu pak tvoří ovdovělí. Počet členů neúplných domácností v daných letech kopíruje vývoj počtu domácností. Od maxima v roce 2011 (téměř 444 tis. členů) se stav snižuje až do roku 2013, kdy byl tento počet necelých 403 tis. a v roce 2014 nastal nárůst na více než 434 tis. členů. Počet členů v domácnosti podle počtu dětí v jednotlivých letech kolísá. Zatímco v letech 2011 a 2014 nadpoloviční většinu v počtu členů domácnosti tvořily neúplné rodiny s dvěma a více dětmi, v letech 2012 a 2013 tomu bylo právě naopak a majoritní zastoupení měli členové neúplných rodin s pouze jedním dítětem. Nejvyšší počet osob v neúplných rodinách zaujímá rodinný stav rozvedená/ý, následovaný osobami svobodnými a nejméně osobami ovdovělými, což neodpovídá struktuře neúplných rodin podle posledního sčítání v roce 2011, kdy to byly postupně stavy osob v čele domácností rozvedení, ovdovělí, ženatí/vdané, svobodní.

Věk osoby v čele domácnosti je rozčleněn na desetileté intervaly (Příloha XIX), počínaje intervalem do 24 let a konče intervalem 65 a více let. Absolutně nejvyšší zastoupení počtu osob v neúplných rodinách je v poměrně vyšším věku 35–44 let (ve sčítání v roce 2011 to byla stejná věková kategorie). Jedná se o 50 až 55 % jedinců ze zkoumaného vzorku respondentů dle jednotlivých let. Je možnost se domnívat, že je tomu tak z důvodu trendu uzavírání sňatků v pozdějším věku a zvyšování věku prvorodiček. Tento věk je totožný i v případě, kdy je v neúplné rodině pouze jedno dítě, nebo v ní je dětí více, přičemž u jednoho dítěte se v tomto věku nachází 45 % osob v čele domácností a v rodině s více dětmi 55 % osob. 45–50 % svobodných v neúplných rodinách je ve věku od 25 do 34 let, což může souviset s chováním mladých a „otálením“ při vstupu do manželství. Rozvedení se naopak v neúplných rodinách ocitají o jednu věkovou skupinu později, tedy okolo věku 35–44 let, stejně jako ovdovělí v neúplných rodinách, jejichž počet však směřuje mírně do vyšších let.

Následující část se věnuje deskripci pracovního sektoru a příjmům neúplných rodin, rozdělené do tří oddílů.

V prvním oddílu jsou porovnávány kategorie vzdělání osoby v čele domácnosti neúplných rodin podle počtu závislých dětí a oproti zkoumanému sčítání v roce 2011 (v podkapitole 5.2.3) navíc i podle rodinného stavu osoby v čele neúplných rodin (Příloha XX). Z tabulek vyplývá, že v prvních třech zkoumaných letech bylo zastoupeno nejvíce ovdovělých osob s jedním dítětem a s úplným středním vzděláním (okolo 45 %). V posledním roce tomu bylo obdobně, pouze majoritní skupinu tvořily osoby rozvedené. Obecně je druhá nejpočetnější skupina dosaženého vzdělání nižší střední vzdělání a vyučení, kolísající v jednotlivých letech mezi 30–40 %. Nejméně je pak v neúplných rodinách zastoupen počet osob s vyšším odborným, bakalářským, magisterským, nebo doktorským vzděláním (v průměru okolo 16 %) a počet osob se základním vzděláním, včetně neukončeného vzdělání, který každým sledovaným rokem roste o 1 %. Problematika neúplných rodin tedy nepostihuje jak osoby s vyšší kategorií vzdělání, neboť se dá očekávat, že si svůj život více plánují, tak ani osoby s nejnižším vzděláním, kde by to bylo více očekáváno, ale na druhou stranu těchto osob není mnoho. V této sekci je velkým nedostatkem chybějící rozdělení struktury neúplných rodin na muže a ženy, neboť by se daly jistě čekat větší rozdíly a ne tak rovnoměrné rozdělení. Z tabulek je zřejmé, že čím má osoba vyšší vzdělání, tím si pořizuje více dětí. To může být způsobeno tím, že jsou osoby s vyšším vzděláním zpravidla lépe finančně zabezpečeny. Výjimku však tvoří již zmínění vysokoškoláci, což může být způsobeno preferencemi kariérního postavení.

Druhý oddíl se týká postavení osoby v čele (Příloha XXI), které je děleno do pěti hlavních kategorií: zaměstnanec s nižším vzděláním, zaměstnanec s vyšším vzděláním,⁵ samostatně činný důchodce v domácnosti bez pracujících členů, další kategorií jsou nezaměstnaní, poslední kategorií jsou ostatní, kteří ve výsledku tvoří docela velké procento. Ekonomická aktivita jedince v čele neúplné rodiny je jednou z nejdůležitějších charakteristik tohoto druhu domácnosti. Ekonomicky aktivní osoba v čele je ve většině těchto rodin jedinou osobou s pracovním příjmem, tedy zajišťovatelem zdroje obživy. V porovnání s úplnými rodinami je postavení neúplných rodin se závislými dětmi více nepříznivé. Největší procento tvoří zaměstnanci s vyšším vzděláním, v jednotlivých letech okolo 42 %, pouze v roce 2013 tento podíl vystoupal na 48 %. Druhou nejčetnější kategorií jsou zaměstnanci s nižším vzděláním, jejichž zastoupení v jednotlivých letech kolísá, ale převážně se pohybuje okolo 20 %, s výjimkou roku 2012, kdy dosáhlo hodnoty skoro 26 %. Nezaměstnaní v prvních dvou letech představovali okolo 12 % a po poklesu jejich podílu v roce 2013 na pouhých 10 %, se jejich zastoupení v posledním pozorovaném roce opět zvýšilo až na 18 %. Kromě roku 2013, kdy převažovaly neúplné rodiny v čele se zaměstnancem s vyšším vzděláním s dvěma a více dětmi (téměř 55 %), se většinou vyskytují typy s pouze jedním dítětem (v jednotlivých letech okolo 42 %). V prvních třech pozorovaných letech v neúplných rodinách, kde je osoba v čele domácnosti zaměstnanec s nižším vzděláním převažuje chování mít pouze jedno dítě. Společnou vlastností zaměstnanců jak s nižším, tak vyšším vzděláním je, že ve všech zkoumaných letech jich bylo nejvíce v rodinném stavu rozvedená/ý. Nezaměstnaní většinou mívají pouze jedno dítě s výjimkou v roce 2014.

⁵ Podle nejvyššího dosaženého vzdělání osoby v čele se domácnosti dělí na: domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním, neboli základní vzdělání nebo vyučení bez maturity a domácnosti zaměstnanců s vyšším vzděláním, neboli dokončené úplné střední vzdělání s maturitou a vyšší (ČSÚ, 2016)

Poslední oddíl (Příloha XXII) se zabývá peněžními příjmy neúplných rodin vždy za předešlý rok k roku zkoumanému (tedy například v roce 2011 za rok 2010). Jedná se jak o hrubé příjmy, dělené na pracovní, sociální a ostatní příjmy, tak i čisté peněžní příjmy, vždy v Kč. V prvním sledovaném roce se celková suma hrubých peněžních příjmů dostala na úroveň 112 416 Kč. Z tohoto celku největší část zaujímají příjmy pracovní, skoro 76 tisíc Kč, poté sociální příjmy, které tvořily skoro 20 tisíc Kč a posledních téměř 17 tisíc Kč připadalo na příjmy ostatní. V následujících letech rostly jak celkové sumy hrubých příjmů, tak podíly jejich pracovní složky. V roce 2012 byla například celková suma hrubých příjmů téměř 117 tisíc Kč a v roce 2013 již přes 118 tisíc Kč. Pouze v posledním roce 2014 se jejich suma snížila na 114 588 Kč. V čistých neúplných rodinách rozdělených podle počtu dětí, nejvyšší hrubé příjmy měly vždy neúplné rodiny s jedním dítětem, ale v jednotlivých letech se postupně snižovaly z bezmála 130 tisíc Kč v roce 2011 na necelých 94 tisíc Kč v roce 2014. Nejvyšší hrubé příjmy podle rodinného stavu pak měli svobodní, jejichž příjem rostl z téměř 86 tisíc Kč v roce 2011 na téměř 96 tisíc Kč. V posledním sledovaném roce však nastal pokles na bezmála 85 tisíc Kč. Po zdanění a jiných odpočtech z hrubé mzdy vznikají čisté peněžní příjmy a za jednotlivé roky kopírují vývoj hrubých peněžních příjmů, například v roce 2011 dosahovaly téměř 101 tisíc. Ve všech pozorovaných letech měly nejvyšší příjmy čisté neúplné rodiny s jedním dítětem. Podle rodinného stavu nejvyšších příjmů dosahovala skupina ovdovělých, avšak kromě roku 2013, kdy to byla skupina rozvedených. Čisté peněžní příjmy blíže zkoumá podkapitola 6.2 Finanční situace rodin podle databáze Statistiky rodinných účtů.

6.3.2 Složení domácností a ročních příjmů

Následuje část, která se věnuje deskriptivní komparaci složení domácností a ročních příjmů podle nejnovějších dat z EU-SILC, zveřejněných Českým statistickým úřadem za rok 2015 úplných a neúplných čistých rodin (Příloha XXIII). V absolutním vyjádření je porovnáváno celkem 2 086 926 úplných čistých rodin, 536 202 smíšených úplných rodin a 445 543 neúplných rodin. Průměrný počet členů v domácnosti podle EU-SILC z roku 2015 odpovídá výsledkům SLDB 2011, tedy u neúplných rodin celkem bez dalších členů činí 2,46 osoby.

V následující části je pozornost věnována přehledu příjmů daných typů rodin a jejich struktuře za rok 2014. Neúplné rodiny měly v průměru v kategorii hrubých peněžních příjmů 119 627 Kč, s jedním dítětem pak 139 575 Kč a neúplné rodiny s dalšími členy měly těchto příjmů 176 764 Kč. Ve srovnání nejvyšší roční příjem měly úplné čisté rodiny bez dětí, a to 213 207 Kč. Nejvyšší hrubý peněžní příjem měly rodiny ze závislé činnosti a to v nejvyšší míře z hlavního zaměstnání. Zde jsou neúplné rodiny s dalšími členy na průměru 109 866 Kč, ovšem neúplné rodiny bez dalších členů mají celkem 65 559 Kč a s jedním dítětem 73 202 Kč, což je v tomto případě o hodně méně, než je celkový průměr úplných čistých rodin (110 746 Kč). Druhá položka v hrubých peněžních příjmech jsou příjmy z podnikání, kde byly nejdůležitější příjmy z hlavní činnosti v podnikání. U neúplných rodin se průměr držel na 15 128 Kč celkem. Úplné rodiny na tom byly lépe, a sice průměr měly 25 822 Kč. Třetí položkou jsou sociální příjmy. Neúplné rodiny bez dalších členů měly průměr celkem 19 400 Kč, s jedním dítětem 19 510 Kč a neúplné rodiny s dalšími členy 49 322 Kč.

Nejvyšší sociální příjmy měly členové úplných rodin čistých bez dětí 77 115 Kč a neúplné rodiny s dalšími členy 42 920 Kč. Další položka se týká dávek sociální podpory, která byla nejvyšší u neúplných rodin, a to 8 452 Kč. U úplných rodin čistých to byla polovina (3 786 Kč) a rodiny smíšené měly průměr pouze 1 701 Kč. Ostatní příjmy byly v poměru opět nejvyšší u neúplných rodin, celkem 17 812 Kč. V dalších typech rodin tato částka byla nižší např. u úplných smíšených rodin s dětmi 2 539 Kč. Zdravotní a sociální pojištění činilo u úplných čistých rodin 12 188 Kč, u úplných rodin smíšených 13 805 Kč, neúplné rodiny měly průměr 7 239 Kč. Daň z příjmu fyzických osob byla nejvyšší v průměru u úplné čisté rodiny s jedním dítětem, a to 20 038 Kč oproti tomu u rodin neúplných bez dalších členů s jedním dítětem činila 8 487 Kč. Velmi se lišil i celkový průměr, který byl u neúplných rodin 6 256 Kč a u úplných čistých rodin 14 701 Kč. Bonus u daňového zvýhodnění na děti byl u neúplných rodin celkem 1 101 Kč, tedy vyšší, než u rodin úplných čistých (539 Kč).

Celkové částky čistých peněžních příjmů byly u neúplných rodin celkem v průměru 107 233 Kč, u úplných čistých rodin byl průměr 154 774 Kč. Z toho průměry z hlavního zaměstnání byly u neúplných rodin 55 179 Kč, u úplných čistých rodin 87 955 Kč. Naturální příjmy se také zahrnují do čistých příjmů a vylepšují bilanci celkových čistých příjmů, které jsou u sledovaných neúplných rodin celkem v průměru 110 840 Kč, u úplných rodin smíšených 163 611 Kč a u úplných čistých rodin 160 275 Kč. Struktura čistých příjmů u neúplných rodin s dalšími členy, kde hrubé peněžní příjmy jsou 100 %, zdravotní a sociální pojištění činilo celkem 6,9 %, daň z příjmů fyzických osob 6,8 %, bonus u daňového zvýhodnění na děti 0,2 %, potom čisté příjmy činily 86,5 %. U úplných čistých rodin tomu bylo následovně: 6,7 % zdravotní a sociální pojištění, 8,1 % daň z příjmů fyzických osob, 0,3 % bonus u daňového zvýhodnění na děti a 85,5 % čisté příjmy. Rozdíly mezi těmito rodinami tvořily z tohoto hlediska jen několik procentních bodů. U rodin neúplných činil celkový příjem ze závislé činnosti 55,9 %, příjmy z podnikání 13,0 %, sociální příjmy 16,2 % a ostatní příjmy 14,9 %. U rodin úplných čistých to bylo: 61,9 % celkový příjem ze závislé činnosti, 14,9 % příjmy z podnikání, 20,8 % sociální příjmy a 2,4 % ostatní příjmy. Tady je znatelnější diference pouze v ostatních příjmech, které jsou u předešlého typu rodiny větší.

Výše zmíněné údaje značí, že neúplné rodiny jsou v horší finanční situaci než rodiny úplné.

Kapitola 7

Výhled do budoucnosti – prognóza rodin a domácností v ČR

Neúplné rodiny mění v čase svůj počet a strukturu, proto je do této práce zařazena i kapitola o předpokládaném budoucím vývoji domácností, která na základě již publikovaných projekcí a prognóz pro Českou republiku nejen pro rodinné domácnosti, shrne možný vývoj v počtu neúplných rodinných domácností. Kapitola je doplněna i o odhad možného počtu neúplných rodin v České republice pro období 2015–2050 na základě Demografické ročenky OSN a World population prospects: revize 2015.

7.1 Vymezení pojmu prognóza

Demografie nezkoumá pouze dosavadní vývoj populace, ale řeší také odhad jejího budoucího vývoje, a to pomocí populačních projekcí a prognóz. Oba tyto termíny souvisí s odhadem budoucích počtů, jak populace, tak i jiných skupin osob daných charakteristik, a současně jsou oba tyto pojmy často zaměňovány, proto zde budou uvedeny jejich jednotlivá vymezení.

Projekce je modelový výpočet, který ukazuje, co by se se zkoumaným jevem stalo za daných podmínek. Vychází ze stávajících populačních trendů a v nejjednodušších možnostech může modelovat budoucí vývoj pouze na základě současné úrovně úmrtnosti, porodnosti

a případně také migrace s tím, že očekávají budoucí vývoj těchto procesů podle nějakého jednoduchého scénáře. Projekce je nástrojem analýzy (Klufová a Poláková, 2010).

Populační prognóza je pak složitějším případem populačních projekcí, ze kterých většinou i vychází a vyjadřuje nejpravděpodobnější či nejrealnější budoucí vývoj. Langhamrová a Kačerová (2006, s. 63) definují populační prognózu následovně: „*Populačními prognózami nazýváme perspektivní odhady budoucího vývoje počtu, věkové a pohlavní struktury obyvatelstva nebo skupin obyvatelstva, např. domácností nebo pracovních sil (tzn. odvozené prognózy).*“

Výše zmíněné tzv. odvozené prognózy se sestavují s pomocí výstupů prognóz základních, ale navíc řeší i nějaké specifikum. Zpravidla se jedná o odhad nějaké konkrétní skupiny osob. Při jejím sestavování se nejčastěji postupuje tak, že na základě aktuální skutečnosti se určí jakýsi podíl dané skupiny osob, a tímto podílem se následně vynásobí příslušná odhadnutá skupina daného věku a pohlaví v projekci. Touto metodou je možno odhadovat prakticky jakékoli skupiny populace, tedy i prognózy vývoje počtu a struktury domácností nebo počtu a struktury osob podle rodinného stavu (Pavlík, 1977). Tomuto typu prognózy se věnuje i tato kapitola v praktické části předpokládaného budoucího vývoje nukleárních rodin.

Demografické prognózy představují z hlediska poznání logické završení dosažených poznatků reprodukce každé lidské populace. Tuto skutečnost velmi trefně vyjádřil přední český demograf profesor Zdeněk Pavlík (1977, s. 36), neboť napsal: „...*populační prognózy stojí*

ve středu poznání reprodukce lidských populací nebo, ještě výstižněji, jsou výsledkem takového poznání. Poznáváme koneckonců proto, abychom mohli předvídat ...“

Prognózy se opírají o vědecké poznání reality a jejího dosavadního vývoje, samy o sobě však poznatkem nejsou, neboť v době jejich vzniku je totiž nelze verifikovat žádnými vědeckými postupy. Navzdory tomu demografické prognózy patří mezi velmi žádané výstupy demografického výzkumu. Uplatnění nalézají v mnoha oblastech rozhodovací praxe (Pavlík, 1977).

Intenzita utváření různých forem domácností se mění v souvislosti s různými stádii životního cyklu, kterými jednotlivci postupně procházejí. Formování domácností je ovlivněno nejen demografickým chováním, jako je vývoj sňatečnosti, plodnosti, rozvodovosti a úmrtnosti, ale také změnami sociálního chování nebo změnami ekonomického charakteru. Z vývoje již zmíněného demografického chování by se mohlo zdát, že počet neúplných rodin se bude stále zvyšovat, avšak rostoucí trend nesezdaných soužití tuto domněnku naopak redukuje.

7.2 Historie prognóz rodin a domácností na území ČR

Prognózy očekávaného počtu cenзовých domácností jsou u nás vypočítávány v návaznosti na prognózy očekávaného počtu a složení obyvatelstva od 60. let minulého století. Odvíjely se od výsledků posledního sčítání podle typů domácností a občas také od velikostního složení podle počtu členů. V průběhu období centrálně plánované ekonomiky, především když se jednalo o územní bilance pracovních sil a jejich předpokládané přesuny, se prognózy obyvatelstva a domácností staly jedním z ústředních podkladů pro rozmísťování hromadné bytové výstavby. Počítalo se se stabilitou demografického chování, šlo tedy jen o prodlužování trendů určených v předchozích letech. Zjištěné údaje byly využívány většinou pouze pro bilanční úvahy o potřebě bytů.

Prvotní význam výpočtů prognóz domácností se pozměnil a začala se objevovat potřeba znát budoucí počty, struktury a velikosti těchto nejmenších společenství jako projevu životního způsobu a utváření jednotek společně hospodařících osob. Díky tomuto aspektu vznikl koncept cenзовých domácností, které byly blíže specifikovány v kapitole rodina versus domácnost. Mimořádnou důležitost získávají tyto prognózy během silícího demografického stárnutí, a to primárně jestliže jde o předpokládané budoucí počty domácností starších jednotlivců, starších manželských dvojic, a také o soužití starších jednotlivých osob v rámci rodinných domácností dětí, či vnoučat. Výsledky prognóz domácností se tak stávají základem pro posuzování důsledků úrovně a změn demografického chování, jak se budou chovat v rámci očekávaného budoucího vývoje obyvatelstva. Z tohoto důvodu se stalo samozřejmostí vytvářet tyto prognózy v různých variantách. Zjištěné předpoklady prognóz počtu a struktury domácností mají rovněž velký význam pro koncepcie důchodové reformy, reformy sociální a zdravotní péče pro starší občany v různých podobách jejich bydlení a fázích života (Bartoňová a Kučera, 2005).

První projekce domácností v České republice se datuje na rok 1963. Vytvořil ji demograf Milan Kučera a zaměřovala se na očekávaný vývoj domácností podle konstantní metody koeficientů hlav domácností do roku 1980. Další prognóza, která vyšla v roce 1978, již počítala

s proměnlivými koeficienty hlav domácností. Následovala prognóza vytvořená do roku 2000, která byla zpracovaná na základě výsledků cenzu 1980. Vždy šlo o cenzové domácnosti. Prvotní prognóza cenzových domácností ve více variantách byla sestavena na základě dat cenzu 1991, vyšla roku 1994 a roku 1996 pak její upravená verze (Bartoňová a Kučera, 2005).

7.2.1 Prognóza cenzových domácností v ČR na období 2011–2030 (Bartoňová a Kučera, 2005)

Prognóza cenzových domácností v České republice na období od roku 2011 do roku 2030, vypracovaná Dagmar Bartoňovou a Milanem Kučerou, stále patří k novějším prognózám týkající se počtu a struktury rodin a domácností. Navazuje na data sčítání lidu 2001 a respektuje jejich předpoklady a metodiku zpracování údajů. Byla vypočtena za 5 typů cenzových domácností:

- „úplné rodinné domácnosti se závislými dětmi (označení ÚRD s dětmi), kam jsou zahrnována i přiznaná nesezdaná soužití s dětmi
- úplné rodinné domácnosti bez závislých dětí (ÚRD bez dětí), znovu s přiznanými nesezdanými soužitími bez dětí
- neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi (NRD s dětmi)
- ostatní vícečlenné nerodinné domácnosti (OVD)
- domácnosti jednotlivců (DJ)“ (Bartoňová a Kučera, 2005, s. 230)

Prognóza vychází z koeficientů hlav domácností určitého typu (metoda byla blíže upřesněna v podkapitole 3.6 vymezení demografických ukazatelů), které se třídí podle pohlaví, podle pětiletých věkových skupin, ale také podle rodinného stavu a byly spočítány z údajů sčítání 2001, jež jsou aplikovány na prognózované počty osob příslušného pohlaví a věku. Vývoj koeficientů je dále různými metodami modelován, v textu ovšem není uvedeno o jaké metody konkrétně se jedná. Koeficienty hlav domácností podle rodinného stavu byly aplikovány jako pomocná informace k odhadům budoucího vývoje koeficientů. Ve vlastní prognóze odhadů počtů domácností ale nemohly být využity, protože prognóza obyvatelstva v členění podle rodinného stavu zpracována nebyla. Proto byl pro střední variantu současně proveden odhad změn složení obyvatelstva podle věku, pohlaví a rodinného stavu do roku 2030, který autoři použili také jako částečný podklad pro stanovení rozsahu možných trendů a konkrétních hodnot koeficientů hlav domácností.

Stanovené varianty předpokladů byly tři: základní (střední varianta), rodinná (příznivá, vysoká varianta) a jednotlivců (nepříznivá, nízká varianta). Při stanovování předpokladů autoři vycházeli z podrobné analýzy změn složení obyvatelstva podle věku a rodinného stavu, které zavládly v 90. letech 20. století v důsledku změn demografického chování především mladších osob. Jedním z jejich předpokladů bylo, že bude docházet k vzestupu soužití osob ve vztahu mimo partnerství, zapříčiněnému jednak velice pomalým vzestupem nákladů na bydlení, tak také pouze velmi pomalým růstem úrovně starobních důchodů. Dalším předpokladem byla úvaha, že se pravděpodobně bude ještě zvyšovat věk vstupu do manželství nebo nesezdaného soužití, tudíž už ekonomicky nezávislí mladí lidé budou déle zůstat ve svých orientačních rodinách.

Podle autorů by měl do roku 2015 nastat pokles průměrné velikosti prvních tří uvedených typů domácností, jehož míra bude okolo 0,1 člena. Ten by však do roku 2030 měl být nahrazen v podobném rozsahu.

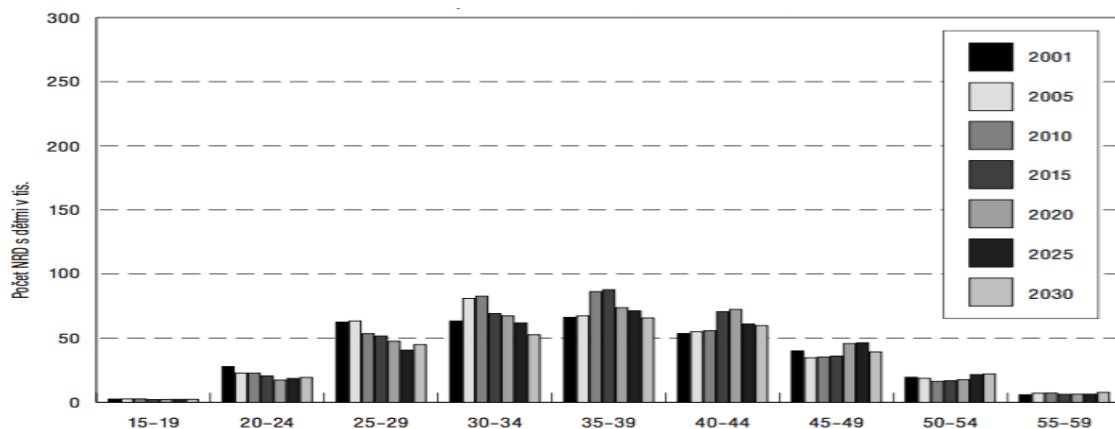
Výsledky prezentované prognózy se dají shrnout do několika následujících bodů:

- Pouze podle rodinné varianty by měl v celém sledovaném období růst počet cenзовých domácností (Příloha XXIV), za předpokladu vysokých přírůstků obyvatelstva, především migrací. Základní varianta předpokládá, že by mělo dojít v letech 2020–2025 ke stagnaci a následnému poklesu počtu domácností a ve variantě jednotlivců by k tomuto poklesu mělo dojít již od roku 2020.
- Zvyšování počtu rodinných domácností úplných i neúplných, se závislými dětmi je očekáváno podle rodinné varianty na období 2020–2025, podle ostatních variant pouze do roku 2010. Tato domněnka by měla být způsobena přechodem populačně slabších ročníků žen do reprodukčního věku. Dle této prognózy se také očekává, že to bude jedna z příčin trvalého zvyšování nepoměru mezi úplnými rodinnými domácnostmi se závislými dětmi a bez závislých dětí.
- Počty úplných rodinných domácností by se měly při rodinné i základní variantě v celém zkoumaném období zvyšovat. V nízké variantě pak už jen do roku 2025.
- Růst počtu vícečlenných nerodinných domácností by podle všech tří variant měl pokračovat ve stále pomalejším tempu a to v souladu s adekvátní intenzitou stárnutí populace. Jedná se také o soužití prarodičů s nezávislými vnoučaty.
- Počty domácností jednotlivců by měly růst podle všech tří variant, avšak měl by podle nich být diferencovaný. V rodinné variantě by měl jejich počet vzrůst ze 30 % v roce 2001 na 32 %, v základní variantě na 35 % a v nízké variantě až na 38 % cenзовých domácností.
- V návaznosti na stále početnější zastoupení domácností jednotlivců by se měla snižovat průměrná velikost domácností z 2,38 členů v roce 2001 až na 2,11 členů ve variantě jednotlivců, na 2,21 členů v základní variantě a na 2,24 členů v rodinné variantě v roce 2030. Tento pokles průměrné velikosti domácnosti by byl nepravidelný, v základní i rodinné variantě by došlo po roce 2020 ke stabilizaci.

Rozdíly mezi variantami by měly být zprvu nepatrné a až časem by se měly zvětšovat úměrně tomu, jak by se podle předpokladů mělo měnit věkové složení a demografické chování odpovídající koncepci krajních variant prognózy.

Pokud se zaměříme na počet neúplných rodinných domácností s dětmi, vyjma rodinné varianty, měl by dosahovat jejich počet maxima kolem roku 2010. Podle rodinné varianty, která počítá s úbytky neúplných rodin spíše z důvodu rozpadu úplných rodinných domácností (jejichž počet by měl do budoucna klesat), než s častějším vznikem neúplných rodin svobodných žen, by maximum mělo nastat už v roce 2005. Největší pokles neúplných rodin by měl být u varianty jednotlivců. Význam neúplných rodinných domácností s dětmi by měl obecně klesat, jak udává tabulka 24 a graficky znázorňuje i obrázek 28.

Obr. 28 – Neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi podle věku osob v jejich čele za obě pohlaví (základní varianta) v České republice v letech 2001–2030

Zdroj: Bartoňová, Kučera (2005). Prognóza cenových domácností v ČR na období 2011–2030

7.2.2 Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodařících domácností v České republice pro období 2013–2040 (Habartová, Hulíková a Sivková, 2014)

Prognóza vychází z výsledků posledního sčítání lidu, domů a bytů v ČR realizovaného v roce 2011. Na datech za Českou republiku je v ní poprvé předvedena částečně pozměněná metoda výpočtu založená na koeficientech hlav domácností, u které bylo nutné dodržovat specifika vstupních dat, které byly od minulého cenzu díky nové metodice odlišné (viz. kapitola o vývoji počtu a struktury domácností). Informace z posledního cenzu jsou porovnávány v časových řadách s výsledky z minulých let a zároveň udávají dopad změny metodiky posledního cenzu. Rovněž vytváří základ pro prezentaci výsledků nové prognózy ve své základní podobě. Metoda koeficientů hlav domácností byla zvolena jako základ výpočtu. Navazovala modifikace navržená Edievem (2007), neboli postup odhadu distribuce odhadnutých (projektovaných) počtů domácností podle velikosti. U modifikace se tedy nejedná o samostatnou metodu prognózy domácností, ale je dílčím krokem, který prognózu celkového počtu domácností rozvíjí s cílem spolehlivěji odhadnout strukturu těchto domácností podle počtu členů. Metoda je v článku po jednotlivých krocích výpočtu dopodrobna popsána.

Stěžejní pro vytvoření této prognózy představovala data o počtu a struktuře hospodařících domácností z údajů sčítání lidu, domů a bytů, které se v České republice uskutečnilo v březnu 2011 a výsledky projekce do roku 2100 vypracované Českým statistickým úřadem. Základními vstupními údaji byly počty obyvatel podle pohlaví a jednotek věku k 1. 1. 2013, které navazují na výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011 a sestávají ze tří variant (nízké, střední a vysoké). Všechny tři varianty se staly základem pro výpočet tří variant prognózy vývoje vybraných typů hospodařících domácností. Populační prognóza očekává další snižování hladiny úmrtnosti, v dlouhodobém pohledu kladné migrační saldo a ve střední a vysoké variantě zvýšení úrovně plodnosti. V návaznosti na střední variantu projekce se bude počet obyvatel nepřetržitě zvyšovat do roku 2018, hlavně díky migračním přírůstkům. Největší změny jsou odhadovány ve věkové kategorii 65 let a více, kdy do roku 2057 může počet osob v tomto věku vzrůst až o 90 %.

Prognóza domácností používá tři základní typy domácností:

- „Domácnosti jednotlivců (DJ)
- Úplné rodiny (UR)
- Neúplné rodiny (NUR)“ (Habartová, Hulíková a Sivková, 2014, s. 28)

Porovnávání výsledky posledního cenzu vyrovnané do časových řad s daty z minulých let, které jsou v popsané prognóze uvedeny, jsou shodné s poznatky shrnuté v kapitole o vývoji počtu a struktury domácností, proto se zaměříme na výsledky této prognózy, mezi které patří:

- *Vybraný počet typů hospodařících domácností, který v roce 2011 byl 4,09 mil. by se měl do roku 2040 zvyšovat na 4,25 mil. podle nízké varianty, na 4,47 mil. podle varianty střední a na 4,47 mil. při vysoké variantě (Tab. 21).*
- *Ve všech třech variantách by se pravděpodobně měl zvyšovat počet všech tří základních typů domácností minimálně v první polovině projektovaného období.*
- *Nejmarkantnější nárůst se předpokládá u domácností jednotlivců, jejichž počet by se mohl ve střední variantě od roku 2011 do konce sledovaného období zvýšit o 17 %.*
- *Vývoj situace úplných a neúplných rodin by se měl lišit dle počtu členů domácnosti.*
- *U úplných rodin se předpokládá, že jediný dlouhodobě početně rostoucí typ domácností bude představovat dvoučlenná úplná rodina se značným zastoupením starších osob.*
- *Neúplné rodiny by pravděpodobně měly v dlouhodobém horizontu zaznamenat stagnaci nebo snižování počtu u všech velikostních kategorií, a zároveň by měly domácnosti s vyšším počtem členů spíše ztrácet svůj význam.*

Dle autorek by se měly na předpokládané struktuře a velikosti domácností projevit změny v demografickém chování, především stárnutí populace, spolu se sníženou intenzitou sňatečnosti, všeobecně nižší úrovní plodnosti a vysokou mírou rozvodovosti.

Tab. 21 – Hospodařící domácnosti dle typu a varianty populační projekce v České republice ve vybraných letech

Rok	Varianta	UR	NUR	DJ	Celkem
2011		2 097 031	570 836	1 422 147	4 090 014
2013	Nízká	2 152 083	577 086	1 429 555	4 158 724
	Střední	2 152 083	577 086	1 429 555	4 158 724
	Vysoká	2 152 083	577 086	1 429 555	4 158 724
2025	Nízká	2 225 751	584 190	1 508 756	4 318 696
	Střední	2 266 832	593 353	1 536 292	4 396 477
	Vysoká	2 306 651	601 778	1 561 984	4 470 413
2040	Nízká	2 131 554	532 013	1 585 133	4 248 700
	Střední	2 247 527	558 315	1 667 242	4 473 085
	Vysoká	2 355 303	582 208	1 740 310	4 677 821
Změna k roku 2011, %					
Rok	Varianta	UR	NUR	DJ	Celkem
2013	Nízká	2,63	1,09	0,52	1,68
	Střední	2,63	1,09	0,52	1,68
	Vysoká	2,63	1,09	0,52	1,68
2025	Nízká	6,14	2,34	6,09	5,59
	Střední	8,1	3,94	8,03	7,49
	Vysoká	10	5,42	9,83	9,3
2040	Nízká	1,65	-6,8	11,46	3,88
	Střední	7,18	-2,19	17,23	9,37
	Vysoká	12,32	1,99	22,37	14,37

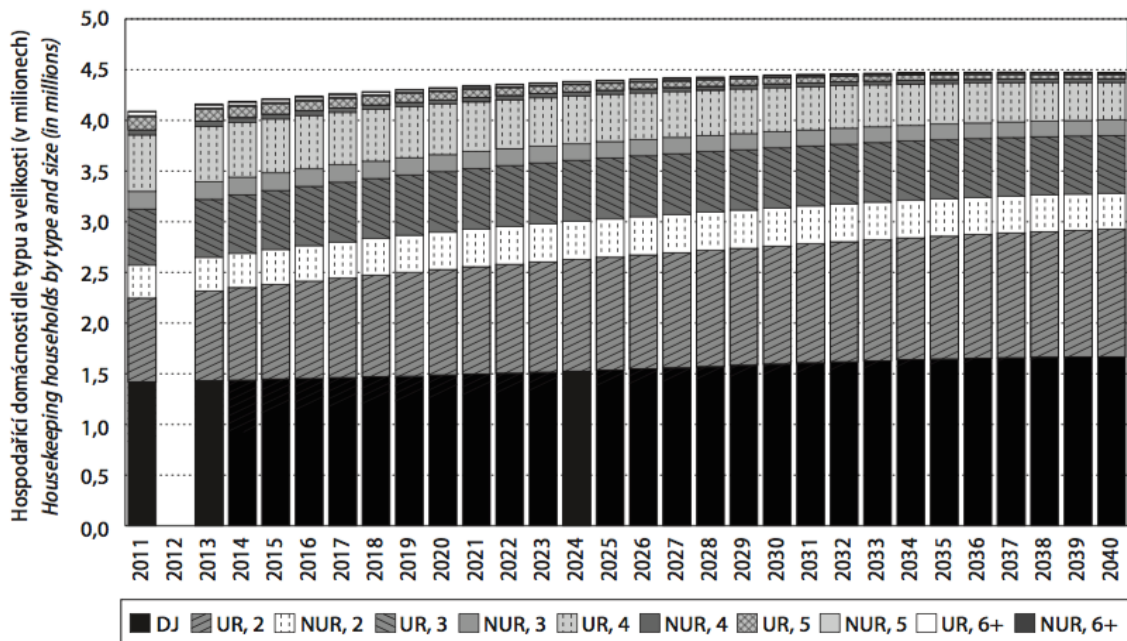
Poznámka: UR jsou rozuměny úplné rodiny, NUR jsou chápány jako neúplné rodiny a DJ jsou domácnosti jednotlivců

Zdroj: Habartová, Hulíková, Sivková (2014). Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodařících domácností v České republice pro období 2013–2040

Předpoklad nižší úrovně plodnosti se projevil i v případě neúplných rodin tvořených rodičem s nejméně jedním ať už závislým nebo nezávislým dítětem. Nízká a střední varianta prognózy očekává snížení počtu neúplných rodin dle zmíněného pořadí o téměř 7 % a 2 %. Vysoká varianta, kde by měla úhrnná plodnost dle vstupních předpokladů růst z 1,45 dítěte na jednu ženu na počátku modelovaného období na 1,65 dítěte na ženu na konci tohoto období, očekává nárůst o 2 %.

Trend vývoje počtu neúplných rodin opět by neměl být lineární. Jednotlivé varianty očekávají, že v prvních sledovaných letech by měl jejich počet růst, kdy maxima by mělo být dosaženo v roce 2020 při nízké variantě, v roce 2022 u varianty střední a 2025 u varianty vysoké. Dále se předpokládá klesající tendence vývoje. Velikost neúplných rodin se bude pravděpodobně redukovat (Obr. 29).

Obr. 29 – Hospodařící domácnosti dle typu a velikosti (střední varianta) v České republice v letech 2011–2040

Poznámka: UR jsou rozuměny úplné rodiny, NUR jsou chápány jako neúplné rodiny a DJ jsou domácnosti jednotlivců

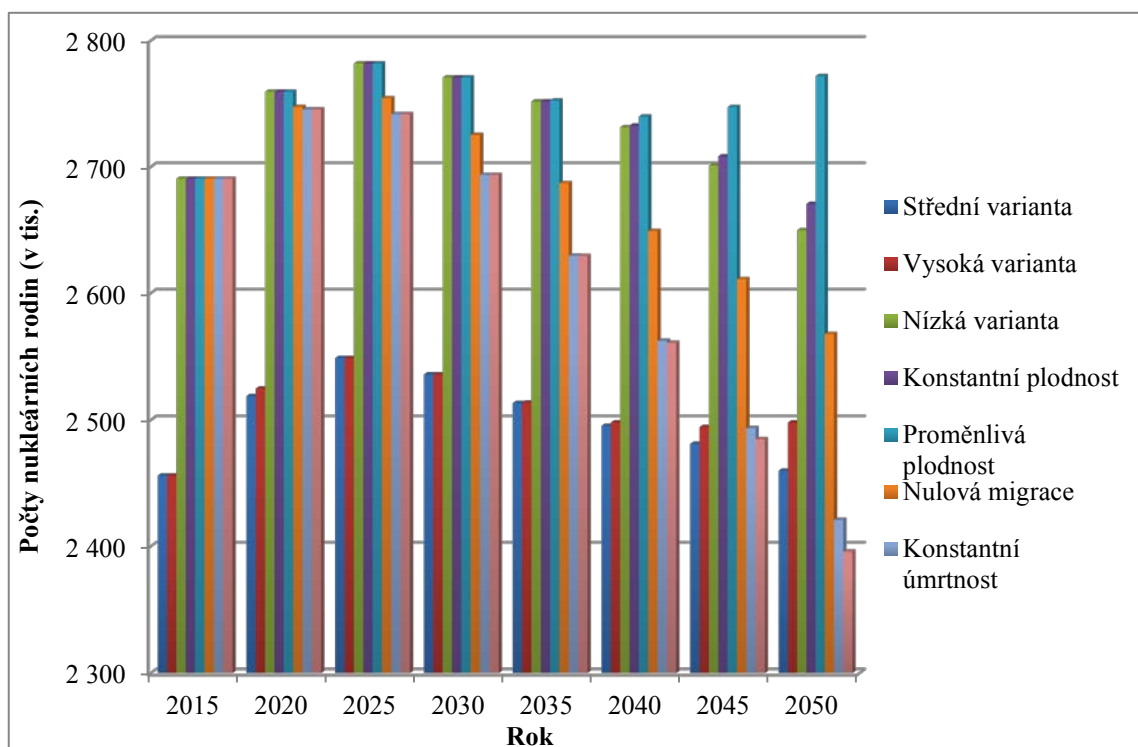
Zdroj: Habartová, Hulíková, Sivková (2014). Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodařících domácností v České republice pro období 2013–2040

V roce 2011 byly neúplné rodiny formovány z 57 % rodinami se dvěma členy. Tříčlenné neúplné rodiny na celku zaujímaly 31 %, čtyřčlenné 9 % a pětičlenné 2,4 % a šesti a vícečlenné 1,2 %. Podle prognózy by se velikost neúplných rodin měla zmenšit a podíl dvoučlenných neúplných rodin navýšit na úkor všech ostatních neúplných rodin. Střední varianta prognózy pro rok 2040 předpokládá hodnotu 63 %. Podíl tříčlenných a čtyřčlenných neúplných rodin je odhadován postupně na 27 % a 6,5 %. Zastoupení ostatních velikostních druhů domácností se odhaduje jako zanedbatelná, okolo 2,4 %. Z důvodu výchozích předpokladů modelu se očekává, že v čele neúplných rodin bude častěji žena. V roce 2011 to bylo 81 % domácností a tento podíl se odhaduje v projektovaném období jako stabilní.

7.3 Výsledky prognózy počtu nukleárních rodin v ČR pro období 2015–2050 se zaměřením na neúplné rodiny

Zatímco v roce 2011 je celkový počet vybraných typů nukleárních domácností z dat sčítání 2,35 mil., v roce 2050 se jich očekává necelých 2,5 milionu ve variantě vysoké a 2,65 milionu ve variantě nízké. Následující obrázek 30 znázorňuje vývoj odhadovaného celkového počtu vybraných nukleárních rodin podle jednotlivých variant prognózy do roku 2050. Z předpokladů variant je patrné, že by se v projektovaném období ve srovnání s výchozím rokem 2011 vývoj celkového počtu nukleárních rodin v jednotlivých variantách měl v průběhu let měnit, nikoliv mít pouze stálou klesající nebo rostoucí tendenci. Z vývoje jednotlivých křivek není patrný žádný stálý trend. Většina variant by měla mít plynulý nárůst počtu jednotlivých typů rodin do období let 2020–2025 a poté by měl nastat jejich pokles. Některé varianty jako například varianta proměnlivé plodnosti a vysoká varianta by měly v posledních projektovaných letech vykazovat opětovný nárůst počtu rodin. Nejméně příznivé k vývoji celkového počtu nukleárních rodin v ČR by měly být varianty střední a vysoká, naopak nejpříznivější by měly být varianty konstantní a proměnlivé plodnosti. Na základě zjištěných výsledků je možné očekávat, že změna reprodukčního chování v České republice, uvedená ve 4. kapitole o populačním vývoji, by měla směřovat k nárůstu celkového počtu domácností a jeho následnému poklesu v návaznosti na očekávaný úbytek obyvatelstva. Na tomto trendu zvyšování počtu domácností do roku 2020 a následném poklesu jejich počtu se shodují všechny tři porovnávané prognózy.

Obr. 30 – Očekávaný vývoj celkového počtu nukleárních rodin dle variant v České republice v letech 2015–2050

Zdroj: Population Division World Population prospects 2015a, Demographic Yearbook 2013, vlastní zpracování

Z detailnější klasifikace výstupů nukleárních domácností a variant populační prognózy lze vyvozovat, že největším přispěvatelem celkovému počtu vybraných typů nukleárních rodin v projektovaném období by měly být úplné rodiny bez dětí (Tab. 22). V nízké variantě by jich mělo oproti výchozímu roku projekce 2011 přibýt do roku 2050 o téměř 39 % ve vysoké variantě a o bezmála 49 % ve variantě nízké. V souvislosti s klesající intenzitou plodnosti a zlepšujícími se úmrtnostními poměry pro obě pohlaví hlavně ve vyšších letech (kapitola 4. populační vývoj) je patrná změna společenského chování. Váha partnerských vztahů bez dětí stále nabývá na významu a to jak u párů osob v mladších věkových kategoriích, tak hlavně u dvojic starších osob, které vznikají z úplné rodiny se závislými dětmi (oddíl 2.5.2 nesezdaná soužití). Růst počtu úplných rodin bez závislých dětí (v prognóze nukleárních rodin pouze dětí) by měl nastat podle všech prognóz v celém projektovaném období ve všech variantách prognóz.

Již zmíněnému předpokládanému trendu poklesu počtu nukleárních rodin od 20. let tohoto století by měly přispívat převážně ÚR s dětmi, jejichž podíl by se oproti výchozímu roku projekce do roku 2050 měl snížit o téměř 15 % ve střední variantě a stejně tak i NR, u kterých by měl nastat pokles ve střední variantě o téměř 5 %. Tento pokles by měl nastat podle všech tří typů prognóz, a sice od roku 2020, pouze v prognóze domácností se tento pokles predikuje již od roku 2010. Stejně tak by tomu mělo být i u neúplných rodin.

Tab. 22 – Nukleární rodiny podle typu varianty populační projekce v České republice ve vybraných letech

Rok	Varianta	Celkem	ÚR s dětmi	ÚR bez dětí	NR
2011		2 346 763	1 071 953	824 401	450 409
2015	Nízká	2 690 592	1 259 774	954 311	476 508
	Střední	2 455 937	1 112 495	876 653	466 789
	Vysoká	2 455 937	1 112 495	876 653	466 789
2030	Nízká	2 770 780	1 189 056	1 100 786	480 938
	Střední	2 536 059	1 057 551	1 009 134	469 374
	Vysoká	2 536 059	1 057 551	1 009 134	469 374
2050	Nízká	2 649 801	984 612	1 226 913	438 277
	Střední	2 459 824	895 429	1 132 376	432 019
	Vysoká	2 497 980	914 377	1 143 678	439 925
Změna k roku 2011 (v %)					
Rok	Varianta	Celkem	ÚR s dětmi	ÚR bez dětí	NR
2015	Nízká	14,65	17,52	15,76	5,79
	Střední	4,65	3,78	6,34	3,64
	Vysoká	4,65	3,78	6,34	3,64
2030	Nízká	18,07	10,92	33,53	6,78
	Střední	8,07	-1,34	22,41	4,21
	Vysoká	8,07	-1,34	22,41	4,21
2050	Nízká	12,91	-8,15	48,82	-2,69
	Střední	4,82	-16,47	37,36	-4,08
	Vysoká	6,44	-14,7	38,73	-2,33

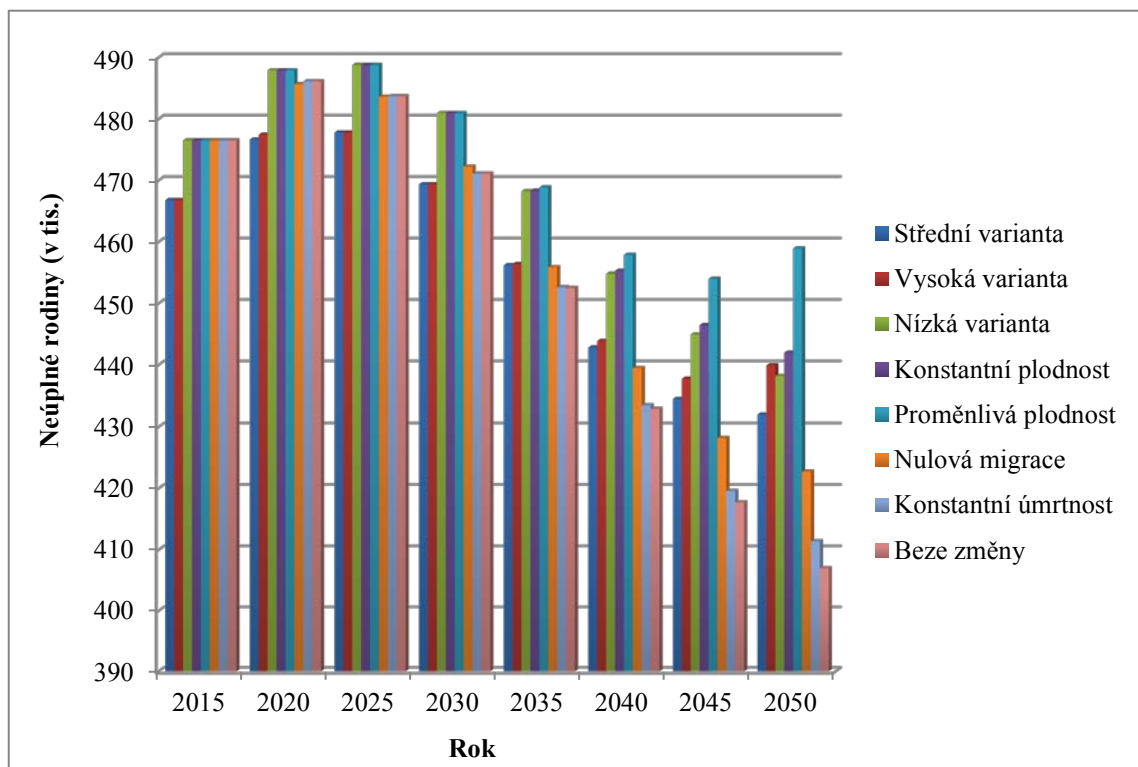
Poznámka: ÚR s dětmi/bez dětí jsou rozuměny úplné rodiny s dětmi/bez dětí, NR jsou chápány jako neúplné rodiny

Zdroj: Population Division World Population prospects 2015a, Demographic Yearbook 2013, vlastní zpracování

Obrázek 31 vypovídá o očekávaném vývoji celkového počtu neúplných rodin v prognózovaném období let 2015–2050 v ČR. Ani u neúplných rodin není tendence vývoje jejich počtu v prognózovaném období lineární. Předvídaná nižší úroveň plodnosti se projevila i v případě neúplných rodin. V očekávaném vývoji počtu těchto rodin je patrný postupný růst jejich počtu do roku 2020 a následný pokles. Nejpriznivější variantou se jeví varianta

proměnlivé plodnosti, podle které by v posledním prognózovaném roce, stejně jako ve variantě vysoké, měl začít počet neúplných rodin růst. Naopak nejkritičtější varianty prognóz by měly být jednak varianta konstantní úmrtnosti a jednak varianta beze změny. Zatímco v roce 2011 bylo neúplných rodin 450,4 tisíc, v roce 2050 se předpokládá 459 tis. ve variantě proměnlivé plodnosti a ve všech ostatních variantách by počet neúplných rodin měl být pod údajem ze základního prognózovaného roku.

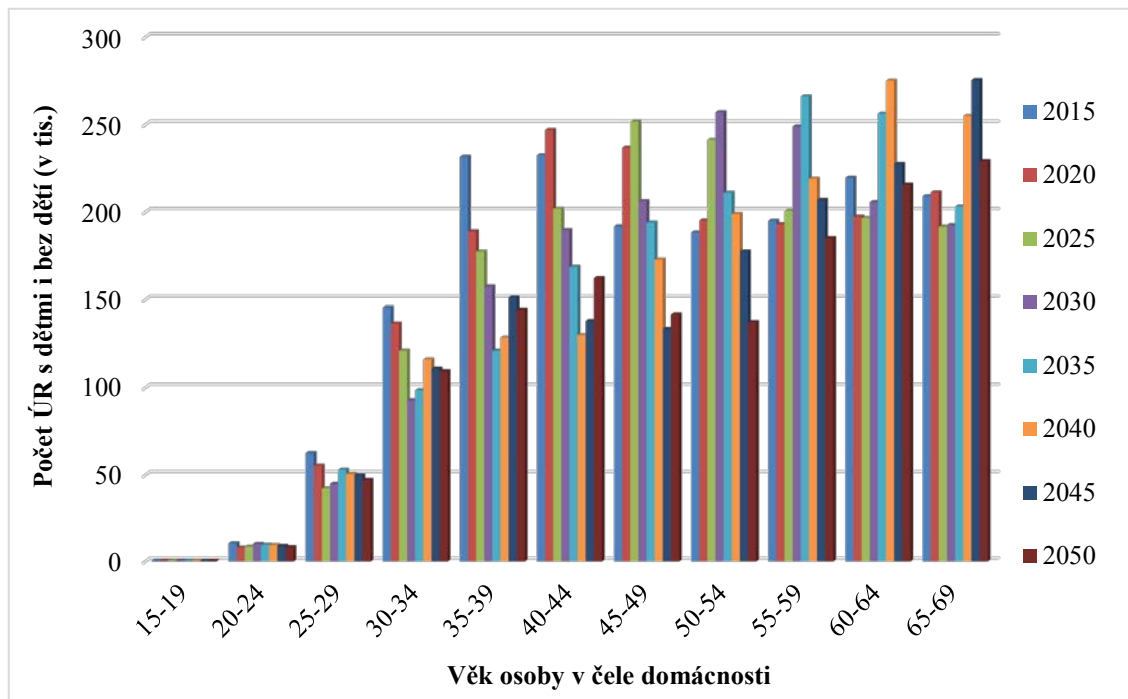
Obr. 31 – Očekávaný vývoj počtu neúplných rodin dle variant v České republice v letech 2015–2050

Zdroj: Population Division World Population prospects 2015a, Demographic Yearbook 2013, vlastní zpracování

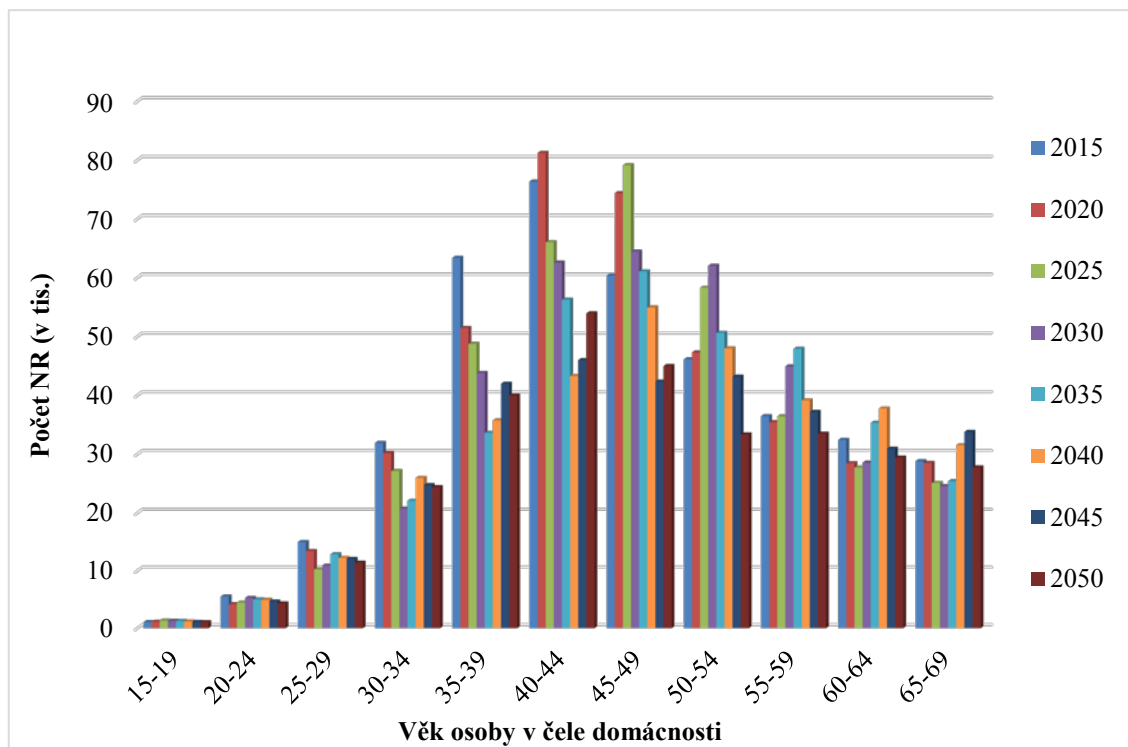
Ze vstupních dat je zřejmá až pětinašobná převaha počtu mužů v čele nukleárních rodin, avšak až na tento fakt je očekávaný vývoj jednotlivých typů rodin u obou pohlaví téměř totožný. Obrázky 32 a 33 udávají počty úplných a neúplných rodin za obě pohlaví podle pětiletých věkových intervalů od 15 do 69 let. U úplných rodin je patrný očekávaný růst jejich počtu s věkem. Tuto skupinu zastupují jak rodiny s dětmi, tak i bez dětí, dá se tedy předpokládat, že ve věku, kde se nebude nacházet větší počet rodin s dětmi, vyplní rodiny bez dětí a obráceně. Zatímco u neúplných rodin se předpokládá nárůst do věkového intervalu 40–50 let a poté jejich následný pokles.

Obr. 32 – Úplné rodiny celkem podle věku osob v jejich čele, obě pohlaví (základní varianta) v České republice v letech 2015–2050

Zdroj: Population Division World Population prospects 2015a, Demographic Yearbook 2013, vlastní zpracování

Obr. 33 – Neúplné rodiny celkem podle věku osob v jejich čele, obě pohlaví (základní varianta) v České republice v letech 2015–2050

Zdroj: Population Division World Population prospects 2015a, Demographic Yearbook 2013, vlastní zpracování

Výsledky hodnocených prognóz rodin a domácností lze shrnout do následujících bodů:

Prognózy domácností a rodin podle typů a počtu členů poskytují spolu s populačními prognózami významné informace při zjišťování budoucího vývoje populace z jiné stránky. Obzvláště v tom, jak se bude projevovat demografické stárnutí populace České republiky v počtech a struktuře domácností během jedné generace. Využití je jak při zjišťování sociálních potřeb, reformách zdravotnictví, pojišťovnictví, v bytové politice při výstavbě nových objektů a v regionálním plánování. Demografické změny chování stále pokračují a v některých situacích je možné, že se budou ještě více prohlubovat.

Prognóza počtu nukleárních rodin v České republice pro období 2015–2050 předpokládá ve všech zkoumaných variantách pravděpodobné zvyšování počtu všech tří základních typů domácností minimálně do roku 2020. Na odhadované struktuře domácností by se měly projevovat očekávané změny v demografickém chování, jak stárnutí populace, tak nižší úroveň plodnosti, vysoká úroveň rozvodovosti a klesající hrubá míra sňatečnosti. Nejvýraznější nárůst je očekáván u úplných rodin bez dětí, jejichž počet by měl růst v celém prognózovaném období. Tento trend je pravděpodobně způsoben, jak již zmíněným stárnutím populace, tak i preferencemi párů, u kterých už není reprodukce primární a dávají přednost například kariéře nebo jednoduše vztahu bez dětí. Od roku 2020 se očekává jak snižování počtu úplných rodin s dětmi, tak i neúplných rodin. Nejpříznivější variantou pro vývoj počtu neúplných rodin by měla být varianta proměnlivé plodnosti. Zatímco v roce 2011 bylo v České republice přes 450 tisíc neúplných rodin, podle této varianty by jich v roce 2050 mělo být už 459 tisíc. V podobném rázu je optimistická i vysoká varianta. Ačkoli je počet domácností v čele s ženou množstevním zastoupením pětinasobně nižší, předpokládaný vývoj je u obou pohlaví podobný. Z hlediska věku se předpokládá nárůst počtu neúplných rodin hlavně ve věku 40–50 let a poté jejich následný pokles.

Kapitola 8

Závěr

V posledních desetiletích se nejenom v České republice setkáváme se změnami struktur rodin, ale také samotné rodičovství dosahuje v rámci rodin různých forem. Ať už si to uvědomujeme nebo ne, rodina hraje velice důležitou roli v životě každého člověka. Práce je věnována problematice neúplných rodin, které prošly významnou transformací a jejichž zastoupení ve struktuře rodin a domácností v České republice narůstá. Hlavní cíl práce byl kladen na zmapování a zanalyzování počtu a struktury neúplných rodin a jejich finanční situace v České republice z běžně dostupných zdrojů dat, jako jsou výběrová šetření a sčítání.

Neúplné rodiny existovaly po celou lidskou historii, v průběhu času však docházelo k jejich proměnám ve způsobu vzniku. I v minulosti reprezentovaly významný podíl v rámci rodinných domácností. Zatímco dříve však vznikaly obzvláště následkem úmrtí partnera a sníženou pravděpodobností opětovného sňatku ovdovělých, v dnešní době v neúplných rodinách převládají hlavně domácnosti rozvedených, ale také odděleně žijících vdaných a ženatých a domácnosti svobodných matek, které však těhotenství úmyslně plánovaly.

Po prvotním seznámení s danou problematikou v úvodní části práce v podobě vymezení jednotlivých pojmů týkajících se rodin a domácností a jejich historického vývoje následuje kapitola věnovaná zdrojům informací a dat o neúplných rodinách, ale také definování použitých metod pro tuto práci. Problematice neúplných rodin se v České republice věnuje poměrně dostatečné množství zdrojů. Na prvním místě je jistě vhodné zmínit Český statistický úřad. Ten provádí v pravidelných intervalech jednou za deset let Sčítání lidu, domů a bytů. Výsledky tohoto sčítání není možno jiným způsobem zjistit a jsou jedinečná hned z několika důvodů. Datová základna je velmi obsáhlá, a proto je možné se o neúplných rodinách dozvědět mnoho informací. Tato výjimečná statistická činnost na našem území přináší také nejpodrobnější územní členění a navíc díky podobné obsahové stránce výsledků sčítání umožňuje sledovat vývoj v čase. Přestože Sčítání lidu, domů a bytů poskytuje komplexnější pohled na neúplné rodiny, tak tím, že probíhá pouze jednou za deset let se stávají aktuálnějšími zdroji dat výběrová šetření, která však zahrnují pouze vzorek populace. Mezi tato výběrová šetření patří například Statistika rodinných účtů a šetření Životní podmínky (EU-SILC) zajišťovaná také Českým statistickým úřadem. Tato dvě šetření podávají podrobné informace o příjmech a vydáních neúplných rodin, o vybavenosti bytů, o jejich finančních poměrech a částečně i o jejich situaci na trhu práce. Všechny tři datové základny sloužily jako hlavní zdroje dat o neúplných rodinách v České republice pro tuto diplomovou práci. Dále se tímto tématem zabývají například šetření European Social Survey, Generations and Gender Programme, Evropský výzkum hodnot, šetření The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, jejichž data jsou mezinárodně porovnatelná. Problém však nastává při komparaci mezi daty z jednotlivých zdrojů pro Českou republiku. I když je datových zdrojů dostatečné množství, liší se metodikou. Například v šetření EU-SILC se objevuje pojem čistá rodina, který se ve Sčítání lidu, domů a bytů nevyskytuje, ale odpovídá mu výraz nukleární rodina a pojem smíšená rodina v EU-SILC, které by mohl odpovídat pojem vícegenerační rodina ve sčítání v roce 2001 a pojem domácnost

rodinná – tvořená 2 a více rodinami ve sčítání 2011. V současné době také probíhá první a jediné panelové šetření zaměřené na rodiny a domácnosti v České republice v Sociologickém ústavu Akademie věd ČR. Proměny české společnosti, jak se toto šetření jmenuje, je pro obrovský rozsah a široký tematický záběr jedno z nejvýznamnějších výzkumů české společnosti v historii.

Na růstu počtu neúplných rodin se výrazně podílejí změny demografického chování, a to hlavně stárnutí populace, pokles sňatečnosti a růst rozvodovosti, ale i individualismu. Zkoumání populačního vývoje ve zvoleném období od 70. let 20. století to jen potvrzuje. Zatímco v roce 1970 proběhlo téměř 100 tisíc sňatků, a úhrnná rozvodovost byla 26,1 %, v roce 2015 to bylo už pouze mírně přes 48 tisíc sňatků s rozvodovostí 46,5 %, tedy téměř pět z deseti sňatků se později rozvádělo. Současná vysoká úroveň rozvodovosti je zřejmě mimo jiné do určité míry pokračováním předchozích trendů malé snahy nové generace pokusit se řešit problémy v rodině jinak, než relativně snadným rozvodem. Poskytování podpor rodinám s dětmi na počátku 70. let 20. století se promítlo na reprodukčním chování matek a na vysoké úrovni úhrnné plodnosti, která dosahovala 1,91 dítěte a blížila se tak k teoretické záchovné hranici 2,1 dítěte na jednu ženu. V roce 2015 tento ukazatel dosáhl hodnoty 1,57 dítěte, čímž je signalizován budoucí přirozený úbytek populace. V posledních desetiletích dochází také ke změnám ve věkovém rozložení plodnosti, kdy se zvyšuje průměrný věk matky při porodu. Od roku 1990 se pak začala snižovat intenzita manželské plodnosti a narůstat intenzita plodnosti mimomanželské. Všechny tyto aspekty populačního vývoje spolu se stárnutím české populace, růstem indexu stáří a indexem ekonomického zatížení se podílí na nepříznivém vývoji počtu neúplných rodin.

Z výsledků posledního sčítání vyplývá, že z celkového počtu rodinných domácností tvořených 1 rodinou je neúplných rodin více jak 21 %, přičemž z celkové populace je to téměř 9 % žen a přes 2 % mužů, tedy přes 10 % obyvatel České republiky. Absolutně vyjádřeno, na základě dat sčítání 2011 bylo evidováno téměř 571 tisíc neúplných rodin. Někomu se to může zdát jako malé číslo, uvážíme-li, že v daný rok bylo v ČR celkem 4 375 tisíc hospodářických domácností. Nicméně je nutné si uvědomit, že ve srovnání např. s rokem 1991, kdy bylo evidováno mírně přes 416 tisíc neúplných rodin na více jak 3 984 tisíc cenzových domácností, jejich počet rychle vzrostl. Tato skutečnost klade jiné nároky např. na sociální systém státu, na bytovou výstavbu, atd. Stále se častěji vyskytují neúplné rodiny se závislými dětmi, přestože v posledním sčítání už se poměr začíná vyrovnávat, neboť neúplných rodin se závislými dětmi bylo 52,4 % a bez závislých dětí to bylo 47,6 %. V posledních třech letech sčítání měly neúplné rodiny se závislými dětmi, jak v čele s mužem, tak v čele s ženou, nejčastěji jedno dítě, a sice ve dvou třetinách případů. Neúplné rodinné domácnosti se závislými dětmi jsou oproti úplným rodinám většinou sociálně i ekonomicky znevýhodněny a také výchova dětí v rodině s chybějícím rodičem je častěji obtížnější. Z ekonomického pohledu neúplné rodiny mohou vytvářet i nezanedbatelnou ztrátu na lidském kapitálu, protože např. do dětí nebo dítěte vzhledem k chybějícímu příjmu jednoho z rodičů nemůže být ve srovnání s úplnou rodinou tolik investováno. Mnoho studií taktéž dokazuje, že dítě strádá i po sociální a psychické stránce. Demografické stárnutí populace a změna demografického chování se projevuje i v retrospektivní komparaci rodinného stavu a věku, neboť zatímco u žen

v posledních třech sčítáních byly dominantně zastoupeny postupně ženy rozvedené a ovdovělé, u mužů tomu bylo v prvních dvou sčítáních obdobně, poslední rok sčítání 2011 však byl postupně nejvíce zastoupen stav rozvedený a stav ženatý. Nejvíce zastoupenou věkovou kategorií mezi osobami stojícími v čele neúplných rodin u mužů v roce 1991 byla kategorie 40–44 let a v následujících dvou sčítáních už to byla kategorie 45–49 let, je tedy zjevný nárůst o jednu věkovou skupinu. U žen to byl postupně v jednotlivých sčítáních věk 40–44 let, 45–49 let, ale v roce 2011 byla nejvíce zastoupena kategorie 35–39 let. Až na tuto výjimku u žen v posledním sčítání se však obecně jedná o posun směrem do vyšších věkových kategorií.

Jednou z významnějších charakteristik úrovně neúplných rodinných domácností je ekonomická aktivita osoby v čele. Ekonomicky aktivní osoba v čele je v těchto typech rodin nejčastěji jedinou osobou s pracovním příjmem, a tudíž zajišťovatelem zdroje obživy. V porovnání s úplnými rodinami, kde mohou zajišťovat příjem oba rodiče, jsou rodiny neúplné silně finančně znevýhodněny. Jako velice pozitivní se jeví, že v roce 2011 počet ekonomicky aktivních členů neúplných rodin (téměř 359 tisíc) převažuje nad počtem ekonomicky neaktivních členů těchto rodin. Alarmující však je, že počet ekonomicky neaktivních členů z celkového počtu neúplných domácností je téměř 176 tisíc, procentuálně necelých 31 %. V kategoriích podle počtu závislých dětí v rodině mají větší zastoupení ženy než muži, což odpovídá obecné struktuře neúplných rodin. Nejvíce neúplných rodin v čele s ekonomicky neaktivními osobami je bez závislých dětí. Na ekonomickou aktivitu osob v čele domácností má úzkou vazbu jejich nejvyšší ukončené vzdělání, které je jak u mužů, tak i u žen v čele neúplných rodinných domácností střední včetně vyučení bez maturity, absolutně vyjádřeno okolo 196 tisíc neúplných domácností. Zatímco ve formách tradiční rodiny mělo křesťanství velký vliv a rodiči bylo předáváno jako kulturní vzorec, v současnosti, v době moderních rodin, křesťanství nijak zásadně neovlivňuje společenské klima a i struktura neúplných rodin podle osob v čele domácností ukazuje, že Česká republika je zemí ateistickou.

Neúplné rodiny byly taktéž zkoumány z finančního hlediska i z významného životního ukazatele úrovně a sociální situace rodin, tedy bydlení domácností a vybavení bytů, zde se opět ukazuje, že ve většině ukazatelů je finanční status neúplných rodin pod možnostmi rodin úplných. Jejich finanční situace je obtížná, u neúplných rodin samoživitelek obzvláště. To ovlivňuje samozřejmě jejich kvalitu života. V řešení jejich situace je nutno také zdůraznit potřebnou větší roli státu v sociální politice.

Náhled na vývoj situace neúplných rodin prezentuje prognóza počtu nukleárních rodin v České republice pro období 2015–2050. Celá prognóza vychází z konstantních koeficientů hlav domácností z roku 2011 pro Českou republiku. Dále je vycházeno z předpokladu, že podíl obyvatel žijících v nukleárních rodinách z celé populace České republiky v roce 2011 zůstává pro celé prognózované období konstantní a tímto podílem jsou upravovány odhadnuté počty obyvatel populační projekce z *World Population Prospects: revize 2015*. Výsledkem tohoto zvoleného postupu je zjištění, že do budoucna by měl počet neúplných rodin v České republice nadále narůstat až do roku 2020, kdy přijde stagnace a následný pokles. Nejpříznivější variantou pro vývoj počtu neúplných rodin by měla být varianta proměnlivé plodnosti. Zatímco v roce 2011 jich bylo v České republice přes 450 tisíc, podle této varianty by jich v roce 2050 mělo být už 459 tisíc. V podobném rázu je optimistická i vysoká varianta. Ačkoli je počet domácností

v čele s ženou množstevním zastoupením pětinasobně nižší, předpokládaný vývoj je u obou pohlaví podobný. Z hlediska věku se předpokládá nárůst počtu neúplných rodin do věkového intervalu 40–50 let a poté jejich následný pokles. Toto shrnutí je téměř totožné se zbývajícími dvěma hodnocenými prognózami. Projekce domácností jsou významné z hlediska zjištění, jaký bude jejich dopad na sociální služby, bytovou politiku či roli státu.

Vzhledem ke skutečnosti, že tato práce je čistě kvantitativně analytického charakteru a růst počtu neúplných rodin je v dnešní době silně zapříčiněn růstem individualismu, jako výhled možného dalšího výzkumu se jeví postojové hodnocení situace například z dat ESS. Zkoumat by se dalo jak je pro respondenty těžké sladění rodinného a pracovního života, subjektivní pocit štěstí, deprese, zda cítí zadostiučinění v životě, co pro ně znamená rodina a děti. Čím dál víc lidí dnes žije single a čím dál víc vztahů končí rozvody, neboť se partneři nedokáží doplňovat a při konfliktech, které by se daly řešit, se raději rozejdou nebo rozvedou, než aby situaci vyřešili. Ženy se snaží být emancipované, což je jistě správné, ale někdy to bývá na úkor rodiny a ne každý muž emancipovanou ženu ve vztahu dokáže tolerovat. Požadavky na výkon v zaměstnání se neustále zvyšují a ženy potřebují podporu partnera, ale platí to i naopak o mužích. Někdy si partneři vymění tradiční mužské a ženské role a muž se stará doma o děti, je na mateřské dovolené a pokud to partnerům vyhovuje a nevede to ke konfliktům, je to v pořádku a není se třeba držet formy klasické rodiny. Nejdůležitější je asi zodpovědný vstup do vztahu a zodpovědné rodičovství a pokud už vztah vznikl a trvá, je třeba se snažit ho udržovat a pečovat o něj. Ne vždy je to však možné, neboť i psychologové v některých případech rozvod doporučují. Generace dětí, která nevidí v rodině vzory, bude mít v budoucnu stejný problém s kolabováním manželství a ochota uzavírat sňatky bude ochabovat, stejně jako plánování dětí. Dítě by mělo vidět, že i když rodiče nemají na věc stejný názor, jsou schopni dojít ke smíru. Útěk před náročnými situacemi a konflikty se stává metodou. Problematika změn hodnotových orientací je velice zajímavé a široké téma, a proto si jistě zaslouží další zkoumání.

Seznam použité literatury

- BARTOŇOVÁ, Dagmar a Milan KUČERA. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. *Prognóza cenзовých domácností v České republice na období do roku 2030*. Praha: Český statistický úřad 2005, (47), s. 230.
- BARTOŇOVÁ, Dagmar. *Zahraniční migrace a cizinci v České republice*. V: Populační vývoj České republiky 2007. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, 1. vyd., 2008. ISBN 978-80-86561-46-2.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Domácnosti a rodiny v regionech České republiky*. Praha: 2006. Vysoká škola ekonomická, fakulta informatiky a statistiky.
- BURCIN, Boris a Tomáš KUČERA. *Úmrtnost*. V: Populační vývoj České republiky 2007. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, 1. vyd., 2008. ISBN 978-80-86561-46-2, s. 58.
- Český sociálněvědní datový archiv. *Dataset: Zaměstnání a péče o děti 2006* [online]. 2006 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/index/en/nesstar/-SDA.c.nesstar/-esky.d.1/V-zkumy-VUPSV.d.146/Zam-stn-n-a-p-e-o-d-ti-2006/fStudy/VUPSV00010>.
- Český sociálněvědní datový archiv. *Přístup k mikrodátům šetření Českého statistického úřadu pro účely vědeckého výzkumu* [online]. Praha: Český statistický úřad. Praha: Český statistický úřad. 2017 [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: <http://archiv.soc.cas.cz/pristup-k-mikrodatum-setreni-ceskeho-statistickeho-uradu-pro-ucely-vedeckekeho-vyzkumu>.
- Český statistický úřad. *Domácnosti jednotlivců* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2014 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9KiWoGIyKacJ:https://www.czso.cz/documents/10180/20551799/170226-14.docx/f4bef1f2-dbd6-440c-9a50-19ce424e0929%3Fversion%3D1.0+%&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>.
- Český statistický úřad. *Gender: Demografie - Metodika* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 18. 03. 2016 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/gender/gender_obyvatelstvo-metodika.
- Český statistický úřad. *Historie sčítání lidu na území České republiky II* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 13. 11. 2014 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_ii_.
- Český statistický úřad. *Index stáří v roce 2005* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 13. 05. 2009 [cit. 2017-01-12]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xl/030703104>.
- Český statistický úřad. *Metodika* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 14. 06. 2012 [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xz/metodika>.
- Český statistický úřad. *Metodika SLDB 2011* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 28. 05. 2015 [cit. 2016-03-25]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/metodika-sldb-2011>.
- Český statistický úřad. *Náboženské vyznání* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2014 [cit. 2017-03-19]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551795/17022014u.docx/4fb67a92-54ed-4753-a6dc-1dcdf505554e?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Nesezdaná soužití: hlavně ve velkých městech* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 20. 12. 2014 [cit. 2016-03-19]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/a50041548c>.
- Český statistický úřad. *Obyvatelstvo a rodiny a domácnosti* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2017 a [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/24315237/141312m1_cz.pdf/31b10856-60cd-455e-9ebd-23c0d111cd23?version=1.0.

- Český statistický úřad. *O sčítání...* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 12. 07. 2011 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/xz/o_scitani__.
- Český statistický úřad. *Pohyb obyvatelstva - Metodika* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 17. 10. 2016 [cit. 2017-02-50]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pohyb-obyvatelstva-metodika>.
- Český statistický úřad. *Porodnost a plodnost 2001–2015: Počet a struktura narozených* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2017 b [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/32853427/13011816a02.pdf/6617361d-0dde-4369-8e9b-deb0ae91afd5?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Rozvody podle příčiny rozvratu manželství* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2014 [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20555203/13006715rc10.pdf/0cdeedf90-2fe7-4da8-a16a-ffd0fd9a668a?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Shrnutí za rodinu a domácnost* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2017 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20537346/111004a14.pdf/11cf5744-0fb2-42a0-aaae-5f47630c9b8d?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Statistika rodinných účtů* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 13. 07. 2015 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/vykazy/statistika_rodinnych_uctu.
- Český statistický úřad. *Ukazatele plodnosti* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2017 [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20566735/400811a2.pdf/a9be1440-02df-45b7-a7a2-44fea8388f99?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Výběrové šetření příjmů a životních podmínek domácností (SILC)* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 27. 11. 2012 [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/vykazy/vyberove_setreni_prijmu_a_zivotnich_podminek_domacnosti.
- Český statistický úřad. *Vývoj bytové výstavby v Plzeňském v letech 1998 až 2007* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2017 c [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536084/kap1.pdf/4c8c552e-fde6-41d5-a306-d1c912657084?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Vývoj počtu a struktury bytových domácností po roce 1991* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2017 d [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536294/17023114a02.pdf/abd4579d-28df-470f-884b-b03c802e0054?version=1.0>.
- Český statistický úřad. *Vývoj počtu a struktury domácností* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 20. 12. 2014 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/13-6224-03-2001-3__domacnosti.
- Český statistický úřad (ČSÚ). *Životní podmínky v ČR 2014* [online]. Praha: Český statistický úřad. 2015 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/23178402/zivotni_podminky_2014.pdf/bccffd22-400d-416d-ae79-69667301701f.
- ČÍŽEK, T. Naše společnost: *Česká sociologie, empirický výzkum a zdroje dat* [online]. 2009 [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a4002/f11/%C4%8C%C3%AD%C5%BEek,%20Tom%C3%A1%C5%A1.%20%C4%8Cesk%C3%A1%20sociologie,%20empirick%C3%BD%20v%C3%BDzkum%20a%20zdroje%20dat.pdf Sociologický časopis. Akademie věd ČR, 2009.
- DIMITROVÁ, Michaela. Naše společnost: *Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti* [online]. Sociologický časopis, 2007 [cit. 2016-03-07]. Studie. Dostupné z:

- http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a3970/fl11/Dimitrov%C3%A1,%20Michaela.%20Man%C5%BEelstv%C3%AD%20a%20jeho%20v%C3%BDznam%20v%20pojet%C3%AD%20%C4%8Desk%C3%A9%20ve%C5%99ejnosti.pdf.
- Eurobarometr Evropského parlamentu. *Analytický přehled* [online]. 2014 [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/pdf/eurobarometre/2015/2014parlemeter/eb82_4_parlemeter_analytical_overview_cs.pdf.
- Eurofound. *Průzkumy kvality života v Evropě* [online]. 2016 [cit. 2017-03-23]. Dostupné z: <https://www.eurofound.europa.eu/cs/surveys/european-quality-of-life-surveys>.
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). *Life in Transition Survey* [online]. 2017 [cit. 2017-03-20]. Dostupné z: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/lits.html>.
- European Social Survey (ESS). *ESS v České republice* [online]. 2017 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: http://www.europeansocialsurvey.org/about/country/czech_republic/.
- FIALOVÁ, Ludmila. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-87-7.
- FIALOVÁ, Ludmila. Sňatečnost. In: *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PpF UK, 2007: ISBN 978-80-86561-77-6.
- Generations and Gender Programme. *Základní informace o projektu* [online]. 2011 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <http://www.czech-ggs.cz/clanky/o-projektu/zakladni-informace-o-projektu.html>.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie* [online]. Praha: Argo, 1999 [cit. 2016-01-07]. ISBN 80-7203-124-4. Dostupné z: <files.zsv-dusek.webnode.cz/200000116-9e9de9f9a9/giddens%20-%20sociologie.pdf>.
- GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-91-5.
- HABARTOVÁ, Pavlína, Klára HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ a Olga SIVKOVÁ. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. *Prognóza počtu a velikosti vybraných typů hospodářických domácností v České republice pro období 2013–2040*. Praha: GTA, 2014 (56), s. 28.
- HAMPLOVÁ, Dana. *Děti na psi knížku?: mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2007. ISBN 978-807330-128-6, s. 30.
- HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. *Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6, s. 191.
- HORSKÝ, Jan a Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ. *Rodina našich předků*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Knihnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-195-6.
- KALIBOVÁ, Květa. Rozvodovost. V: *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, 1. vyd., 2008. ISBN 978-80-86561-46-2.
- KLIMEŠ, Jeroným. Partneři a rozchody. *Rozvod je horší než rakovina* [online]. 2010 [cit. 2016-03-24]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/scripts/detail.asp?id=7650>.
- KLUFOVÁ, Renata a Zuzana POLÁKOVÁ. *Demografické metody a analýzy: demografie české a slovenské populace*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-546-5.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina, Být svobodnou matkou v České republice. In: KOCOURKOVÁ, Jiřina a Ladislav RABUŠIC. *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?: proměny reprodukčního chování a možnosti rodinné politiky z hlediska postojů české veřejnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra demografie a geodemografie, 2006. ISBN 86561-93-3.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

- LANGHAMROVÁ, Jitka a Eva KAČEROVÁ. *Demografie: (materiály ke cvičení)*. Praha: Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1062-6, s.63.
- LIVI BACCI, Massimo. *Populace v evropské historii*. Praha: Lidové noviny, 2003. Utváření Evropy. ISBN 80-7106-495-5, s. 127.
- LÜSCHER, Kurt. Familie und Familienforschung im Übergang zur Postmoderne. In: Kurt. Lüscher, Franz. Schultheis, Margaret. Wehrspau (Hrsg.), *Die „postmoderne“ Familie. Familiäre Strategien und Familienpolitik in einer Übergangszeit*, Konstanz 1988.
- MARHOUNOVÁ, Jana. *Od osamění k nové rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Knihy pro rodiče. ISBN 14-436-88, s. 34-35.
- Ministerstvo zdravotnictví ČR. *Kódování mortality a morbidity* [online]. 2005 [cit. 2016-04-14]. Dostupné z: <http://www.mzcr.cz/Soubor.ashx?souborID=6025&typ=application/vnd.mspowerpoint&nazev=Prezentace%20%C5%A1kolen%C3%AD-MKN-10-Mortalita%20a%20morbidity-v1.ppt>.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 9788073675028.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-24-9.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-87-8.
- Občanský zákoník: Rodinné právo*. In: . ročník 2014, 89/2012 Sb., Část II, Hlava I Manželství, §655, § 762, § 763; Hlava II, Příbuzenství a švagrovství [online]. [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://zakony.kurzy.cz/89-2012-obcansky-zakonik/>.
- PALONCYOVÁ, Jana a Anna ŠTASTNÁ. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. Sňatek a rozchod jako dva možné způsoby ukončení nesezdaného soužití*. Praha: GTA, 2012, (54). ISSN 0011-8265.
- PALONCYOVÁ, Jana. *Domácnosti a rodiny podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů* [online]. 2004 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_147.pdf. VÚPSV.
- PAVLÍK, Zdeněk a Květa KALIBOVÁ. *Sňatečnost a rodina*. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0068-2.
- PAVLÍK, Zdeněk a Milan KUČERA. *Populační vývoj České republiky 1990–2002*. Praha: Katedra demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, DemoArt, 1. vyd., 2002. ISBN 80-902686-8-4.
- PAVLÍK, Zdeněk, ed. *Mnohojazyčný demografický slovník: český svazek*. Praha: Československá akademie věd, 1965, s. 16-17.
- PAVLÍK, Zdeněk. *Šetření populačního klimatu: metodika, mezinárodní přehled a šetření venkovských žen v Čechách*. Praha: Univerzita Karlova, 1977, s 36.
- Proměny české společnosti. Obsah a cíle výzkumu proměny české společnosti [online]. 2016 [cit. 2017-03-23]. Dostupné z: http://www.promenyceskespolecnosti.cz/obsah_a_cile_vyzkumu.php.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. Vytváření a zánik rodin v posledních letech*. Praha: GTA, 1994, (36). ISSN 0011-8265.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Porodnost v České republice: Současný stav a nedávné trendy*. In: *Populační vývoj České republiky 2001–2006*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PŘF UK, 2007. ISBN 978-80-86561-77-6.
- RABUŠIC, Ladislav a Markéta PETROVÁ KAFKOVÁ. *European Values Study – studnice informací o změně hodnot a postojů v ČR a v Evropě v posledních desetiletích* [online].

- 4/2010 [cit. 2016-04-10]. ISSN 12-14-813X. Dostupné z:
<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/110215095851.pdf>.
- RABUŠIC, Ladislav. Kde ty všechny děti jsou? V: *Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-01-6.
- Sčítání lidu, domů a bytů 2001. *Základní informace o rodinách a domácnostech v České republice*. Praha: Český statistický úřad, Praha, 2002.
- SHARE Česká republika. *O projektu SHARE* [online]. 2016 [cit. 2017-03-20]. Dostupné z:
http://share.cerge-ei.cz/articlle_1_projekt.html.
- ŠIGUTOVÁ, Lenka. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. *Sčítání 2011 podle místa obvyklého pobytu*. Praha: GTA, 2009, (51). ISSN 0011-8265.
- ŠIMPACH, Ondřej. *Modelování demografických časových řad pro potřeby demografických projekcí* [online]. 2014 [cit. 2016-07-10]. Dostupné z:
http://www.ondrejsimpach.wz.cz/publikace/konference_mezinarodni/FIS_VSE_DEN_DOKTORANDU_2014/Simpach_DD_FIS_2014.pdf.
- ŠKRABAL, Josef. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011: pramenné dílo*. Praha: Český statistický úřad, 2013. ISBN 978-80-250-2440-9.
- ŠVESTKA, Jiří, Jan DVOŘÁK, Josef, FIALA a kolektiv. *Občanský zákoník – Komentář – Svazek I (obecná část)*. Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-441-5.
- TUČEK, Milan a Věra KUCHAROVÁ. *Rodina – zdroj lidského kapitálu Evropy v 21. století: Proměny rodiny v období transformace od totality k občanské společnosti jako výzva pro rodinnou politiku*. Brno: Národní centrum pro rodinu, 2001.
- Týdeník Dotyk. *Východní Evropa začíná za Brnem* [online]. [cit. 2016-03-16]. Dostupné z:
http://archiv.dotyk.cz/06-2015/5_vychodni-evropa-zacina-za-brnem.
- UNICEF. *Úmluva o právech dítěte* [online]. 2017 [cit. 2017-02-20]. Dostupné z:
<http://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>.
- United Nations: *Methods of projecting households and families* [online]. United Nations publication, Sales No. E.73.XIII.2, New York, 1973 [cit. 2016-07-12]. ISBN 72-25492, s. 32. Dostupné z: <http://www.un.org/esa/population/techcoop/SocInd/manual7/manual7.html>.
- United Nations. *Methodology of the United Nations Population Estimates and Projections* [online]. 2015 revision [cit. 2016-07-05]. Dostupné z:
https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2015_Methodology.pdf.
- United Nations Statistics Division. *Demographic Yearbook, introduction* [online]. 2016 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z:
<https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/default.htm>.
- United Nations Statistics Division. *United Nations Demographic Yearbook review* [online]. 2004 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z:
<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/techreport/hhChar.pdf>.
- United Nations. *What we do* [online]. 2017 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z:
<https://www.un.org/development/desa/en/about/what-we-do.html>.
- VESELÁ, Renata. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. ISBN 80-86432-48-3, s. 12.
- VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, ed. *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6, s. 304.
- Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. *Rodina* [online]. 2017 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z:
<http://www.vupsv.cz/index.php?p=family&site=default>.
- Zákoník práce: Závěrečná ustanovení*. Ročník 1965, 65/1965 Sb. [online]. [cit. 2016-03-24]. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakprace/cast6.aspx#par274>.

Seznam datových zdrojů

- Český statistický úřad. *Demografická příručka - 2015* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 24. 11. 2016 [cit. 2016-11-26]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2015>.
- Český statistický úřad, 2017a. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1989–1970* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 31. 03. 2017 [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_1989_1970.
- Český statistický úřad, 2017b. *Demografické ročenky (pramenná díla) 2009–1990* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 31. 03. 2017 [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie_2009_1990.
- Český statistický úřad, 2017c. *Demografické ročenky (pramenná díla) 2010–2015* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 31. 03. 2017 [cit. 2017-04-21]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie.
- Český statistický úřad, 2016a. *Příjmy a životní podmínky domácností 2011* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 02. 03. 2016 [cit. 2016-03-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-2011-hpbzuhfwn0>.
- Český statistický úřad, 2016b. *Příjmy a životní podmínky domácností 2012* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 02. 03. 2016 [cit. 2016-03-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-2012-hyocv7lkio>.
- Český statistický úřad, 2016c. *Příjmy a životní podmínky domácností 2013* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 02. 03. 2016 [cit. 2016-03-23]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-2013-8rcgfcpn5e>.
- Český statistický úřad, 2016d. *Příjmy a životní podmínky domácností 2014* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 02. 03. 2016 [cit. 2016-08-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti>.
- Český statistický úřad, 2016e. *Příjmy a životní podmínky domácností 2015* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 02. 03. 2016 [cit. 2016-08-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti>.
- Český statistický úřad. *Příjmy, výdaje a životní podmínky domácností 2015 (SRÚ)* [online]. 2015 Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 02. 03. 2016 [cit. 2016-04-01]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=statistiky#katalog=30847>.
- Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 1991 - pramenné dílo (SLDB 1991)* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 24. 03. 2016 [cit. 2016-05-01]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/pramenne_dilo_1991.
- Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001 (SLDB 2001)* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 24. 11. 2016 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=30261>.
- Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (SLDB 2011)* [online]. Praha: Český statistický úřad. Poslední změna 25. 05. 2016 [cit. 2016-06-16]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=statistiky#katalog=30261>.
- United Nations Statistics Division. *Demographic Yearbook* [online]. 2013 [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb_Household/dyb_household.htm.
- United Nations Statistics Division, 2015a. *Population Division World Population prospects 2015* [online]. [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Download/Standard/Population/>.
- United Nations Statistics Division, 2015b. *Population Division World Population prospects 2015 (graphs)* [online]. [cit. 2016-07-05]. Dostupné z: <https://esa.un.org/unpd/wpp/Graphs/DemographicProfiles/>.

Seznam příloh

Příloha I: Neúplné rodiny podle pohlaví, věku a rodinného stavu osoby v čele domácnosti a podle počtu závislých dětí v České republice, 1991, 2001, 2011.....	118
Příloha II: Podíl svobodných v neúplných rodinách ze 100 svobodných v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011	119
Příloha III: Podíl ženatých/vdaných v neúplných rodinách ze 100 ženatých/vdaných v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011	120
Příloha IV: Podíl rozvedených v neúplných rodinách ze 100 rozvedených v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011	121
Příloha V: Podíl ovdovělých v neúplných rodinách ze 100 ovdovělých podle pohlaví v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011	122
Příloha VI: Ekonomická aktivita, postavení v zaměstnání osoby v čele neúplné rodinné domácnosti podle počtu závislých dětí v České republice 2001, 2011	123
Příloha VII: Vzdělání osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v České republice, 2011	124
Příloha VIII: Národnost osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v České republice 2001, 2011	125
Příloha IX: Náboženské vyznání osoby v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v České republice, 2001, 2011	126
Příloha X: Velikost obytné plochy vybraných typů domácností v České republice, 2011	127
Příloha XI: Četnost hospodařících domácností v jednotlivých krajích České republiky, 2011	128
Příloha XII: Složení domácností, přehled jejich příjmů a vydání v České republice, 2014.....	129
Příloha XIII: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014.....	130
Příloha XIV: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014	131
Příloha XV: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014.....	132
Příloha XVI: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014	133
Příloha XVII: Složení domácností, vybrané údaje o bytě, vybavenosti předměty dlouhodobého užívání v České republice, 2014.....	134
Příloha XVIII: Čisté neúplné rodiny podle počtu dětí a rodinného stavu osoby v čele domácnosti v České republice, 2011–2014.....	135
Příloha XIX: Věkové podíly osob v čele neúplných čistých rodinných domácností, rodinného stavu a počtu dětí v České republice, 2011–2014, v %.....	136
Příloha XX: Vzdělání osob v čele neúplných čistých rodinných domácností (v %) vzhledem k rodinnému stavu a počtu dětí v České republice, 2011–2014, v %.....	137
Příloha XXI: Ekonomická aktivita osob v čele neúplných čistých rodinných domácností (v %) vzhledem k rodinnému stavu a počtu dětí v České republice, 2011–2014, v %	138
Příloha XXII: Hrubé a čisté peněžní příjmy podle rodinného stavu a počtu dětí osob v čele neúplných čistých rodinných domácností v České republice, 2011–2014, v Kč.....	139

Příloha XXIII: Složení domácností a roční příjmy na osobu v České republice, 2015	140
Příloha XXIV: Očekávané složení cenzových domácností podle typů a změny v jejich počtech v České republice v letech 2001–2030	141

Přílohy

Příloha I: Neúplné rodiny podle pohlaví, věku a rodinného stavu osoby v čele domácnosti a podle počtu závislých dětí v České republice, 1991, 2001, 2011

Neúplné rodiny podle počtu závislých dětí a věku osoby v čele domácnosti	Muži						Ženy						Úhrnem
	1991			2001			1991			2001			
	svobodní	ženatí	%	svobodní	ženatí	%	svobodní	vlastní	rozvedené	vdovělé	nezn.	celkem	
15-19	650	56	1,0	713	10	1,4	1 688	2 452	137	9	5	4 291	1,2
20-24	1 718	960	1,39	2 843	5,4	4,777	13 675	5 927	303	52	24 734	6,8	
25-29	1 536	1 646	642	3 902	5,4	4 266	11 067	14 752	887	86	31 058	8,6	
30-34	1 694	1 580	1 554	5 074	7,0	3 474	7 052	21 313	1 945	67	33 851	9,4	
35-39	2 133	1 956	3 585	8 388	11,5	3 414	7 298	32 760	4 635	83	48 190	13,3	
40-44	2 078	2 643	5 968	12 261	16,8	3 026	6 700	35 459	8 998	64	54 247	15,0	
45-49	1 404	2 239	4 797	10 496	14,4	1 809	4 105	21 651	10 772	62	38 399	10,6	
50-54	755	1 347	2 631	6 669	9,2	929	1 700	9 196	10 569	35	22 429	6,2	
55-59	447	956	1 502	5 055	6,9	573	894	5 047	11 430	18	17 962	5,0	
60-64	227	635	972	2 599	6,1	459	561	2 829	14 557	22	19 428	5,4	
65-69	96	453	544	2 827	13	3 933	4 14	2 904	18 256	23	21 969	6,1	
70+	57	340	480	8 205	13	9 095	524	2 839	41 113	47	44 912	12,4	
Nezjištěno	1	2	4	10	2	10	2	3	15	5	11	37	4,7
Celkem	12 796	14 812	22 818	72 878	100	72 878	25 555	56 268	155 829	123 480	575	361 507	100
15-19	51	5	-	57	0,1	2 021	354	33	3	25	2 436	0,5	
20-24	549	281	72	936	1,1	13 423	9 878	3 206	137	290	26 934	5,5	
25-29	673	1 225	904	2 898	3,3	14 600	22 936	20 634	832	641	59 643	12,2	
30-34	517	1 793	2 613	5 219	5,9	7 476	16 797	31 583	1 845	564	58 265	11,9	
35-39	399	2 275	4 884	5 02	12,2	4 996	12 646	38 281	3 575	546	60 044	12,3	
40-44	340	2 879	7 456	11 904	13,4	3 514	9 574	37 306	6 344	403	57 141	11,7	
45-49	345	3 869	10 105	16 840	19,0	2 750	8 609	38 386	11 173	399	61 317	12,6	
50-54	242	3 552	8 318	3 447	17,8	1 983	5 762	26 986	15 283	280	50 294	10,3	
55-59	119	2 106	4 127	9 508	10,7	973	2 446	12 383	14 145	144	30 091	6,2	
60-64	79	836	1 564	4 887	5,5	393	774	4 679	11 737	72	17 655	3,6	
65-69	37	492	773	3 648	4,1	205	398	2 788	12 382	62	16 035	3,3	
70+	54	462	740	8 718	9,8	522	471	4 426	42 241	205	47 865	9,8	
Nezjištěno	3	7	9	48	0,1	12	19	33	20	38	122	0,0	
Celkem	3 408	19 782	41 565	88 579	100,0	88 579	52 868	90 664	220 724	119 917	3 669	487 842	100,0
15-19	1 187	1	2	1 190	1,1	1 891	30	4	-	1	1 926	0,4	
20-24	1 658	112	10	1 785	1,7	7 464	1 041	336	22	2	8 865	1,9	
25-29	2 565	808	140	3 523	3,3	13 287	4 623	3 112	124	8	21 160	4,6	
30-34	3 623	2 596	921	7 214	6,7	18 329	11 808	15 562	630	15	46 353	10,0	
35-39	2 900	4 142	3 376	10 733	10,0	14 266	15 399	39 117	2 087	18	70 899	15,3	
40-44	1 371	4 083	6 276	12 318	11,5	6 147	11 537	44 849	3 539	20	66 096	14,3	
45-49	868	4 420	8 754	15 127	14,1	3 573	9 603	39 929	5 836	13	58 958	12,7	
50-54	572	4 048	7 904	14 218	13,3	2 141	6 428	25 549	7 836	11	41 965	9,0	
55-59	348	3 682	6 394	2 515	4	1 458	4 936	19 053	11 454	2	36 903	8,0	
60-64	186	2 566	3 891	9 684	9,0	872	3 094	14 212	2	30 062	6,5		
65-69	75	1 349	1 663	5 790	5,4	411	1 548	5 794	13 945	1	21 699	4,7	
70+	55	1 507	1 136	11 036	10,3	501	1 442	6 428	49 089	1	57 461	12,4	
Nezjištěno	1 504	10	2	1 522	1,4	1 388	8	2	4	3	1 405	0,3	
Celkem	16 912	29 324	40 469	107 084	100,0	107 084	71 728	71 497	211 617	108 778	97	463 752	100,0

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha II: Podíl svobodných v neúplných rodinách ze 100 svobodných v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011

Muži				Ženy			
věk	ze 100 svobodných bylo v neúplných rodinách	ze 100 svobodných v neúplných rodinách bylo		věk	ze 100 svobodných bylo v neúplných rodinách	ze 100 svobodných v neúplných rodinách bylo	
		bez dětí	s dětmi			bez dětí	s dětmi
1991							
15-19	0,1	44,8	55,2	15-19	0,4	9,2	90,8
20-24	0,7	72,2	27,8	20-24	4,1	7,6	92,4
25-29	1,6	85,9	14,1	25-29	11,6	4,6	95,4
30-34	3,2	91,0	9,0	30-34	18,2	6,0	94,0
35-39	4,9	92,9	7,1	35-39	20,6	12,0	88,0
40-44	6,2	94,3	5,7	40-44	20,6	23,6	76,4
45-49	6,6	94,3	5,7	45-49	16,4	42,3	57,7
50-54	5,5	95,6	4,4	50-54	12,1	64,3	35,7
55-59	3,9	94,9	5,1	55-59	7,9	80,1	19,9
60+	1,3	87,1	12,9	60+	3,2	83,3	16,7
celkem	1,3	87,0	13,0	celkem	3,8	19,8	80,2
2001							
15-19	0,0	0,0	100,0	15-19	0,6	0,0	100,0
20-24	0,1	0,7	99,3	20-24	4,3	0,1	99,9
25-29	0,3	0,6	99,4	25-29	9,6	0,0	100,0
30-34	0,6	2,5	97,5	30-34	18,4	0,3	99,7
35-39	0,7	10,8	89,2	35-39	23,1	2,9	97,1
40-44	0,9	26,2	73,8	40-44	24,0	15,3	84,7
45-49	1,0	45,8	54,2	45-49	19,5	31,2	68,8
50-54	0,9	64,0	36,0	50-54	15,4	50,1	49,9
55-59	0,7	72,3	27,7	55-59	9,6	70,8	29,2
60+	0,5	90,6	9,4	60+	4,0	95,6	4,4
celkem	0,3	20,7	79,3	celkem	5,7	8,2	91,8
2011							
15-19	0,4	26,5	73,5	15-19	0,7	16,1	83,9
20-24	0,5	34,0	66,0	20-24	2,4	6,6	93,4
25-29	0,8	26,4	73,6	25-29	5,8	3,3	96,7
30-34	1,6	16,5	83,5	30-34	12,8	2,0	98,0
35-39	2,2	17,0	83,0	35-39	19,9	5,6	94,4
40-44	2,1	26,2	73,8	40-44	21,5	15,2	84,8
45-49	1,9	43,8	56,2	45-49	18,8	32,2	67,8
50-54	1,7	59,6	40,4	50-54	15,2	52,3	47,7
55-59	1,2	74,4	25,6	55-59	11,1	72,1	27,9
60+	0,8	80,7	19,3	60+	5,0	93,6	6,4
celkem	1,0	27,5	72,5	celkem	6,2	11,9	88,1

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha III: Podíl ženatých/vdaných v neúplných rodinách ze 100 ženatých/vdaných v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011

Muži				Ženy			
věk	ze 100 ženatých bylo v neúplných rodinách	ze 100 ženatých v neúplných rodinách bylo		věk	ze 100 vdaných bylo v neúplných rodinách	ze 100 vdaných v neúplných rodinách bylo	
		bez dětí	s dětmi			bez dětí	s dětmi
1991							
15-19	0,9	17,9	82,1	15-19	8,0	0,7	99,3
20-24	0,9	19,7	80,3	20-24	6,6	0,5	99,5
25-29	0,7	15,9	84,1	25-29	4,0	0,5	99,5
30-34	0,6	13,5	86,5	30-34	2,5	0,4	99,6
35-39	0,6	14,5	85,5	35-39	2,2	3,5	96,5
40-44	0,8	27,2	72,8	40-44	2,0	17,4	82,6
45-49	0,8	41,4	58,6	45-49	1,5	34,2	65,8
50-54	0,6	57,9	42,1	50-54	0,8	53,6	46,4
55-59	0,5	66,5	33,5	55-59	0,5	76,2	23,8
60+	0,3	81,7	18,3	60+	0,3	86,4	13,6
celkem	0,6	35,0	65,0	celkem	2,2	10,2	89,8
2001							
15-19	1,3	0,0	100,0	15-19	15,3	0,3	99,7
20-24	0,9	0,4	99,6	20-24	12,8	0,1	99,9
25-29	0,7	0,2	99,8	25-29	9,2	0,1	99,9
30-34	0,8	0,6	99,4	30-34	6,7	0,1	99,9
35-39	0,9	2,6	97,4	35-39	4,9	1,6	98,4
40-44	1,2	17,9	82,1	40-44	3,9	15,6	84,4
45-49	1,3	42,3	57,7	45-49	3,0	37,7	62,3
50-54	1,2	62,3	37,7	50-54	1,9	61,9	38,1
55-59	0,8	74,0	26,0	55-59	1,0	80,1	19,9
60+	0,3	86,8	13,2	60+	0,4	95,9	4,1
celkem	0,8	38,2	61,8	celkem	3,8	13,3	86,7
2011							
15-19	0,3	0,0	100,0	15-19	3,9	3,3	96,7
20-24	1,6	3,6	96,4	20-24	4,9	1,2	98,8
25-29	1,4	3,6	96,4	25-29	4,3	0,8	99,2
30-34	1,4	3,3	96,7	30-34	5,0	1,0	99,0
35-39	1,6	5,4	94,6	35-39	5,5	5,4	94,6
40-44	1,8	17,7	82,3	40-44	5,2	18,4	81,6
45-49	1,9	37,5	62,5	45-49	4,2	40,3	59,7
50-54	1,8	60,4	39,6	50-54	2,9	64,7	35,3
55-59	1,4	77,2	22,8	55-59	1,9	83,3	16,7
60+	0,7	92,1	7,9	60+	1,0	96,9	3,1
celkem	1,3	44,4	55,6	celkem	3,3	29,6	70,4

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha IV: Podíl rozvedených v neúplných rodinách ze 100 rozvedených v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011

Muži				Ženy			
věk	ze 100 rozvedených bylo v neúplných rodinách	ze 100 rozvedených v neúplných rodinách bylo		věk	ze 100 rozvedených bylo v neúplných rodinách	ze 100 rozvedených v neúplných rodinách bylo	
		bez dětí	s dětmi			bez dětí	s dětmi
1991							
25-29	4,2	19,2	80,8	25-29	62,7	0,2	99,8
30-34	6,3	18,3	81,7	30-34	66,7	0,3	99,7
35-39	9,3	20,5	79,5	35-39	70,1	5,4	94,6
40-44	13,2	38,1	61,9	40-44	66,3	23,6	76,4
45-49	13,4	60,0	40,0	45-49	50,8	44,3	55,7
50-54	11,4	67,7	32,3	50-54	33,3	63,6	36,4
55-59	8,2	77,2	22,8	55-59	20,3	81,0	19,0
60-64	6,5	80,5	19,5	60-64	15,8	85,9	14,1
65+	4,9	79,6	20,4	65+	13,0	85,6	14,4
celkem	9,5	47,6	52,4	celkem	46,9	24,4	75,6
2001							
25-29	4,8	0,0	100,0	25-29	65,1	0,0	100,0
30-34	7,1	0,5	99,5	30-34	66,0	0,1	99,9
35-39	10,1	2,8	97,2	35-39	67,7	3,4	96,6
40-44	14,9	22,2	77,8	40-44	66,5	25,4	74,6
45-49	16,6	52,4	47,6	45-49	56,1	51,7	48,3
50-54	14,3	73,1	26,9	50-54	41,6	72,1	27,9
55-59	10,3	82,3	17,7	55-59	25,8	86,2	13,8
60-64	7,6	87,5	12,5	60-64	16,9	94,9	5,1
65+	5,2	91,9	8,1	65+	11,2	99,4	0,6
celkem	11,4	46,5	53,5	celkem	46,9	32,8	67,2
2011							
25-29	2,7	9,3	90,7	25-29	26,4	0,4	99,6
30-34	3,7	6,1	93,9	30-34	39,0	1,1	98,9
35-39	6,1	11,7	88,3	35-39	50,6	6,7	93,3
40-44	9,4	25,5	74,5	40-44	53,7	23,1	76,9
45-49	11,8	47,9	52,1	45-49	47,5	45,9	54,1
50-54	11,9	69,0	31,0	50-54	35,2	68,5	31,5
55-59	9,7	81,0	19,0	55-59	25,5	86,3	13,7
60-64	7,5	88,8	11,2	60-64	18,7	95,9	4,1
65+	4,2	94,2	5,8	65+	12,7	99,4	0,6
celkem	8,5	56,8	43,2	celkem	34,9	42,1	57,9

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha V: Podíl ovdovělých v neúplných rodinách ze 100 ovdovělých podle pohlaví v České republice dle věku, 1991, 2001, 2011

Muži				Ženy			
věk	ze 100 ovdovělých bylo v neúplných rodinách	ze 100 ovdovělých v neúplných rodinách bylo		věk	ze 100 ovdovělých bylo v neúplných rodinách	ze 100 ovdovělých v neúplných rodinách bylo	
		bez dětí	s dětmi			bez dětí	s dětmi
1991							
15-19	10,0	0,0	100,0	15-19	18,8	11,1	88,9
20-24	23,5	0,0	100,0	20-24	58,7	0,0	100,0
25-29	39,3	1,4	98,6	25-29	62,2	0,3	99,7
30-34	50,0	1,3	98,7	30-34	65,5	0,4	99,6
35-39	60,6	2,2	97,8	35-39	69,7	4,2	95,8
40-44	66,0	15,0	85,0	40-44	70,9	23,4	76,6
45-49	61,9	37,9	62,1	45-49	57,1	47,8	52,2
50-54	43,1	58,9	41,1	50-54	38,7	69,9	30,1
55-59	28,1	74,2	25,8	55-59	23,7	84,4	15,6
60-64	19,0	83,7	16,3	60-64	17,4	87,6	12,4
65-69	14,0	85,3	14,7	65-69	14,5	86,3	13,7
70+	11,1	85,4	14,6	70+	11,2	86,9	13,1
celkem	17,5	68,9	31,1	celkem	17,7	71,9	28,1
2001							
15-19	0,0	0,0	100,0	15-19	25,0	0,0	100,0
20-24	36,4	0,0	100,0	20-24	69,5	0,0	100,0
25-29	36,4	0,0	100,0	25-29	74,4	0,0	100,0
30-34	54,8	0,0	100,0	30-34	75,8	0,1	99,9
35-39	64,1	2,6	97,4	35-39	77,4	2,5	97,5
40-44	71,9	12,1	87,9	40-44	81,3	22,2	77,8
45-49	66,4	38,8	61,2	45-49	68,3	51,5	48,5
50-54	53,7	65,4	34,6	50-54	50,1	74,8	25,2
55-59	34,6	80,6	19,4	55-59	30,5	89,3	10,7
60-64	22,8	91,2	8,8	60-64	19,6	97,0	3,0
65-69	16,0	95,9	4,1	65-69	15,0	99,3	0,7
70+	9,9	99,3	0,7	70+	10,4	99,7	0,3
celkem	18,7	76,9	23,1	celkem	18,2	81,2	18,8
2011							
15-19	0,0	0,0	100,0	15-19	0,0	0,0	100,0
20-24	1,9	0,0	100,0	20-24	28,9	0,0	100,0
25-29	6,5	0,0	100,0	25-29	34,4	0,0	100,0
30-34	21,8	1,5	98,5	30-34	45,2	1,0	99,0
35-39	39,4	4,3	95,7	35-39	55,8	5,0	95,0
40-44	43,4	12,4	87,6	40-44	58,8	19,0	81,0
45-49	45,6	31,1	68,9	45-49	54,7	42,8	57,2
50-54	40,4	57,4	42,6	50-54	41,7	69,9	30,1
55-59	30,0	79,4	20,6	55-59	30,7	88,4	11,6
60-64	21,1	92,1	7,9	60-64	21,8	97,0	3,0
65-69	16,2	97,4	2,6	65-69	16,7	99,3	0,7
70+	10,7	99,3	0,7	70+	12,0	99,7	0,3
celkem	16,1	84,2	15,8	celkem	17,1	87,8	12,2

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 1991, 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha VI: Ekonomická aktivita, postavení v zaměstnání osoby v čele neúplné rodinné domácnosti podle počtu závislých dětí v České republice 2001, 2011

2001						
Ekonomická aktivita, postavení v zaměstnání osoby v čele neúplné rodinné domácnosti	Neúplné rodinné domácnosti s počtem závislých dětí					
	0	1	2	3	4+	celkem
úhrnem	233 016	221 974	102 369	15 781	3 281	576 421
ekonomicky aktivní - zaměstnavatelé	3 277	5 166	2 484	314	34	11 275
ekonomicky aktivní - zaměstnanci	91 647	142 119	67 166	8 478	1 170	310 580
ekonomicky aktivní - samostatně činní	9 537	16 385	7 594	932	106	34 554
ekonomicky aktivní - ostatní vč. nezj. post. v zam.	6 059	16 580	7 786	1 847	589	32 861
ekonomicky aktivní celkem	110 520	180 250	85 030	11 571	1 899	389 270
nepracující důchodci	118 595	8 670	1 932	288	65	129 550
ostatní ekonomicky neaktivní	1 726	29 957	14 194	3 670	1 212	50 759
ekonomicky neaktivní celkem	120 321	38 627	16 126	3 958	1 277	180 309
nezjištěná ekonomická aktivita	2 175	3 097	1 213	252	105	6 842
2011						
Ekonomická aktivita, postavení v zaměstnání osoby v čele neúplné rodinné domácnosti	Neúplné rodinné domácnosti s počtem závislých dětí					
	0	1	2	3	4+	celkem
úhrnem	271 859	209 145	76 702	10 968	2 162	570 836
muži	57 593	37 374	10 517	1 231	369	107 084
ženy	214 266	171 771	66 185	9 737	1 793	463 752
ekonomicky aktivní - zaměstnavatelé	3 512	4 472	1 511	194	31	9 720
muži	1 564	1 819	525	77	9	3 994
ženy	1 948	2 653	986	117	22	5 726
ekonomicky aktivní - zaměstnanci	88 648	115 341	44 716	4 480	523	253 708
muži	19 787	19 108	5 944	520	107	45 466
ženy	68 861	96 233	38 772	3 960	416	208 242
ekonomicky aktivní - samostatně činní	12 470	15 886	5 514	647	65	34 582
muži	5 141	5 152	1 576	161	27	12 057
ženy	7 329	10 734	3 938	486	38	22 525
ekonomicky aktivní - ostatní	7 249	8 898	2 581	395	79	19 202
muži	1 779	1 298	399	50	12	3 538
ženy	5 470	7 600	2 182	345	67	15 664
nezaměstnaní	12 363	19 699	7 562	1 501	373	41 498
muži	3 157	2 714	715	160	75	6 821
ženy	9 206	16 985	6 847	1 341	298	34 677
ekonomicky aktivní celkem	124 242	164 296	61 884	7 217	1 071	358 710
muži	31 428	30 091	9 159	968	230	71 876
ženy	92 814	134 205	52 725	6 249	841	286 834
ekonomicky neaktivní	133 582	26 887	11 436	2 956	748	175 609
muži	21 934	3 484	625	98	44	26 185
ženy	111 648	23 403	10 811	2 858	704	149 424
nezjištěná ekonomická aktivita	14 035	17 962	3 382	795	343	36 517
muži	4 231	3 799	733	165	95	9 023
ženy	9 804	14 163	2 649	630	248	27 494

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha VII. Vzdělání osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v České republice, 2011

2011											
Nejvyšší ukončené vzdělání osoby v čele hospodařící domácnosti	Neúplné rodiny celkem	v tom						v čele ženy			
		v čele muž						v čele ženy			
		celkem	podle počtu závislých dětí				celkem	podle počtu závislých dětí			
		0	1	2	3+		0	1	2	3+	
Neúplné rodiny celkem	570 836	107 084	57 593	37 374	10 517	1 600	463 752	214 266	171 771	66 185	11 530
v tom											
bez vzdělání	2 964	508	261	163	47	37	2 456	1 748	483	142	83
základní vč. neukončeného	97 532	11 502	6 968	3 215	969	350	86 030	61 894	16 584	5 436	2 116
střední vč. vyučení (bez maturity)	195 872	49 127	29 108	15 130	4 315	574	146 745	70 522	51 226	20 956	4 041
úplné střední (s maturitou)	158 144	23 150	11 204	9 051	2 637	258	134 994	49 595	58 561	23 838	3 000
nástavbové studium	19 553	1 943	1 058	682	188	15	17 610	7 072	7 137	3 069	332
vyšší odborné vzdělání	6 115	817	451	287	70	9	5 298	1 472	2 773	943	110
vysokoškolské	60 688	12 655	5 687	5 109	1 664	195	48 033	13 683	23 247	9 871	1 232
nezjištěno	29 968	7 382	2 856	3 737	627	162	22 586	8 280	11 760	1 930	616

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Příloha VIII: Národnost osob v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v České republice 2001, 2011

Národnost osob v čele neúplných rodin	2001													
	V čele muž				V čele žena				celkem					
	Neúplné rodiny se záv. dětmi celkem	podle počtu závislých dětí			celkem	v %	podle počtu závislých dětí			celkem	v %	podle počtu závislých dětí		
		1	2	3+			1	2	3+			1	2	3+
celkem	343 405	288 18	12 017	20 85	300 485	100	193 156	90 352	16 977					
česká	314 835	25 532	10 693	17 44	276 866	92,14	177 982	83 555	15 329					
moravská	8 977	1 045	439	80	7 413	2,47	4 779	2 195	439					
slezská	176	41	10	6	119	0,04	79	35	5					
slovenská	6 338	700	317	118	5 203	1,73	3 162	1 547	494					
romská	654	56	18	18	562	0,19	299	154	109					
poľská	1 474	100	35	8	1 331	0,44	897	365	69					
německá	789	127	32	6	624	0,21	431	168	25					
vietnamská	466	105	35	5	321	0,11	222	89	10					
ostatní	3 215	424	143	34	2 614	0,87	1 770	702	142					
neuzjištěna	6 481	688	295	66	5 432	1,81	3 535	1 542	355					
Národnost osob v čele neúplných rodin	2011													
	V čele muž				V čele žena				celkem					
	Neúplné rodiny se záv. dětmi celkem	podle počtu závislých dětí			celkem	v %	podle počtu závislých dětí			celkem	v %	podle počtu závislých dětí		
		1	2	3+			1	2	3+			1	2	3+
celkem	570 836	37 374	10 517	1 600	463 752	214 266	171 771	66 185	11 530					
česká	367 609	21 627	6 171	885	303 139	142 433	109 372	44 040	7 294					
moravská	23 447	1 451	463	50	18 248	10 097	5 456	2 285	410					
slezská	439	37	16	4	297	150	105	39	3					
slovenská	8 836	584	167	38	6 901	3 978	2 051	728	144					
poľská	2 108	91	23	7	1 802	1 212	417	144	29					
německá	1 050	63	10	5	845	631	157	45	12					
romská	322	33	18	8	232	71	93	44	24					
maďarská	568	45	16	5	412	251	127	23	11					
ruská	1 159	82	26	3	1 003	383	497	108	15					
řecká	149	10	3	-	117	75	30	11	1					
ukrajinská	2 303	273	56	5	1 793	514	1 032	227	20					
vietnamská	1 333	292	71	17	866	108	563	172	23					
ostatní	2 467	425	117	20	1 582	608	735	202	37					
dvojí	7 872	512	154	30	6 265	3 278	1 955	802	230					
neuvevena	151 174	11 849	3 206	523	120 250	50 477	49 181	17 315	3 277					

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha IX: Náboženské vyznání osoby v čele neúplných rodin podle počtu závislých dětí v České republice, 2001, 2011

2001												
Náboženské vyznání osoby v čele neúplných rodin	Pořadí	Neúplné rodiny se záv. dětmi celkem	v čele muž	podle počtu závislých dětí			v čele žena	v tom s počtem závislých dětí				
				0	1	2		3+	0	1	2	3+
Celkem		343 405	42 920	28 818	12 017	2 085	300 485	193 156	90 352	16 977		
Církev římskokatolická	1.	58 235	6 907	4 694	1 792	421	51 328	33 067	14 680	3 581		
Českobratrská církev evangelická	2.	2 366	318	222	75	21	2 048	1 355	554	139		
Církev československá husitská	3.	1 324	194	147	41	6	1 130	794	286	50		
Pravoslavná církev v českých zemích	5.	718	95	72	21	2	623	439	155	29		
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	4.	831	76	53	18	5	755	423	231	101		
Církev řeckokatolická	12.	153	29	21	8	0	124	80	39	5		
Církev adventistů sedmého dne	10.	265	29	20	6	3	236	134	83	19		
Slezská církev evangelická augsburského vyznání	9.	275	31	24	6	1	244	161	64	19		
Evangelická církev augsburského vyznání v ČR	7.	302	30	20	9	1	272	186	76	10		
Bez náboženské víry		242 415	30 320	20 317	8 656	1 347	212 095	136 010	65 009	11 076		
Nezjištěno		27 535	3 681	2 437	1 050	194	23 854	15 692	6 808	1 354		
2011												
Náboženské vyznání osoby v čele neúplných rodin	Pořadí	Hospodařící domácnosti tvořené 1 neúplnou rodinou celkem	v čele muž	podle počtu závislých dětí			v čele žena	podle počtu závislých dětí				
				0	1	2		3+	0	1	2	3+
Celkem		570 836	107 084	57 593	37 374	10 517	1 600	463 752	214 266	171 771	66 185	11 530
Hospodařící domácnosti tvořené 1 neúplnou rodinou celkem		570 836	107 084	57 593	37 374	10 517	1 600	463 752	214 266	171 771	66 185	11 530
věřící - nehlásící se k žádné církvi ani náboženské společnosti		47 275	7 600	4 162	2 566	756	116	39 675	18 050	14 787	5 801	1 037
věřící - hlásící se k církvi, náboženské společnosti z toho:		69 640	11 728	7 549	2 961	989	229	57 912	37 425	13 139	5 965	1 383
Církev římskokatolická	1.	49 143	8 019	5 431	1 800	648	140	41 124	27 441	8 606	4 107	970
Českobratrská církev evangelická	2.	2 737	444	312	93	33	6	2 293	1 536	453	253	51
Církev československá husitská	3.	2 177	322	241	60	18	3	1 855	1 429	277	127	22
Pravoslavná církev v českých zemích	4.	978	213	84	97	29	3	765	314	337	102	12
Náboženská společnost Svědkové Jehovovi	5.	685	87	52	20	11	4	598	333	175	78	12
Církev řeckokatolická	6.	436	95	50	30	10	5	341	182	118	37	4
Církev adventistů sedmého dne	7.	325	53	25	18	6	4	272	127	90	46	9
Slezská církev evangelická augsburského vyznání	8.	316	45	29	9	6	1	271	167	67	32	5
Evangelická církev augsburského vyznání v ČR	9.	291	47	28	13	5	1	244	134	76	27	7
Bez vyznání		192 601	37 837	19 460	13 963	3 943	471	154 764	60 446	64 376	26 015	3 927
Neuvečeno		261 259	49 902	26 413	17 878	4 828	783	211 357	98 329	79 444	28 402	5 182

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2001, 2011, vlastní zpracování

Příloha X: Velikost obytné plochy vybraných typů domácností v České republice, 2011

Velikost obytné plochy v m ² na osobu:	Hospodařící domácnosti celkem	v tom							
		HD tvořené 1 úplnou rodinou				HD tvořené 1 neúplnou rodinou			
		celkem	s počtem závislých dětí			celkem	s počtem závislých dětí		
			0	1	2 a více		0	1	2 a více
Hospodařící domácnosti celkem	4 320 691	2 085 529	1 229 278	407 558	448 693	565 975	270 368	206 725	88 882
do 9,9	229 020	125 904	52 294	28 418	45 192	42 065	15 902	15 593	10 570
10,0 - 14,9	436 914	287 097	95 219	69 737	122 141	62 947	21 952	23 380	17 615
15,0 - 19,9	565 169	374 315	166 250	96 732	111 333	82 793	32 520	30 430	19 843
20,0 - 24,9	560 823	362 875	220 310	74 109	68 456	87 879	42 998	31 339	13 542
25,0 - 29,9	466 417	284 576	203 211	43 210	38 155	70 445	38 886	24 406	7 153
30,0 - 34,9	357 780	196 134	148 747	26 808	20 579	49 178	28 790	16 293	4 095
35,0 - 39,9	237 268	119 258	94 456	14 631	10 171	31 450	19 181	10 056	2 213
40,0 a více	982 416	218 805	179 799	24 789	14 217	63 304	38 751	20 355	4 198

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Příloha XI: Četnost hospodařících domácností v jednotlivých krajích České republiky, 2011

Kraj	Hospodařící domácnosti celkem	v tom podle typu hospodařící domácnosti							
		rodinné						nerodinné	
		tvořené 1 rodinou	v tom				tvořené 2 a více rodinami	domácnosti jednotlivců	vícečlenné domácnosti
			úplné		neúplné				
tvořené 1 rodinou	se závislími dětmi		bez závislých dětí	se závislími dětmi					
Celkem	4 375 122	2 667 867	1 236 561	860 470	271 859	298 977	69 694	1 422 147	215 414
Hlavní město Praha	579 509	300 262	138 255	85 440	36 987	39 580	5 034	225 802	48 411
Středočeský kraj	523 045	329 829	150 431	112 184	32 229	34 985	10 207	158 918	24 091
Jihočeský kraj	262 692	163 840	76 508	53 696	15 649	17 987	4 332	84 195	10 325
Plzeňský kraj	242 397	147 651	71 475	46 581	14 052	15 543	3 555	79 334	11 857
Karlovarský kraj	128 904	73 917	34 015	21 078	8 252	10 572	1 610	45 345	8 032
Ústecký kraj	352 346	206 511	94 889	62 423	20 455	28 744	3 936	122 615	19 284
Liberecký kraj	183 299	110 698	50 799	35 264	11 174	13 461	2 640	60 916	9 045
Královéhradecký kraj	228 256	143 577	68 242	46 829	13 517	14 989	3 463	72 208	9 008
Pardubický kraj	207 396	133 552	62 931	45 395	12 124	13 102	3 448	62 789	7 607
Kraj Vysočina	198 504	131 108	62 067	45 833	11 948	11 260	4 425	56 688	6 283
Jihomoravský kraj	473 520	295 668	136 389	97 136	31 929	30 214	10 497	145 117	22 238
Olomoucký kraj	257 964	164 554	76 313	54 633	16 135	17 473	4 405	78 801	10 204
Zlínský kraj	229 682	150 952	69 107	52 305	15 827	13 713	4 928	66 330	7 472
Moravskoslezský kraj	507 608	315 748	145 140	101 673	31 581	37 354	7 214	163 089	21 557

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2011, vlastní zpracování

Příloha XII: Složení domácností, přehled jejich příjmů a vydání v České republice, 2014

	Domácnosti s dětmi celkem	z toho								neúplné čisté rodiny	
		úplné čisté rodiny								celkem	z toho s 1 dítětem
		celkem	s 1 dítětem			se 2 dětmi			se 3 a více dětmi		
celkem	1 prac. člen		2 prac. členové	celkem	1 prac. člen	2 prac. členové	celkem	z toho s 1 dítětem			
Počet domácností - vážený	969	703	271	90	179	366	97	266	67	195	143
- ve výběru	1 136	825	318	105	211	429	114	312	78	228	167
Průměrný počet na domácnost: členů	3,46	3,72	3,02	3,03	3,01	3,99	3,98	3,99	5,14	2,31	2,00
pracujících	1,53	1,68	1,65	1,04	1,97	1,72	1,07	1,98	1,59	0,80	0,81
vyživovaných dětí	1,59	1,71	1,00	1,01	1,00	1,98	1,98	1,98	3,11	1,29	0,99
0 - 5 let	0,37	0,46	0,40	0,61	0,29	0,49	1,16	0,24	0,55	0,13	0,09
6 - 9 let	0,31	0,36	0,11	0,03	0,15	0,49	0,40	0,52	0,73	0,19	0,12
10 - 14 let	0,34	0,37	0,13	0,10	0,15	0,47	0,20	0,58	0,77	0,27	0,21
15 - 25 let	0,57	0,52	0,36	0,27	0,41	0,53	0,22	0,64	1,06	0,70	0,57
nepracujících důchodců	0,05	0,04	0,07	0,20	0,00	0,02	0,07	0,00	0,01	0,01	0,01
ostatních členů	0,29	0,29	0,30	0,78	0,04	0,27	0,86	0,03	0,43	0,21	0,19
spotřebních jednotek (OECD)	2,53	2,68	2,29	2,27	2,30	2,82	2,74	2,85	3,52	1,81	1,63
spotřebních jednotek (OECD modif.)	2,04	2,14	1,89	1,87	1,89	2,22	2,15	2,25	2,69	1,55	1,43
HRUBÉ PENĚŽNÍ PŘÍJMY CELKEM	147 241	149 599	174 902	149 865	188 516	146 311	126 923	154 267	103 408	130 675	142 699
ČISTÉ PENĚŽNÍ PŘÍJMY CELKEM	129 393	130 924	150 586	135 256	159 126	128 554	116 732	133 594	94 240	118 888	127 652
Příjmy ze závislé činnosti	89 764	93 642	107 985	72 155	126 829	92 610	67 692	102 548	63 932	68 112	78 293
Příjmy z podnikání	14 560	15 179	18 204	20 354	17 266	14 024	13 499	14 354	12 894	8 195	8 334
Sociální příjmy	12 787	11 305	15 514	30 732	7 696	8 924	22 106	3 812	11 409	18 295	17 657
Důchody	3 502	2 377	4 737	11 253	1 493	1 313	3 683	467	1 283	5 006	5 583
Dávky nemocenského pojištění a náhrady mzdy při pracovní neschopnosti	1 950	2 045	3 238	2 359	3 705	1 657	1 688	1 662	854	1 766	2 575
Podpora v nezaměstnanosti	346	356	406	819	201	335	749	189	324	201	198
Dávky státní sociální podpory	5 456	5 441	6 589	15 572	1 933	4 540	13 882	895	6 539	7 444	5 954
z toho: příspěvky na děti	547	382	96	129	63	313	464	228	1 354	1 570	977
rodičovský příspěvek	3 950	4 636	6 381	15 443	1 797	3 820	12 297	620	3 953	5 874	4 977
Jiné sociální příjmy	1 532	1 087	544	729	363	1 079	2 104	599	2 408	3 878	3 346
Ostatní příjmy	12 282	10 797	8 884	12 014	7 335	12 996	13 434	12 880	6 004	24 286	23 369
z toho peněžní transfery od osob mimo domácnost	5 714	3 760	3 680	4 365	3 321	3 846	5 475	3 222	3 588	19 119	19 268
HRUBÁ PENĚŽNÍ VYDÁNÍ CELKEM	130 963	133 751	148 740	132 877	157 557	134 475	131 034	136 561	95 042	118 837	129 264
z toho: daň z příjmů, zdravotní a sociální pojištění	17 848	18 676	24 315	14 610	29 390	17 757	10 192	20 674	9 168	11 788	15 047
ČISTÁ PENĚŽNÍ VYDÁNÍ CELKEM	113 116	115 076	124 424	118 267	128 167	116 718	120 843	115 887	85 874	107 049	114 216
<i>podle účelu použití:</i>											
A. Spotřební vydání	102 123	101 992	116 103	110 788	119 359	99 354	93 552	101 950	79 650	102 902	110 165
B. Vydání neklasifikovaná jako spotřební	10 992	13 084	8 321	7 480	8 808	17 364	27 291	13 937	6 224	4 147	4 051
<i>podle druhu vydání:</i>											
Potraviny, nápoje, veřejné stravování	26 460	26 693	30 061	28 774	30 890	26 011	22 706	27 308	21 582	24 834	26 325
Průmyslové zboží	32 627	34 165	38 726	38 817	38 904	32 866	31 824	33 507	28 840	26 196	26 403
Služby	37 254	35 404	39 786	36 773	41 426	34 755	33 655	35 236	27 739	47 602	52 800
Platby a jiná vydání	16 774	18 814	15 851	13 902	16 947	23 086	32 657	19 836	7 713	8 417	8 689
NATURÁLNÍ PŘÍJMY	7 168	6 472	7 042	6 942	7 086	6 287	7 007	6 063	5 902	11 610	12 803
NATURÁLNÍ VYDÁNÍ	3 335	3 132	4 379	4 255	4 473	2 741	2 702	2 780	1 829	4 322	5 120
BILANČNÍ POLOŽKY											
Saldo vybraných úspor a vkladů	-11 539	-11 124	-18 015	-14 381	-19 959	-8 672	10 499	-15 692	-5 155	-8 117	-10 014
Saldo přijatých půjček a splacených úvěrů	-4 292	-4 351	-7 850	-1 983	-10 867	-2 701	-5 563	-1 696	-3 041	-2 843	-2 492

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016

Příloha XIII: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014

	Domácnosti s dětmi celkem	z toho						úplně čisté rodiny						neúplně čisté rodiny	
		celkem	s 1 dítětem			se 2 dětmi			celkem	se 3 a více dětmi		celkem	z toho s 1 dítětem		
			1 prac. člen	2 prac. členové	celkem	1 prac. člen	2 prac. členové	celkem		1 prac. člen	2 prac. členové				
														1 prac. člen	2 prac. členové
ČISTÁ PENĚŽNÍ VYDÁNÍ CELKEM	113 116	115 076	124 424	118 267	128 167	116 718	120 843	115 887	85 874	107 049	114 216	102 902	110 165		
A. SPOTŘEBNÍ VYDÁNÍ (CZ-COICOP)	102 123	101 992	116 103	110 788	119 359	99 354	93 552	101 950	79 650	102 902	110 165	102 902	110 165		
01 POTRAVINY A NEALKOHOLICKÉ NÁPOJE	20 254	20 232	22 879	22 311	23 296	19 497	17 769	20 165	17 065	19 819	20 945	19 819	20 945		
01.1 Potraviny	18 424	18 379	20 727	20 497	20 960	17 703	16 226	18 273	15 670	18 118	19 051	18 118	19 051		
01.1.1 Pekárenské výrobky, obiloviny	3 477	3 474	3 679	3 626	3 723	3 387	3 047	3 517	3 355	3 424	3 505	3 424	3 505		
01.1.2 Maso	4 776	4 793	5 712	5 628	5 789	4 505	3 765	4 776	3 828	4 405	4 592	4 405	4 592		
01.1.3 Ryby	551	548	671	605	708	513	422	547	402	505	506	505	506		
01.1.4 Mléko, sýry, vejce	4 030	4 024	4 354	4 634	4 238	3 978	4 219	3 903	3 440	4 057	4 253	4 057	4 253		
01.1.5 Oleje a tuky	844	830	957	902	989	773	711	794	769	886	956	886	956		
01.1.6 Ovoce	1 219	1 209	1 377	1 395	1 376	1 168	1 038	1 217	983	1 257	1 381	1 257	1 381		
01.1.7 Zelenina, brambory	1 610	1 586	1 840	1 783	1 880	1 522	1 392	1 574	1 249	1 702	1 840	1 702	1 840		
01.1.8 Cukr, marmeláda, med, čokoláda, cukrovinky a cukrářské výrobky	1 293	1 295	1 380	1 168	1 494	1 285	1 132	1 347	1 140	1 291	1 397	1 291	1 397		
01.1.9 Potravinářské výrobky a přípravky	623	621	758	756	762	571	500	599	504	591	622	591	622		
01.2 Nealkoholické nápoje	1 830	1 854	2 152	1 813	2 336	1 794	1 544	1 891	1 396	1 701	1 894	1 701	1 894		
01.2.1 Káva, čaj, kakao	755	749	852	787	890	743	675	770	529	760	857	760	857		
01.2.2 Minerální vody, nealko nápoje a šťávy	1 075	1 105	1 300	1 026	1 446	1 052	868	1 122	867	941	1 036	941	1 036		
02 ALKOHOLICKÉ NÁPOJE, TABÁK	2 294	2 394	3 215	2 940	3 367	2 090	2 195	2 065	1 734	1 491	1 452	1 491	1 452		
02.1 Alkoholické nápoje	1 213	1 290	1 640	1 610	1 666	1 214	1 071	1 276	778	789	847	789	847		
02.1.1 Lihoviny	263	276	374	347	391	256	186	284	132	188	213	188	213		
02.1.2 Víno	446	451	553	507	580	432	363	461	287	433	445	433	445		
02.1.3 Pivo	504	562	713	756	696	526	522	531	359	167	189	167	189		
02.2 Tabák	1 081	1 105	1 575	1 330	1 701	876	1 125	790	956	702	605	702	605		
03 ODÍVÁNÍ A OBUV	6 003	6 066	6 764	6 594	6 897	6 092	4 957	6 552	4 297	6 042	6 546	6 042	6 546		
03.1 Odívání	4 474	4 521	5 141	5 024	5 238	4 518	3 593	4 892	3 059	4 452	4 825	4 452	4 825		
03.1.1 Oděvní materiály	11	9	9	13	8	10	7	11	8	17	23	17	23		
03.1.2 Oděvy	4 151	4 198	4 773	4 660	4 865	4 192	3 304	4 550	2 858	4 085	4 416	4 085	4 416		
03.1.3 Oděvní doplňky a textilní galanterie	276	277	307	326	299	287	260	299	166	305	334	305	334		
03.1.4 Čištění, opravy a půjčování oděvů	36	36	52	24	66	29	22	32	27	46	52	46	52		
03.2 Obuv (vč. oprav a půjčování)	1 529	1 545	1 623	1 570	1 659	1 574	1 364	1 661	1 238	1 590	1 721	1 590	1 721		
03.2.1 Obuv	1 504	1 522	1 595	1 544	1 631	1 552	1 342	1 639	1 226	1 550	1 674	1 550	1 674		
03.2.2 Opravy a půjčování obuvi	25	22	28	27	28	22	22	22	12	40	47	40	47		

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016

Příloha XIV: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014

	Domácnosti s dětmi celkem	z toho									
		úplně čisté rodiny								neúplně čisté rodiny	
		celkem	s 1 dítětem			se 2 dětmi			se 3 a více dětmi	celkem	z toho s 1 dítětem
			celkem	1 prac. člen	2 prac. členové	celkem	1 prac. člen	2 prac. členové			
04 BYDLENÍ, VODA, ENERGIE, PALIVA	18 643	17 220	20 239	20 304	20 200	16 335	18 274	15 563	13 804	26 778	30 010
04.1 Nájemné z bytu	4 882	4 019	5 199	5 389	5 059	3 637	5 636	2 824	2 841	10 531	12 090
04.3 Běžná údržba a drobné opravy bytu	1 388	1 479	1 354	1 296	1 384	1 598	1 774	1 548	1 271	769	795
04.4 Dodávka vody a jiné služby související s bydlením	2 366	2 237	2 464	2 332	2 532	2 145	2 272	2 101	2 085	2 980	3 267
04.4.1 Vodné a stočné	1 596	1 513	1 698	1 617	1 736	1 427	1 466	1 411	1 443	2 038	2 224
04.4.2 Sběr pevných odpadů	468	464	486	509	476	452	461	450	460	469	484
04.4.4 Další služby související s bydlením	301	260	280	205	320	266	344	240	182	473	559
04.5 Elektrická a tepelná energie, plyn, paliva	10 007	9 485	11 222	11 287	11 224	8 955	8 592	9 090	7 608	12 498	13 858
04.5.1 Elektrická energie	4 693	4 529	5 291	5 364	5 254	4 339	4 044	4 438	3 525	5 223	5 571
04.5.2 Plynná paliva	2 598	2 533	2 974	2 703	3 123	2 349	1 833	2 553	2 267	2 836	3 180
04.5.3 Kapalná paliva	4	1	0	0	1	1	0	1	1	24	38
04.5.4 Tuhá paliva	492	505	532	862	371	515	331	587	394	245	212
04.5.5 Teplo a teplá voda	2 219	1 918	2 424	2 359	2 476	1 752	2 383	1 511	1 421	4 170	4 857
05 BYTOVÉ VYBAVENÍ, ZAŘÍZENÍ DOMÁCNOSTI; OPRAVY	5 503	5 720	6 731	6 724	6 763	5 553	5 342	5 671	4 025	4 570	4 787
05.1 Nábytek, bytové zařízení a výzdoba, koberec a ostatní podlahové krytiny	1 791	1 909	2 266	1 925	2 448	1 852	1 827	1 879	1 299	1 356	1 246
05.2 Bytový textil	451	451	582	495	630	417	392	427	280	473	563
05.3 Přístroje a spotřebiče pro domácnost	1 178	1 226	1 437	1 672	1 316	1 182	1 009	1 254	910	893	1 008
05.4 Nádobí a kuchyňské potřeby	426	431	500	539	483	422	401	433	308	375	419
05.5 Výrobky pro dům a zahradu	423	469	509	676	429	485	543	469	300	203	195
05.6 Zboží a služby pro běžnou údržbu domácností	1 234	1 235	1 437	1 418	1 457	1 194	1 171	1 208	928	1 271	1 356
06 ZDRAVÍ	2 149	2 109	2 503	2 511	2 514	2 024	2 088	2 016	1 534	2 397	2 641
06.1 Léčiva a zdravotnické prostředky	1 477	1 471	1 753	1 797	1 741	1 395	1 492	1 372	1 120	1 524	1 585
06.2 Ambulantní zdravotní péče	649	611	708	637	749	604	539	631	409	868	1 054
06.3 Ústavní zdravotní péče	23	27	42	77	24	25	57	13	5	6	2
07 DOPRAVA	11 671	12 261	14 080	13 627	14 407	11 733	11 747	11 837	10 182	8 396	8 464
07.1 Nákup osobních dopravních prostředků	1 826	1 990	1 962	2 565	1 674	2 019	2 702	1 791	1 931	1 197	1 090
07.1.1 Automobily	1 481	1 618	1 643	2 371	1 289	1 586	2 500	1 271	1 690	941	793
07.1.2 Motocykly	113	114	104	0	158	128	0	176	74	114	179
07.1.3 Jízdní kola	231	259	214	194	227	305	202	345	167	143	118
07.2 Provoz osobních dopravních prostředků	8 096	8 729	10 638	9 920	11 077	8 158	7 887	8 333	6 619	4 788	4 740
07.2.1 Náhradní díly a příslušenství pro osobní dopravní prostředky	522	589	724	646	769	538	543	542	485	184	149
07.2.2 Pohonné hmoty a oleje	6 168	6 690	8 179	7 774	8 442	6 222	5 990	6 363	5 141	3 608	3 594
07.2.3 Údržba a opravy osobních dopravních prostředků	944	975	1 163	1 058	1 225	951	995	945	630	761	767
07.2.4 Ostatní služby týkající se prostředků osobní dopravy	462	475	571	442	640	447	359	483	364	236	229
07.3 Dopravní služby	1 749	1 542	1 480	1 143	1 656	1 555	1 157	1 712	1 631	2 411	2 635
z toho:											
07.3.1 Kolejová osobní doprava	366	331	327	305	339	353	128	437	247	460	489
07.3.2 Silniční osobní doprava	730	650	633	553	674	614	391	699	843	1 069	1 143

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016

Příloha XV: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014

	Domácnosti s dětmi celkem	z toho										
		úplné čisté rodiny									neúplné čisté rodiny	
		celkem	s 1 dítětem			se 2 dětmi			se 3 a více dětmi	celkem	z toho s 1 dítětem	
			celkem	1 prac. člen	2 prac. členové	celkem	1 prac. člen	2 prac. členové				
08 POŠTY A TELEKOMUNIKACE	4 525	4 304	5 200	4 960	5 339	4 060	3 767	4 192	3 212	5 313	5 651	
08.1 Poštovní služby	65	65	62	83	51	72	73	72	45	61	56	
08.2 Telefonní a telefaxové přístroje	398	409	465	470	466	416	239	482	245	292	254	
08.3 Telefonické a telefaxové služby	4 062	3 830	4 673	4 407	4 821	3 573	3 455	3 638	2 923	4 961	5 342	
Služby pevných a bezdrátových telefonních a faxových zařízení	114	99	132	143	127	86	63	96	76	118	155	
Provoz mobilního telefonu	2 760	2 591	3 158	2 891	3 295	2 404	2 309	2 454	2 034	3 301	3 409	
Služby internetového spojení	1 188	1 140	1 383	1 373	1 398	1 082	1 084	1 087	813	1 542	1 778	
09 REKREACE A KULTURA	10 401	10 509	10 918	9 351	11 770	10 817	9 288	11 461	8 230	9 639	9 981	
09.1 Zařízení a vybavení audiovizuální, fotografická a pro zpracování dat	1 192	1 234	1 219	1 111	1 277	1 263	1 140	1 316	1 147	858	935	
09.1.1 Zařízení pro příjem, záznam a reprodukci obrazu a zvuku	346	382	385	452	348	402	415	399	292	161	186	
09.1.2 Foto-kino zařízení, optické přístroje	111	97	59	25	76	119	148	110	91	121	131	
09.1.3 Zařízení pro zpracování dat	609	639	663	507	746	618	468	678	676	419	465	
09.1.4 Nosná média pro záznam obrazu a zvuku	86	80	84	94	80	82	72	86	63	106	118	
09.1.5 Opravy zařízení a vybavení audiovizuálního, fotografického a pro zpracování dat	40	36	28	32	26	42	38	43	25	50	35	
09.2 Další výrobky dlouhodobé spotřeby pro rekreaci a kulturu	103	114	100	115	93	123	150	115	107	59	37	
09.3 Ostatní výrobky pro rekreaci a kulturu; květiny a zahrady, domácí zvířata	2 682	2 767	2 933	2 784	3 022	2 846	2 647	2 939	2 039	2 349	2 191	
09.3.1 Hry, hračky a sběratelské předměty	873	982	947	1 043	902	1 059	1 254	996	740	567	526	
09.3.2 Zařízení pro sport, kempink a rekreaci ve volné přírodě	470	505	427	324	482	573	434	629	399	314	296	
09.3.3 Květiny a zahrady	470	484	585	531	616	466	394	496	320	347	406	
09.3.4 Domácí zvířata a potřeby pro jejich chov	735	677	821	747	859	634	464	699	516	961	812	
09.3.5 Veterinární a ostatní služby pro domácí zvířata	133	119	153	138	162	113	100	118	64	160	150	
09.4 Rekreační a kulturní služby	2 915	2 910	3 135	2 511	3 470	2 910	2 501	3 082	2 372	2 879	3 179	
09.4.1 Rekreační a sportovní služby	1 247	1 279	1 233	777	1 473	1 346	1 100	1 449	1 100	1 054	1 108	
09.4.2 Kulturní služby	1 611	1 569	1 809	1 652	1 898	1 509	1 341	1 581	1 250	1 779	2 004	
09.4.3 Hery a loterie	57	62	92	82	98	55	61	52	22	45	67	
09.5 Noviny, knihy, papírenské zboží	988	959	928	908	942	988	790	1 068	914	1 159	1 233	
09.5.1 Knihy	451	424	423	448	412	436	316	484	374	580	647	
z toho učebnice	118	105	72	38	90	114	50	139	145	197	197	
09.5.2 Noviny a periodické časopisy	247	243	292	267	307	228	213	235	187	250	270	
09.5.3 Ostatní tiskoviny	50	48	52	50	53	45	47	45	52	63	78	
09.5.4 Papírenské zboží, potřeby k psaní a kreslení	240	245	161	143	171	278	214	304	302	265	238	
09.6 Dovolená s komplexními službami	2 521	2 525	2 603	1 922	2 967	2 688	2 060	2 942	1 650	2 336	2 406	
Rekreace tuzemská	797	826	685	549	759	902	744	968	837	716	657	
Rekreace zahraniční	1 724	1 699	1 918	1 373	2 208	1 786	1 316	1 974	813	1 620	1 749	

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016

Příloha XVI: Složení domácností, skupiny peněžních vydání v České republice, 2014

	Domácnosti s dětmi celkem	z toho									neúplné čisté rodiny	
		úplně čisté rodiny									celkem	z toho s 1 dítětem
		celkem	s 1 dítětem			se 2 dětmi			se 3 dětmi			
			celkem	1 prac. člen	2 prac. členové	celkem	1 prac. člen	2 prac. členové				
10 VZDĚLÁVÁNÍ	1 090	1 088	849	552	1 005	1 176	1 099	1 213	1 282	1 257	1 213	
10.1 Předškolní a základní vzdělávání	317	364	272	77	373	416	729	306	359	221	237	
10.2 Střední vzdělávání	91	79	63	9	90	79	33	97	121	120	104	
10.3 Pomaturitní nástavbové vzdělávání	13	13	0	1	0	24	0	33	0	17	4	
10.4 Vyšší a vysokoškolské vzdělávání	192	157	227	211	237	88	12	117	282	310	421	
10.5 Vzdělávání nedefinované podle úrovně	477	475	287	255	305	569	324	661	520	589	449	
11 STRAVOVÁNÍ A UBYTOVÁNÍ	7 036	7 287	7 291	5 989	8 000	7 680	5 801	8 431	5 608	5 973	6 184	
11.1 Stravovací služby	5 388	5 635	5 879	4 961	6 384	5 827	4 639	6 312	4 234	4 446	4 723	
11.1.1 Restaurace, kavárny a podobná zařízení veřejného stravování	3 300	3 460	4 317	4 233	4 391	3 341	2 693	3 608	1 926	2 501	2 868	
11.1.2 Jidelny	2 088	2 175	1 562	728	1 993	2 486	1 946	2 704	2 308	1 946	1 855	
11.2 Ubytovací služby	1 648	1 653	1 412	1 029	1 616	1 853	1 162	2 119	1 374	1 527	1 461	
12 OSTATNÍ ZBOŽÍ A SLUŽBY	12 554	12 801	15 436	14 924	15 804	12 296	11 225	12 784	8 677	11 228	12 291	
12.1 Osobní péče	3 195	3 144	3 801	3 863	3 794	3 012	3 011	3 030	2 142	3 645	4 081	
12.1.1 Kadeřnické salóny a zařízení osobní péče	736	684	837	678	924	686	557	738	312	979	1 187	
12.1.2 Elektrické přístroje pro osobní péči	70	71	80	67	87	71	54	77	48	71	78	
12.1.3 Ostatní předměty a výrobky pro osobní péči	2 389	2 389	2 884	3 117	2 783	2 256	2 399	2 215	1 782	2 595	2 816	
12.2 Osobní potřeby a doplňky jinde neuvedené	788	805	1 051	1 056	1 057	753	650	794	444	782	848	
12.4 Sociální péče	23	9	10	3	14	10	28	3	0	72	98	
12.5 Pojištění	7 766	8 086	9 574	9 040	9 917	7 845	6 978	8 232	5 572	5 832	6 319	
z toho:												
12.5.1 Životní pojištění	5 638	5 841	6 944	6 517	7 212	5 704	4 950	6 028	3 803	4 263	4 718	
12.5.2 Pojištění související s bydlením	451	469	528	453	570	467	379	504	336	345	348	
12.5.4 Pojištění související s dopravou	959	1 038	1 291	1 205	1 345	944	884	975	838	605	713	
12.6 Finanční služby jinde neuvedené	500	491	593	582	601	462	456	468	374	576	621	
12.7 Ostatní služby jinde neuvedené	282	265	406	382	421	214	101	257	146	320	325	
B. VYDÁNÍ NEKLASIFIKOVANÁ JAKO SPOTŘEBNÍ	10 992	13 084	8 321	7 480	8 808	17 364	27 291	13 937	6 224	4 147	4 051	
Pořízení a rekonstrukce domu, bytu	8 873	10 805	5 166	4 811	5 386	15 373	25 826	11 738	4 805	2 892	2 847	
Výrobky pro výstavbu, rekonstrukci domu, bytu	1 484	1 654	1 499	1 288	1 616	1 193	1 100	1 239	3 984	1 195	594	
Práce na výstavbě, rekonstrukci domu, bytu	1 541	1 699	1 756	2 426	1 432	1 874	1 249	2 119	821	1 532	2 134	
Koupě nemovitosti	5 848	7 451	1 912	1 097	2 337	12 306	23 476	8 379	0	166	119	
Vydání jinde neuvedená	2 119	2 279	3 156	2 669	3 423	1 991	1 465	2 200	1 419	1 255	1 204	
z toho:												
Hospodářské a péstitelské potřeby, služby pro osobní hospodářství	167	176	171	201	158	193	104	227	120	83	56	
Daň z nemovitosti, dědická aj.	270	278	258	282	247	318	210	360	158	237	177	
Peněžní transfery osobám mimo domácnost	1 048	1 111	1 560	1 187	1 761	915	836	953	872	636	688	
Struktura vydání v %:												
SPOTŘEBNÍ VYDÁNÍ (CZ-COICOP)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
01 Potraviny a nealkoholické nápoje	19,8	19,8	19,7	20,1	19,5	19,6	19,0	19,8	21,4	19,3	19,0	
02 Alkoholické nápoje, tabák	2,2	2,3	2,8	2,7	2,8	2,1	2,3	2,0	2,2	1,4	1,3	
03 Odivání a obuv	5,9	5,9	5,8	6,0	5,8	6,1	5,3	6,4	5,4	5,9	5,9	
04 Bydlení, voda, energie, paliva	18,3	16,9	17,4	18,3	16,9	16,4	19,5	15,3	17,3	26,0	27,2	
05 Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy	5,4	5,6	5,8	6,1	5,7	5,6	5,7	5,6	5,1	4,4	4,3	
06 Zdraví	2,1	2,1	2,2	2,3	2,1	2,0	2,2	2,0	1,9	2,3	2,4	
07 Doprava	11,4	12,0	12,1	12,3	12,1	11,8	12,6	11,6	12,8	8,2	7,7	
08 Pošty a telekomunikace	4,4	4,2	4,5	4,5	4,5	4,1	4,0	4,1	4,0	5,2	5,1	
09 Rekreace a kultura	10,2	10,3	9,4	8,4	9,9	10,9	9,9	11,2	10,3	9,4	9,1	
10 Vzdělávání	1,1	1,1	0,7	0,5	0,8	1,2	1,2	1,2	1,6	1,2	1,1	
11 Stravování a ubytování	6,9	7,1	6,3	5,4	6,7	7,7	6,2	8,3	7,0	5,8	5,6	
12 Ostatní zboží a služby	12,3	12,6	13,3	13,5	13,2	12,4	12,0	12,5	10,9	10,9	11,2	

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016

Příloha XVII: Složení domácností, vybrané údaje o bytě, vybavenosti předměty dlouhodobého užívání v České republice, 2014

	Domácnosti s dětmi celkem		Z toho úplné čisté rodiny						neúplné čisté rodiny					
	celkem	s 1 dítětem	s 1 dítětem		se 2 dětmi		se 3 a více dětmi		celkem	z toho s 1 dítětem	s 2 dětmi	s 3 a více dětmi	celkem	z toho s 1 dítětem
			1 prac. člen	2 prac. členové	1 prac. člen	2 prac. členové	1 prac. člen	2 prac. členové						
VYBRANÉ ÚDAJE O BYTĚ														
Počet obytných místností na byt	3,4	3,4	3,3	3,5	3,7	3,5	3,8	3,9	2,8	2,6			2,8	2,6
Obytná plocha v m ² na osobu	17,5	17,0	20,0	19,2	16,3	15,4	16,7	13,0	20,4	22,3			20,4	22,3
Typ domu (%):														
rodinný dům	48,3	54,3	52,8	51,8	54,5	44,7	58,2	59,2	24,7	21,2			24,7	21,2
bytový dům	51,3	45,4	46,9	48,1	45,3	54,4	41,7	39,5	74,9	78,1			74,9	78,1
Druh bytu (%):														
ve vlastním domě	47,8	53,7	51,8	50,9	54,0	44,7	57,9	59,2	23,8	18,9			23,8	18,9
v osobním vlastnictví	24,8	23,3	24,5	25,6	23,6	24,4	23,5	16,6	31,9	33,4			31,9	33,4
družstevní	11,0	9,7	9,9	8,5	9,3	10,6	9,0	11,5	15,7	17,3			15,7	17,3
nájemní	16,4	13,3	13,8	14,9	13,1	20,3	9,6	12,8	28,6	30,5			28,6	30,5
Vytápění (%):														
dálkové, ústřední	39,6	35,2	38,5	37,7	33,4	46,5	28,3	31,9	57,5	59,3			57,5	59,3
vlastní ústřední / etážové v rod. domě	42,6	47,3	44,0	44,5	49,0	38,5	53,3	51,5	22,1	17,7			22,1	17,7
etážové, plynové, elektrické v bytě	12,9	11,5	10,4	12,3	12,6	10,6	13,1	10,2	18,7	21,3			18,7	21,3
kombinované, jiný způsob	4,9	6,0	7,1	5,5	5,0	4,4	5,3	6,4	1,7	1,7			1,7	1,7
Vybavení plynem ze sítě (%)	63,8	64,0	66,2	63,6	62,4	58,8	64,0	63,8	64,2	61,6			64,2	61,6
Pevná telefonní linka (%)	14,1	14,0	13,5	14,1	14,2	13,2	14,7	14,6	9,9	10,0			9,9	10,0
Připojení na internet (%)	88,9	91,1	91,0	93,4	91,8	91,2	92,6	87,2	81,6	80,5			81,6	80,5
Kabelová televize (%)	24,2	22,8	22,2	19,0	22,6	28,0	20,8	26,8	27,0	27,3			27,0	27,3
Přijímač nebo hypotéka na byt (%)	34,8	41,3	39,7	39,5	43,0	47,1	41,9	38,3	15,8	13,8			15,8	13,8
VYBAVENOST (počet předmětů na 100 domácností):														
Chladnička	104,4	104,4	103,8	104,8	104,9	104,4	105,1	101,3	101,6	102,3			101,6	102,3
Mraznička	100,2	101,3	98,4	98,3	103,5	104,4	103,2	101,3	92,5	93,4			92,5	93,4
Mikrovlnná trouba	92,2	93,0	93,8	94,5	93,5	96,5	92,3	87,2	88,1	86,2			88,1	86,2
Mýčka nádobí	53,3	59,6	58,1	64,3	59,8	57,9	61,0	64,3	34,6	29,6			34,6	29,6
Automatická pračka	100,7	100,6	99,4	98,1	101,6	102,4	101,3	100,0	98,5	100,0			98,5	100,0
Sušička prádla	8,0	9,5	9,7	11,4	9,3	13,0	8,0	10,2	3,1	2,4			3,1	2,4
CD přehrávač	81,2	84,5	77,9	65,5	86,9	75,3	91,4	98,0	69,4	69,6			69,4	69,6
Televizní přijímač	142,9	146,3	141,7	125,9	149,7	147,4	151,0	145,2	122,2	119,6			122,2	119,6
Satelitní souprava	27,4	31,2	29,8	22,7	33,3	27,3	33,8	33,7	10,9	9,5			10,9	9,5
Videopřehrávač / videorekordér	39,7	40,1	36,8	31,9	42,3	28,9	47,3	40,8	30,9	30,2			30,9	30,2
DVD přehrávač / rekordér	90,0	94,3	86,4	74,6	101,2	97,4	102,9	88,5	74,1	74,2			74,1	74,2
Videokamera	26,0	30,7	21,7	22,5	35,4	28,6	38,1	42,1	9,9	6,3			9,9	6,3
Osobní počítač	168,4	176,1	163,2	147,8	180,6	155,5	190,1	203,3	133,7	123,5			133,7	123,5
Mobilní telefon	287,8	301,5	269,3	256,9	312,4	260,4	332,2	372,5	210,0	192,1			210,0	192,1
Jízdní kolo	244,6	265,1	205,7	174,6	294,7	234,8	318,0	343,4	164,3	141,5			164,3	141,5
Motoocykl	13,9	16,8	15,8	13,0	17,4	15,9	17,9	17,9	2,2	1,8			2,2	1,8
Osobní automobil	106,3	123,0	121,4	117,9	125,0	119,2	128,4	119,2	47,9	44,0			47,9	44,0
Garáž	27,2	31,1	28,9	27,5	32,1	27,1	34,2	34,4	11,8	13,1			11,8	13,1
Rekreační objekt	6,8	7,4	8,5	11,0	7,2	5,3	8,0	3,8	0,9	0,6			0,9	0,6

Zdroj: Český statistický úřad, SRÚ, 2016

Příloha XVIII: Čisté neúplné rodiny podle počtu dětí a rodinného stavu osoby v čele domácnosti v České republice, 2011–2014

Ukazatel	Čisté neúplné rodiny						
	celkem	počet dětí		rodinný stav osoby v čele domácnosti			
		1	2+	svobodná	rozvedená	ovdovělá	
2011							
Počet domácností	absol.	178 430	107 967	70 463	35 376	114 855	28 200
	v %	100,0	60,5	39,5	19,8	64,4	15,8
Počet členů domácnosti	absol.	443 848	215 935	227 913	82 230	290 128	71 490
	v %	100,0	48,7	51,3	18,5	65,4	16,1
2012							
Počet domácností	absol.	175 789	113 323	62 466	35 268	111 854	28 668
	v %	100,0	64,5	35,5	20,1	63,6	16,3
Počet členů domácnosti	absol.	427 644	226 647	200 998	83 450	276 150	68 044
	v %	100,0	53,0	47,0	19,5	64,6	15,9
2013							
Počet domácností	absol.	165 425	106 977	58 448	38 820	96 889	29 716
	v %	100,0	64,7	35,3	23,5	58,6	18,0
Počet členů domácnosti	absol.	402 830	213 954	188 876	93 544	237 891	71 395
	v %	100,0	53,1	46,9	23,2	59,1	17,7
2014							
Počet domácností	absol.	176 231	107 162	69 069	47 473	104 703	24 055
	v %	100,0	60,8	39,2	26,9	59,4	13,6
Počet členů domácnosti	absol.	434 326	214 324	220 002	117 627	256 142	60 558
	v %	100,0	49,3	50,7	27,1	59,0	13,9

Zdroj: Český statistický úřad, Příjmy a životní podmínky domácností, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, vlastní zpracování

Příloha XIX: Věkové podíly osob v čele neúplných čistých rodinných domácností, rodinného stavu a počtu dětí v České republice, 2011–2014, v %

Ukazatel	Čisté neúplné rodiny					
	celkem	počet dětí		rodinný stav osoby v čele domácnosti		
		1	2+	svobodná	rozvedená	ovdovělá
2011						
Věk osoby v čele:						
do 24 let	0,9	1,2	0,4	3,2	0,2	0,8
25–34 let	20,8	21,8	19,2	50,5	12,7	16,7
35–44 let	53,7	46,6	64,7	34,0	63,6	38,2
45–54 let	19,6	23,0	14,4	12,3	19,9	27,3
55–64 let	5,0	7,4	1,3	0,0	3,5	17,0
65 a více let	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2012						
Věk osoby v čele:						
do 24 let	0,6	0,6	0,6	3,1	0,0	0,0
25–34 let	19,1	19,8	17,8	49,8	11,7	10,1
35–44 let	55,8	47,5	70,9	37,2	64,9	43,1
45–54 let	20,1	25,2	10,7	9,9	20,0	32,8
55–64 let	4,4	6,8	0,0	0,0	3,3	13,9
65 a více let	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2013						
Věk osoby v čele:						
do 24 let	0,8	1,2	–	3,2	–	–
25–34 let	19,7	20,7	17,7	47,1	10,2	14,8
35–44 let	52,4	43,6	68,6	43,0	59,9	40,2
45–54 let	22,0	27,3	12,2	6,6	25,9	29,3
55–64 let	5,2	7,2	1,6	0,0	4,1	15,7
65 a více let	–	–	–	–	–	–
2014						
Věk osoby v čele:						
do 24 let	2,0	3,0	0,5	7,4	0,0	0,0
25–34 let	20,8	20,3	21,5	45,0	9,3	23,4
35–44 let	51,2	42,9	64,2	41,4	56,3	48,3
45–54 let	20,1	26,9	9,6	4,1	28,1	16,9
55–64 let	5,2	5,9	4,1	2,0	5,2	11,4
65 a více let	0,7	1,1	0,0	0,0	1,1	0,0

Zdroj: Český statistický úřad, Příjmy a životní podmínky domácností, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, vlastní zpracování

Příloha XX: Vzdělání osob v čele neúplných čistých rodinných domácností (v %) vzhledem k rodinnému stavu a počtu dětí v České republice, 2011–2014, v %

Ukazatel	Čisté neúplné rodiny					
	celkem	počet dětí		rodinný stav osoby v čele domácnosti		
		1	2+	svobodná	rozvedená	ovdovělá
2011						
Vzdělání osoby v čele:						
základní (včetně neukončeného)	5,4	6,1	4,3	14,0	3,0	4,2
nižší střední, vyučení	34,4	33,6	35,7	36,7	34,8	30,1
úplné střední	45,2	47,2	42,3	43,2	45,5	46,9
vyšší odborné, bakalářské, magisterské, doktorské	15,1	13,1	17,9	6,1	16,9	18,8
2012						
Vzdělání osoby v čele:						
základní (včetně neukončeného)	4,4	4,8	3,6	8,0	2,9	5,8
nižší střední, vyučení	36,0	36,3	35,5	42,5	36,6	26,0
úplné střední	44,5	46,1	41,7	39,9	44,2	51,7
vyšší odborné, bakalářské, magisterské, doktorské	15,1	12,7	19,3	9,6	16,5	16,5
2013						
Vzdělání osoby v čele:						
základní (včetně neukončeného)	7,8	7,9	7,4	18,4	2,7	10,5
nižší střední, vyučení	31,7	33,6	28,0	31,0	33,4	26,9
úplné střední	43,1	43,3	42,9	33,1	44,8	50,7
vyšší odborné, bakalářské, magisterské, doktorské	17,5	15,2	21,7	17,5	19,1	12,0
2014						
Vzdělání osoby v čele:						
základní (včetně neukončeného)	8,4	6,3	11,5	21,1	2,2	9,9
nižší střední, vyučení	35,0	34,8	35,4	36,8	35,9	27,7
úplné střední	39,8	42,2	36,2	25,0	45,6	43,9
vyšší odborné, bakalářské, magisterské, doktorské	16,8	16,8	16,9	17,0	16,3	18,5

Zdroj: Český statistický úřad, Příjmy a životní podmínky domácností, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, vlastní zpracování

Příloha XXI: Ekonomická aktivita osob v čele neúplných čistých rodinných domácností (v %) vzhledem k rodinnému stavu a počtu dětí v České republice, 2011–2014, v %

Ukazatel	Čisté neúplné rodiny	Počet dětí		Hlavní příčiny neúplnosti		
		1	2+	osoba v čele domácnosti		
				svobodná	rozvedená	ovdovělá
2011						
Postavení osoby v čele:						
zaměstnanec s nižším vzděláním	20,0	20,1	20,0	15,0	21,9	18,8
zaměstnanec s vyšším vzděláním	42,0	44,2	38,5	30,7	46,2	38,8
samostatně činný důchodce v domácnosti	8,1	8,7	7,1	4,7	9,0	8,4
bez pracujících členů	5,0	7,5	1,3	0,0	4,5	13,7
nezaměstnaný	12,6	13,2	11,6	23,2	10,5	7,8
ostatní	12,3	6,3	21,5	26,5	7,9	12,5
2012						
Postavení osoby v čele:						
zaměstnanec s nižším vzděláním	25,9	26,5	24,8	19,7	30,1	17,1
zaměstnanec s vyšším vzděláním	43,1	43,3	42,6	28,3	48,6	39,4
samostatně činný důchodce v domácnosti	7,7	7,9	7,4	5,5	8,3	8,0
bez pracujících členů	2,4	3,4	0,6	0,0	2,1	6,5
nezaměstnaný	12,2	13,7	9,5	22,4	7,5	18,3
ostatní	8,7	5,2	15,1	24,0	3,3	10,7
2013						
Postavení osoby v čele:						
zaměstnanec s nižším vzděláním	22,8	23,8	20,9	21,3	24,3	19,9
zaměstnanec s vyšším vzděláním	48,0	44,4	54,6	32,6	56,1	41,7
samostatně činný důchodce v domácnosti	7,8	10,1	3,7	4,6	8,7	9,1
bez pracujících členů	2,6	4,0	-	-	1,8	8,5
nezaměstnaný	10,1	11,0	8,5	23,0	5,1	9,7
ostatní	8,7	6,7	12,4	18,5	4,1	11,1
2014						
Postavení osoby v čele:						
zaměstnanec s nižším vzděláním	17,3	16,1	19,3	13,8	19,8	13,7
zaměstnanec s vyšším vzděláním	41,2	42,9	38,6	26,5	46,8	45,8
samostatně činný důchodce v domácnosti	9,7	12,9	4,7	4,4	12,4	8,3
bez pracujících členů	3,4	5,5	0,0	1,3	3,7	6,0
nezaměstnaný	18,0	13,5	25,1	30,5	12,7	16,6
ostatní	10,3	9,1	12,3	23,4	4,6	9,7

Zdroj: Český statistický úřad, Příjmy a životní podmínky domácností, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, vlastní zpracování

Příloha XXII: Hrubé a čisté peněžní příjmy podle rodinného stavu a počtu dětí osob v čele neúplných čistých rodinných domácností v České republice, 2011–2014, v Kč

Ukazatel	Čisté neúplné rodiny					
	celkem	počet dětí		rodinný stav osoby v čele domácnosti		
		1	2+	svobodná	rozvedená	ovdovělá
2011						
Peněžní příjmy hrubé za rok 2010 v Kč	112 416	130 494	95 289	84 418	117 816	122 706
v tom příjmy:						
pracovní	75 951	96 601	56 386	47 649	85 960	67 884
sociální	19 967	21 022	18 967	24 244	12 623	44 851
ostatní	16 499	12 871	19 936	12 525	19 233	9 972
Peněžní příjmy čisté za rok 2010 v Kč	100 732	114 213	87 960	77 783	104 664	111 174
2012						
Peněžní příjmy hrubé za rok 2010 v Kč	116 586	137 555	92 941	95 042	117 924	137 576
v tom příjmy:						
pracovní	81 561	103 014	57 370	59 377	88 341	81 251
sociální	19 070	21 149	16 726	22 430	10 861	48 263
ostatní	15 955	13 392	18 845	13 234	18 722	8 063
Peněžní příjmy čisté za rok 2010 v Kč	103 937	119 575	86 303	85 625	104 852	122 680
2013						
Peněžní příjmy hrubé za rok 2012 v Kč	118 133	136 731	97 065	91 909	127 161	122 412
v tom příjmy:						
pracovní	82 662	102 978	59 649	58 525	95 980	69 914
sociální	18 195	19 326	16 914	20 851	9 642	43 215
ostatní	17 276	14 427	20 502	12 533	21 539	9 283
Peněžní příjmy čisté za rok 2012 v Kč	106 313	120 729	89 984	83 713	113 283	112 703
2014						
Peněžní příjmy hrubé za rok 2013 v Kč	114 588	131 176	98 427	95 878	118 998	132 273
v tom příjmy:						
pracovní	75 312	93 817	57 284	49 819	85 287	82 636
sociální	21 286	20 204	22 340	28 956	13 390	39 787
ostatní	17 990	17 156	18 803	17 103	20 322	9 850
Peněžní příjmy čisté za rok 2013 v Kč	103 687	117 387	90 339	88 040	107 359	118 544

Zdroj: Český statistický úřad, Příjmy a životní podmínky domácností, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, vlastní zpracování

Příloha XXIII: Složení domácností a roční příjmy na osobu v České republice, 2015

	Úplně rodiny čisté					Úplně rodiny smíšené					Neúplné rodiny			s dalšími členy	
	Celkem	bez dětí	s dětmi	z toho			Celkem	bez dětí	s dětmi	celkem	1 dítě	1 dítě			
				1 dítě	2 děti	3 a více dětí									
Počet domácností	absol. 79,6	1 096 779	990 147	388 962	109 104	492 081	18,8	4,2	20,4	343 766	192 436	39,3	24,5	218 682	60,7
Počet členů domácností	absol. 74,3	5 896 026	2 193 558	1 166 886	567 258	1 968 323	24,8	7,1	25,7	1 144 482	896 266	40,0	20,3	645 766	60,0
Průměrný počet na domácnost:															
Členů	2,83	2,00	3,74	3,00	4,00	5,20	3,81	3,33	4,66	2,46	2,00	2,46	2,00	2,39	2,39
pracujících	1,20	0,85	1,60	1,61	1,62	1,43	2,28	2,20	2,42	0,67	0,70	0,67	0,70	1,19	1,19
vyživovaných dětí	0,83	0,00	1,74	1,00	2,00	3,20	0,49	0,00	1,35	1,46	1,00	0,24	1,00	0,24	0,24
nezaměstnaných	0,10	0,07	0,13	0,11	0,11	0,25	0,29	0,30	0,27	0,19	0,16	0,19	0,16	0,17	0,17
nepracujících důchodců	0,57	1,06	0,04	0,07	0,03	0,00	0,64	0,77	0,41	0,05	0,07	0,05	0,07	0,71	0,71
ostatních členů	0,13	0,02	0,23	0,21	0,24	0,32	0,11	0,06	0,21	0,09	0,07	0,08	0,09	0,08	0,08
Spotřebních jednotek	2,16	1,70	2,68	2,27	2,82	3,49	2,92	2,63	3,43	1,85	1,60	1,85	1,60	1,95	1,95
OECD	1,80	1,50	2,13	1,87	2,22	2,65	2,36	2,16	2,70	1,56	1,40	1,56	1,40	1,68	1,68
OECD modif.															
PŘEHLED PŘÍJMŮ za rok 2014 (Kč)															
A. Hrubé peněžní příjmy (1 až 4)	181 124	213 207	162 117	201 244	150 852	120 716	186 580	207 323	160 092	119 627	139 575	166 881	75 103	111 486	176 764
1. Příjmy ze závislé činnosti	112 120	103 708	117 104	142 142	113 240	79 010	126 497	141 734	107 039	66 881	75 103	66 881	75 103	111 486	111 486
z toho z hlavního zaměstnání	110 746	101 923	115 974	140 785	112 144	78 224	125 317	140 444	106 001	65 558	73 202	65 558	73 202	109 866	109 866
2. Příjmy z podnikání	27 042	23 998	28 846	38 357	24 791	23 352	26 922	24 820	29 606	15 534	28 472	15 534	28 472	11 628	11 628
z toho z hlavní činnosti v podnikání	25 822	22 586	27 738	37 802	23 667	21 162	25 760	23 569	28 569	15 128	27 673	15 128	27 673	11 367	11 367
3. Sociální příjmy	37 585	80 778	11 996	15 543	9 518	13 296	30 876	38 682	20 908	19 400	19 510	19 400	19 510	49 322	49 322
z toho důchody	30 175	77 116	2 364	4 787	1 271	1 174	25 361	34 142	14 149	5 411	6 183	5 411	6 183	42 920	42 920
dávky státní sociální podpory	3 786	295	5 854	5 669	5 420	7 737	1 701	224	3 588	8 452	7 056	8 452	7 056	1 399	1 399
4. Ostatní příjmy	4 376	4 723	4 171	5 203	3 303	5 058	2 286	2 087	2 539	17 812	16 491	17 812	16 491	4 327	4 327
B. Zdravotní a sociální pojištění	12 188	11 286	12 723	15 385	12 325	8 627	13 805	15 474	11 675	7 239	8 133	7 239	8 133	12 147	12 147
C. Daň z příjmů fyzických osob	14 701	15 279	14 359	20 038	12 459	9 271	15 197	17 481	12 280	6 256	8 487	6 256	8 487	12 042	12 042
D. Bonus u danového zvýhodnění na děti	539	3	857	379	890	1 726	269	0	612	1 101	739	1 101	739	309	309
E. Čisté peněžní příjmy (A-B-C+D)	154 774	186 645	135 892	166 200	126 959	104 545	157 846	174 367	136 750	107 233	123 694	136 750	107 233	152 885	152 885
z toho z hlavního zaměstnání	87 955	78 954	93 287	111 226	90 887	64 712	100 186	110 815	86 614	55 179	60 827	55 179	60 827	87 573	87 573
F. Naturální příjmy	5 501	5 411	5 554	6 565	5 369	4 118	5 764	6 449	4 890	3 607	4 369	3 607	4 369	4 720	4 720
G. Celkové čisté příjmy (E+F)	160 275	192 056	141 447	172 765	132 328	108 663	163 611	180 817	141 639	110 840	128 062	110 840	128 062	157 605	157 605
STRUKTURA PŘÍJMŮ v %:															
Hrubé peněžní příjmy	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Zdravotní a sociální pojištění	6,7	5,3	7,8	7,6	8,2	7,1	7,4	7,5	7,3	6,1	5,8	6,1	5,8	6,9	6,9
Daň z příjmů fyzických osob	8,1	7,2	8,9	10,0	8,3	7,7	8,1	8,4	7,7	5,2	6,1	5,2	6,1	6,8	6,8
Bonus u danového zvýhodnění na děti	-0,3	0,0	-0,5	-0,2	-0,6	-1,4	-0,1	0,0	-0,4	-0,9	-0,5	-0,9	-0,5	-0,2	-0,2
Čisté příjmy	85,5	87,5	83,8	82,6	84,2	86,6	84,6	84,1	85,4	89,6	88,6	89,6	88,6	86,5	86,5
Z hrubých peněžních příjmů v %:															
příjmy ze závislé činnosti	61,9	48,6	72,2	70,6	75,1	65,5	67,8	68,4	66,9	55,9	53,8	55,9	53,8	63,1	63,1
příjmy z podnikání	14,9	11,3	17,8	19,1	16,4	19,3	14,4	12,0	18,5	13,0	20,4	13,0	20,4	6,6	6,6
sociální příjmy	20,8	37,9	7,4	7,7	6,3	11,0	16,5	18,7	13,1	16,2	14,0	16,2	14,0	27,9	27,9
ostatní příjmy	2,4	2,2	2,6	2,6	2,2	4,2	1,2	1,0	1,6	1,4	1,8	1,4	1,8	2,4	2,4

Zdroj: Český statistický úřad, Příjmy a životní podmínky domácností, 2016e, vlastní zpracování

Příloha XXIV: Očekávané složení cenzových domácností podle typů a změny v jejich počtech v České republice v letech 2001–2030

Typ cenzové domácnosti	Složení v %				Změny v počtech (tis.)			
	2001	2010	2020	2030	2001-10	2010-20	2020-30	2001-30
Základní varianta								
ÚRD se záv. dětmi	25,6	24,7	22,5	19,4	37	-76	-146	-185
ÚRD bez záv. dětí	29,1	29,0	29,4	30,2	82	50	35	167
NRD se záv. dětmi	8,0	8,0	7,6	6,8	22	-12	-37	-27
Ost. vícečlenné dom.	7,4	7,4	7,8	8,4	20	29	25	74
Domácnosti jednotlivců	29,9	30,9	32,7	35,2	138	113	113	364
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	299	104	-10	393
Rodinná varianta								
ÚRD se záv. dětmi	25,6	25,3	23,4	22,1	71	-57	-42	-28
ÚRD bez záv. dětí	29,1	29,0	29,7	30,8	93	71	74	238
NRD se záv. dětmi	8,0	8,0	7,4	6,7	23	-15	-26	-18
Ost. vícečlenné dom.	7,4	7,4	7,8	8,2	23	29	25	77
Domácnosti jednotlivců	29,9	30,3	31,7	32,2	118	105	53	276
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	328	133	84	545
Varianta jednotlivců								
ÚRD se záv. dětmi	25,6	24,6	22,1	17,8	26	-99	-227	-300
ÚRD bez záv. dětí	29,1	28,5	29,1	30,1	56	39	0	95
NRD se záv. dětmi	8,0	7,5	6,7	5,6	0	-34	-59	-93
Ost. vícečlenné dom.	7,4	7,3	7,7	8,2	14	21	14	49
Domácnosti jednotlivců	29,9	32,1	34,4	38,3	185	125	119	429
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	281	52	-153	180

Poznámka: ÚRD jsou rozuměny úplné rodinné domácnosti a NRD jsou rozuměny neúplné rodinné domácnosti

Zdroj: Bartoňová, Kučera (2005). Prognóza cenzových domácností v ČR na období 2011–2030